

91
D60

AȘEZĂMÂNTUL CULTURAL
ION C. BRĂTIANU

VI

DOBROGEA

PATRU CONFERINȚE ALE
UNIVERSITĂȚII LIBERE

- I. ANDRIEȘESCU, ARHEOLOGIA ȘI ISTORIA VECHĂ A DOBROGEI
C. C. GIURESCU, DIN ISTORIA NOUĂ A DOBROGEI
I. SIMIONESCU, PĂMÂNTUL DOBROGEI
A. POPOVICI-BĂZNOȘANU, FAUNA ȘI FLORA DOBROGEI

„CARTEA ROMÂNEASCA”, BUCUREȘTI

1928

91
D60

AȘEZĂMÂNTUL CULTURAL
ION C. BRĂTIANU

VI

*u. Cămbrie
2.11.1945*

DOBROGEA

PATRU CONFERINȚE ALE
UNIVERSITĂȚII LIBERE

- I. ANDRIEȘESCU, ARHEOLOGIA ȘI ISTORIA VECHĂ A DOBROGEI
C. C. GIURESCU, DIN ISTORIA NOUĂ A DOBROGEI
I. SIMIONESCU, PĂMÂNTUL DOBROGEI
A. POPOVICI-BĂZNOȘANU, FAUNA ȘI FLORA DOBROGEI

„CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

1928

88.638

Comitetul
2-11-1945

CĂTRE CETITOR

Alipirea Dobrogei e, fără îndoială, una din faptele cele mai însemnate ale istoriei noastre contemporane. Sub raportul politic, ea constituie a doua etapă în integrarea teritorială a statului român; sub raportul etnic, ea înseamnă un apreciabil spor de populație; sub raportul economic, ea e completarea firească a unei țări lipsite până atunci de marele drum al mării.

Insemnătatea deosebită a alipirii Dobrogei, care n'a fost nici măcar bănuită de o parte a generației politice dela 1878, apare azi tuturor ca evidentă. Intreg neamul românesc știe azi că pământul din dreapta Dunării e vechi pământ de-al nostru, de baștină, și face una cu restul țării. Ni-i dragă Dobrogea tot așa de mult ca și munții și cetatea Ardealului. Am simțit-o mai ales în 1918, când era s'o pierdem.

Vom sărbători în curând cincizeci de ani dela intrarea ostașilor noștri în Dobrogea. Așezământul Cultural Ion C. Brătianu care are între scopurile sale comemorarea faptelor și oamenilor mari ai țării, ia parte la această sărbătoare publicând patru conferințe asupra istoriei și înfățișării pământului dobrogean. Ele au fost ținute sub auspiciile „Universității Libere“, în aula Fundației Carol I, la datele și în ordinea următoare: 18 Februarie, I. Art-drișescu, Arheologia și istoria veche a Dobrogei; 25 Februarie, C. C. Giurescu, Din istoria nouă a Dobrogei; 3 Martie, I. Sîmionescu, Pământul Dobrogei; 10 Martie, A. Popovici-Bâznoșanu, Fauna și flora Dobrogei.

O a cincea conferință, a domnului C. Brătescu, despre Etnografia Dobrogei, nu s'a putut publica împreună cu acestea, deoarece textul ei nu ne-a fost trimis de autor, cu toate insistențele depuse.

C. C. GIURESCU.

ARHEOLOGIA ȘI ISTORIA VECHIE A DOBROGEI

de I. ANDRIEȘESCU

„Unde încetează istoria, vorbește piatra“.

Doamnelor și Domnilor,

Teritoriul de străveche formație geologică, Dobrogea a fost, fără îndoială, locuită încă din mult îndepărtatele timpuri ale epocii așa zise paleolitice.

Se dovedește astăzi, că și în Dobrogea a fost o vreme când omul trăia într'o climă și, genere, într'o lume de plante și viețuitoare, cu totul deosebite de acelea ale timpurilor de mai târziu. Ducea o viață mai anevoioasă decât putem să ne închipuim, în peșteri sau adăposturi mai ferite de primejdii, și-și lucra cu multă greutate sculele și armele sale, de cremene, mult mai târziu de piatră, de corn și de os, apoi de bronz și de fer.

Intr'o peșteră din preajma carierelor dela Topalu, — locuri unde și mai târziu, în timpul antichității greco-romane, s'a desfășurat — la Haradoc — o viață de cetate, cu tot ce se putea concentra în jurul ei, — ca verigă de legătură în preajma Dunării, deapurarea axă de viețuire pe ambele ei maluri, — un tânăr naturalist, d. N. Moroșan, a descoperit, recent, unelte ale omului diluvial, de cremene și de os, împreună cu o faună, numărând viețuitoarele ale acelor timpuri și pe care paleontologii le numesc *Elephas sp.*, *Equus caballus fossilis Cuv.*, *Cervus megaceros*, *Bos conf. priscus*, animale carnivore și altele. Instrumentele ca și fauna aparțin, după autor, epocii paleolitice mai noi — și anume perioadei căreia, după clasificarea obicinuită în Franța și adoptată de toată lumea i se zice aurignaceană, dela numele unei localități,

unde s'au găsit urme tipice de industrie umană și faună a vremii. (Pl. I). Autorul crede că nu este exclus, ca pe fundul aceleași peșteri să se găsească lucruri dintr'o perioadă chiar mai veche. Aici sau aiurea în Dobrogea, tot ce e cu puțință. Așa precum, pe de altă parte, alte obiecte, ca acele concrețiuni de silex-sferoid (Pl. I, fig. 5), de cari autorul a găsit chiar multe (spre extremitatea de apus a carierelor, unde se văd urmele cetății din antichitatea greco-romană), obiecte cari se numesc percutoare și slujeau la lucrul cremenii, sunt semnele clare ale dăinuiri, poate neinterrupte, a vieții de aici, în timpurile mult mai târzii decât așezarea paleolitică. Sunt timpurile așa zise neolitice, când, în toate părțile, asemenea obiecte sunt obicinuitul element de inventar al oricărei așezări umane, preistorice.

În totul, referitor la timpurile paleolitice, e de mirare că abia așa de târziu s'au găsit asemenea urme de străveche viață dobrogeană. Dacă altfel erau pe atunci oamenii și altfel viețuitoarele și locurile ce-i înconjurau, între Dunăre și Mare, lucrul omenesc, industria, în deobște cultura oamenilor a început la fel. Rămășițe de ale acestor industrii începătoare se vor găsi în multe alte părți ale Dobrogei, necercetate încă până acum. Dar așa s'a întâmplat în toate locurile, unde strălucita viață greco-romană de mai târziu a acoperit, făcând să se uite, sub impunătoarele ei ruini, tot ce a fost mai înainte. Desigur, pe nedrept. Este ca și printre oameni, când cineva, ajuns la slavă și bogății, uită pe părinții cari l'au crescut și pe aceia din mijlocul cărora s'a ridicat în lipsuri și suferinți.

II.

Dobrogea a fost totdeauna, aproape exclusiv, obiectul de preocupare al epigrafiștilor, mai mult sau mai puțin istorici, sau al arheologilor mai mult sau mai puțin epigrafiști și istorici. Târziu, numărul lor a sporit, fie cu câte un cercetător al antichităților creștine, fie cu câte un arhitect, reconstituitor al ruinelor greco-romano-creștine. Și mai târziu, au început aici, ca și aiurea, întâi pe cale de recunoaștere, cercetările preistorice.

Încă Gr. G. Tocilescu, prezentând săpăturile dela Axioplis (cam 3 km. la sud de Cernavoda), într'o scriere festivă închinată unui învățat străin, bănuia că pe acele locuri, cu o deosebită poziție

strategică naturală, oamenii ar fi locuit încă din timpurile preistorice.

Acelaș lucru s'a observat în trecut și despre insula Hinog, din Dunăre, în dreptul aceleiași cetăți. O serie de vase, de pe urma cercetărilor aceluiași Gr. G. Tocilescu din 1898 și care se găsesc la Muzeul Național de Antichități, citate fiind și în Catalogul Muzeului, redijate în 1906, — sub numele de vase dela Hinog, sunt, de fapt, dela Axiopolis și aparțin unor timpuri mai târzii.

Fără a înfățișa nici una dintre trăsăturile mai caracteristice ale neoliticului Daciei, ca accepție geografică mai târzie, ceramica de aici aduce amănuntele comune de forme, de tehnică și ornamentare ale celei mai numeroase categorii de vase ce s'au întrebuințat, fie ca piese de utilaj, fie ca simulacru de cult în timpurile de până acum 2000 în. de Hr., unele forme continuând a perzista până târziu în în epoca helenistică și romano-barbară. Noui săpături, atât la Axiopolis, cât și la Hinog, vor putea deosebi ce e nou și ce e mai vechiu și de când și în ce relații.

Ici și colo, n'au lipsit să se găsească și în Dobrogea obiecte preistorice. Ele însă n'au ajuns a interesă pe nimeni, în chip mai deosebit. Firesc să se întâmple așa, în locuri unde întreaga atențiune a cercetătorilor trecutului eră răpită de monumentele lumii greco-romane.

Situația nu s'a schimbat cu mult, nici mai târziu. În toamna anului 1915, primeam din partea regretatului Vasile Pârvan delegația de a studia și referi pentru Comisiunea Monumentelor Istorice și Muzeul de Antichități asupra unor descoperiri preistorice făcute chiar în vara aceluiași an, în mai multe localități din județul Durostor. Săpăturile se datorau d-lui D. M. Teodorescu, pe atunci conservator al Muzeului, acum profesor la Universitatea din Cluj și d. G. Mateescu, atunci asistent onorific al Muzeului, acum conferențiar la aceeași Universitate și director al școlii noastre dela Roma. Cu perspicacitatea și lărgimea de vederi ce-l caracterizau, Vasile Pârvan, ca și ajutorul său, d. Teodorescu, au înțeles semnificarea noulor descoperiri, aparținând unor timpuri, cărora li se dăduse prea puțină luare aminte, mai ales în Dobrogea. Vâltoarea războiului a împrăștiat și nimicit obiectele adunate cu grijă de un prețuitor al trecutului, cum eră prefectul de atunci al acelu județ d. Ion Cămărășescu. De altfel colecția nu cuprindea piese de o valoare muzeistică deosebită. În orice caz, studierea lor mai atentă,

care a rămas, pune, întâmplător pentru întâia oară, problema arheologiei preistorice a Dobrogei, — cu date ceva mai numeroase și pe cari cercetările viitoare aveau să le completeze, fază în care ne găsim și astăzi.

La Cadichioi, la Vetrina, la Damadas și la Chiuciuc-Ghiol, s'a găsit un întreg șir de obiecte. O daltă mică de peatră, o mânușă de corn, cu gaură, în care se îmbuca un instrument de piatră, două urne mai mari și una mică, cu indicație de incinerare, totală sau parțială, și, mai ales, multe cioburi, dintre cari unele, de un deosebit preț științific, întrucât, pentru întâia oară cu ajutorul lor, se putea pune problema mai precis, ce aspect arheologic a putut să aibă Dobrogea în aceste timpuri? Era oare Dobrogea o țară cu o viață total inferioară preistorică, și gândul ne duce la Tomaschek, cu contrastul în care socotea el că se găseau, în timpurile acestea, semințiile tracice dunărene, față de acelea mai apropiate de lumea egeană, grecească și helenistică? Era Dobrogea timpurilor așa zise neolitice despărțită sufletește de cuprinsul Daciei nord-dunărene, și legată mai mult de lumea Peninsulei Balcanice, după unele aparențe, speculate în precizuni tivite cu considerațiuni politice, cari așa de adesea tulbură lucrările științei? Față de civilizația greco-romană așa de intensă a aceleași regiuni, în vremurile de mai târziu, civilizație tot mai bine cunoscută, prin cercetări succesive, cari au culminat cu acelea dela Histria, ale profesorului Vasile Pârvan, timpurile preistorice începeau să-și reclame și ele locul lor.

Modestul material din județul Durostor aducea unele răspunsuri, ce aveau să se confirme, chiar mai repede decât s'ar fi putut crede.

În Dobrogea vremurilor neo și eneolitice se făcea și se întrebuintă o ceramică, cu un fel de proeminențe, cari, de loc întâmplătoare, caracterizează o adevărată specie deosebită, de mult remarcată de arheologii germani, la periferia răsăriteană a lumii lor preistorice, specie ocupând, de fapt, o bună parte a Europei sudestice, între niște limite încă de cercetat. Aceste regiuni laolaltă se colorează, prin aceasta—afară de alte date—cu o specială tentă de caracter etnic-tracic, deosebit de semnificativ în ochii unui întreg șir de arheologi, dintre cari unii de o recunoscută autoritate. Dar afară de aceasta, „cu totul nou aici“, am observat încă de atunci, un alt fel de ceramică. Ceramica așa zisă pictată, una dintre manifestările cele mai alese — deși nu singura, cum se crede, a

culturii preistorice sudesteuropene, până la Marea Egee. Localitățile numite din Dobrogea constituiesc, astfel, încă o verigă de legătură între Nordul morav-galițian-transilvan și moldovenesc și Sudul balcanic și tesalian, — unitate — față de care Dunărea n'a fost niciodată hotar. O ceramică patinată negru, în aceeași localitate dela Cadichioi, aducea primele date dobrogene ale frumoasei ceramice din epoca mai nouă, eneolitică și de bronz. Pentru ca în sfârșit, o a treia varietate ceramică, întâlnită repetat și în Dacia nord-dunăreană și caracterizată prin ornamentele ei în valuri de linii incizate, să puie, aici, o problemă similară cu aceea pusă de aproximativ acelaș fel de ceramică, în Răsăritul germanic, deci dela periferia lumii vechi germano-slave, și prin aceasta însăși problema așa de însemnată de urmărit în viitor și la noi: vechimea și caracterul așezărilor slave, în lumea de alt caracter etnic a vieții anterioare, în Dacia ca și în întregul Sudest.

Intre toate aceste date — dacă cele cu bănuitul tracism al ceramiceii cu proeminențe — în felul specific al Sudestului nostru — se potriveau întâmplător ca pandant preistoric față de tracismul din vremea greco-romană a Dobrogei, susținut cu noui și mult mai convingătoare date de către Vasile Pârvan, — postularea ceramiceii pictate aveă să-și găsească o frumoasă confirmare, în săpăturile și descoperirile arheologului Carl Schuchhardt, din timpul războiului și al ocupațiunei străine, — la Cernavoda.

Intr'un studiu special — „*Cernavoda. O așezare din epoca de piatră în Tracia*“ — Carl Schuchhardt publică în revista *Prähistorische Zeitschrift* — Vol. XV, 1923, p. 9—27, — rezultatele săpăturilor și constatărilor sale, făcute timp de patru săptămâni.

Este vorba de o mare colină, așezată lângă una mai mică, aflate amândouă la nordul orașului, lângă rafinăria de petrol. Amândouă au panta prăpăstioasă către linia ferată și malul dunărean, față de care, ca și în spre Sud de Silistra, iar la Nord, chiar la Măcin, în fața Galaților — (ceia ce nu poate fi decât Dinogetia) — și, de altfel, aiurea, — locurile mai înalte și lesne de apărat, de pe malul drept al Dunărei, au fost locuite obicinuit, încă din aceste îndepărtate timpuri.

Dintr'o adevărată masă de bucăți de lipitură, în număr deosebit de mare, carbune și cioburi, în mijlocul căruia autorul a putut observa în chip repetat bucăți de podea de pământ dela locuințe și găuri de pari — capitelul unuia s'a imprimat clar pe lipitura ce-l

inconjură, — fără însă ca autorul să fi putut preciza dacă le adăposteă un acelaș acoperământ, sau erau case deosebite, ce s'au prăbușit în focul ce le-a dărâmat, de n'a mai rămas nimic în picioare, — Carl Schuchhardt a găsit un mare număr de instrumente de piatră și os, dar mai ales vase (Pl. II și III). Ceeace nu e mai puțin vrednic de menționat, — toate acestea s'au găsit într'o a doua fază de viețuire dela Cernavoda, — căci și mai înainte locurile nu fuseseră pustii. În timp însă ce așezările de deasupra s'au prăpădit în chip violent, cele de desupt fuseseră numai părăsite. Materialul arheologic al acestora din urmă (între 2—4.60 m.) este anterior tipologiceste și cronologiceste aceluia întâlnit până la această adâncime.

În pătura de deasupra numai s'a găsit acea „splendidă ceramică pictată, care aparține speciei cunoscute din Galiția, Bucovina, Moldova, Basarabia, Rusia de sud, Bulgaria și Tesalia“ — mai strâns înrudită însă, adaugă autorul, cu cea bulgărească, adică din Bulgaria. Polihromia stilului mai vechi cucutenian lipsește, ca și multe forme ale aceluiași stil. E o ornamentică spiralică și meandrică, stilizată tare — înfățișând însă variații și forme care denotă o civilizație înaintată, până a ajunge chiar la un rafinament. Alături de ea, în aceeași pătură de dărâmături ale locuințelor arse, s'au găsit forme ceramice mai primitive de caracter generic vechiu-european, bucăți de figurine, instrumente de silex, ba și harpune. În pătura de jos s'a găsit o altă ceramică, cu elemente de orientare între Butmir și Schipeniț, asemenea treptelor preliminare ale ceramicii pictate din Moravia, — corespunzând prin alte amănunte, ce nu e locul a le nota aici, Troei I. Aceasta însemnează însă, încadrarea primelor așezări dela Cernavoda, cu toț ceea ce le-a succedat, într'un cuprins de timp care, de mult, a încetat să se piardă în nebuloase vremuri imemoriale. După ori ce tabelă cronologică, bazată pe date de arheologie comparată și pe sincronisme repetate, între Orientul mai vechiu cunoscut istoriceste și lumea egeană, Troia celor dintăi așezări își are timpul fixat cu cu o aproximație relativ mică, — la începuturile mileniului al III-lea în. de Hr.

Iată cam în ce timpuri ne duc descoperirile dela Cernavoda, pe cari, deăltfel, Carl Schuchhardt (fost director al Muzeului de preistorie din Berlin și membru al Academiei germane, cunoscut nouă încă prin cercetările sale mai vechi asupra valurilor dobrogene

dintre Cernavoda și Constanța, din ultimul sfert al veacului trecut, reluate în același timp al ocupației, cu rezultate despre cari nu avem încă știre), — nu putea să le încadreze în tot materialul similar, descoperit mai recent dincoace de Dunăre, în câmpia munteană, de o întreagă pleiadă de tineri arheologi, sub aceeași conducere a lui Vasile Pârvan, secundat după puteri de mine. Diferențele de păreri sunt cu mult mai mici și nu-și au în orice caz locul aici. Dacă însă, în chip recunoscut, ceramica pictată, și nu numai aceia a Traciei — cum pare a înclina Carl Schuchhardt, este treapta preliminară a ceramicii miceniene și străvechi grecești, iar ceramica cu proeminențe din Europa sudestică își găsește o semnificativă corespondență ulterioară în Creta și Malta începutului epocii de bronz, între 2000 și 1800 în. de Hr., — se înțelege ce loc semnificativ are Dobrogea, întâi între regiunile dela nordul și acelea dela sudul Dunărei, apoi între acestea și lumea egeană.

Tot în timpul cercetărilor dela Cernavoda, C. Schuchhardt a găsit, cam 10 km. la Sud de această localitate, pe înaltul țârm abrupt al Dunării, un alt loc cu — „foarte vechi cioburi“, dar fără ceramică pictată. Așezarea ar dată dela sfârșitul epocii neolitice, ar fi mai veche, deci, decât principala așezare dela Cernavoda. Cercetări mai de aproape vor trebui să precizeze aceste lucruri.

După războiu, locurile de unde s'au semnalat rămășiți preistorice nu sunt puține. În frunte cu Histria, unde, deci, viața a început cu mult înainte de a fi venit pe aici coloniștii de pe coastele Asiei Mici, ai Miletului.

Suspecte sub acest raport sunt toate peșterile — la Gura Dobrogei, între Ulmetum și Histria e un șir întreg, — dar și aiurea în Sudestul ei, — apoi toate înălțimile de pe malul drept al Dunărei și, desigur, tumulii sau măgurile, dintre cari, o parte, purced încă din timpurile preistorice. Ridicarea lor pe o hartă, de preferință cu ajutorul fotografierii din avion, ar grăbi cu mult cercetarea lor.

Câte lucruri, uneori surprinzătoare poate aduce, în viitor, o asemenea explorare, ne-o dovedește descoperirea, din nefericire, întâmplătoare, a statuei-menhir dela Hamangia, pe linia Medgidia-Babadag-Tulcea, găsită împreună cu alte obiecte, — fără a se ști dacă chiar în acelaș loc, — într'un enorm tumul care bară lucrările căii ferate, atunci în construcție (Pl. IV și V).

Statuea-menhir reprezintă o divinitate feminină, cu brațele așezate pe pânțele. Un colier greu îi înconjură gâtul. La cap, arcadele ochilor, nasul și gura se văd destul de bine. În spate, două mari securi erau petrecute pe sub o cingătoare, destul de probabilă. Călăuzit mai ales de ceramică (s'au găsit și alte lucruri), V. Pârvan atribuie descoperirile dela Hamangia, implicit un maxilar de om, unei perioade foarte târzii a epocii eneolitice; autorul înclină chiar spre epoca de bronz; ingeniozitatea argumentării sale e însă puțin ajutorată de felul în care s'a făcut însemnata descoperire.

Mai veche (cum mi se pare și statuea-menhir și forma piriformă a casse-têt-ului, — (ceea ce deci nu implică numai decât modele de metal, — iar ceramica poate fi mai nouă, fără legături directe cu celelalte elemente ale descoperirii), sau mai nouă, — descoperirea din tumulul dela Hamangia, ca și descoperirea dela Cernavoda sunt o prețioasă ilustrare a unor timpuri acoperite, altfel, de întunericul uitării, întuneric care de fapt e numai al cunoștințelor noastre, astăzi mai puține, cu trecerea timpului, din ce în ce mai multe. În fața maxilarului de om dela Hamangia, Vasile Pârvan e aproape silit să se întrebe: — de unde au venit acești oameni? Avem deaface aici cu vre-o apariție străină, întâmplătoare, și de felul aceloră de care a mai avut parte, mai târziu, ba, în chip repetat, Dobrogea? Din Răsărit, din Asia Mică — cum realmente îndrumază unele similitudini de date, sau, cumva, din Apus? Cântărind toate posibilitățile, încheierea intermediară la care autorul ajunge mi se pare potrivită cu stadiul cunoștințelor noastre în momentul de față: „Mormântul și menhirul dela Hamangia trebuie să fie o apariție extremă, către Răsăritul pontic, a formelor de civilizație din Europa proprie, din centru, din Nordul, ca și din Apusul ei. Menhirii asemănători din Dacia transilvană sunt veriga de legătură foarte bine venită spre Răsărit“. Nu mă pot împiedeca de a constata aici la un istoric și arheolog clasic, puterea vrednică de laudă de a trece peste îndătinatele prejudecăți tradiționale ale specialității sale, alegând dintre mai multe posibilități pe aceia care militează pentru vechimea și autonomia rațională a civilizației europene, care pentru așa de mulți dintre semenii săi e socotită încă, drept un simplu reflex al lumii orientale și răsăritene.

Am ajuns în al doilea mileniu înainte de Hristos. Lumea euro-

peană întreagă, deci și cea a Europei sudestice, traco-daco-getice, manifestă prin tot ce s'a găsit din aceste timpuri o viață cu mult schimbată față de aceia a timpurilor de mai înainte, mai patriarhale, de inteletniciri obicinuite, agricole și păstorești. Oricât de greu sunt de dedus și precizat relații de viață din lucruri simple, neînsuflețite, este clar că, odată cu milenul al II-lea înainte de era creștină, Europa întreagă, celto-germană-tracă-iliriană, se îndreaptă, relativ repede, către o viață cu aspecte cari, pe alocurea cu întreruperi (unele și ale cunoștințelor noastre) se vor menține până la cucerirea romană. În ce ne privește mai de aproape, este astăzi în deobște recunoscut, că, dacă civilizația premiceniană a lumii egeene continentale și insulare, înspre Apus cu întreg Răsăritul italic, înspre Răsărit, cu Asia Mică—nu se poate înțelege fără lumea noastră sudestică și carpato-dunăreană, strălucita civilizație micieniană însăși e departe de a putea fi explicată prin simpla apropiere de lumea Orientului și a Asiei anterioare și influența exercitată din aceste părți. Recentele descoperiri dela Vălcitrân și dela Grebeniste, în aceleași regiuni suddunărene, astăzi bulgărești, sunt noi verigi de legătură, care pe lângă acelea mai vechi, lămuresc laolaltă cât datorește Sudul egean Europei însăși; înainte ca acest Sud egean să ajungă, el însuși, un izvor de iradiare pentru regiuni pe care vicisitudinile istorice le-au adus apoi să scadă dela vechea lor mărire. Dacă civilizația așa zisă a epocii de bronz, nord și sud dunărene, este recunoscut o splendidă realitate, repetat ilustrată și în armonie cu mult mai mare față de lumea sudică prehelenică, decât aceasta față de Orientul, care, singur, o lămurește prea puțin, — Dobrogea noastră, sprijinită pe Mare și rezimată de Dunăre, care o îmbrățișează ca într'un arc, — ține strâns de această lume, de o latură a căreia se găsește, completând în chip fericit vastul cuprins consolidat înlăuntru, de un al doilea arc, pe alocurea paralel cu cel dintâi, arcul de munți al Carpaților. Cum se exagera odinioară influența feniciană și în deobște orientală, nici negarea totală a unei asemenea influențe nu e îndreptățită. La Cetatea dela Zimnicea, pe Dunăre în sus, am găsit mânuși de amfore cu ștampile orientale asiatice. Ce e drept, pentru o vreme mult mai nouă, din apropierea erei creștine, dar în condiții de aflare, cari nu sufăr îndoială. În orice caz, Dobrogea, cu Dunărea și Marea, ale căror țărături vor fi fost neîntrerupt locuite — o dovedește deocamdată numărul mare al așezărilor neo și eneolitice din

câmpia română (și situația e pare-se identică în Basarabia de Sud, scaldată de aceeași largă arteră de viață, până în sus la limanul și țărmurile Nistrului), —/ a trebuit să fie continuu prinsă în firele de mișcare care străbăteau, chiar dacă, încă nu se știe, va fi jucat numai un rol mai mult secundar, — centrul de greutate fiind la Nordul Dunărei și uneori la Sudul ei, în regiunile Traciei și ale Macedoniei.

Regretatul V. Pârvan are într'un loc din *Getica* sa îndrăzneța viziune ademenitoare a acestei lumi tracice, în vremurile pe care le-au cântat în Sud faimoasele epopei homerice, cu ce elemente reale au putut avea la bază, în ce privește pe Acheeni de pildă. Este o imposibilitate logică, care trebuie cu necesitate să se traducă pe viitor în faptă, — ca milenul al II-lea strălucit reprezentat în Dacia ca și în Tracia, să nu-și aibă corespondența, măcar în parte, — și în Dobrogea. „Faptul stabilit că Sciții iranieni au găsit aici un mare popas tracic către 700 în. de Hr.“, este o temeinică bază de documentare, despre prezența Tracilor nordici în cuprinsul aceluiași timpuri (Pârvan zice 1400; eu am îndrăznit totdeauna a crede că de cu mult mai înainte). „Bogați seniori, iubitori de aur și bronz, luptând pe carele lor ușoare cu două roate, cu săbii, lănci, căști, scuturi și cnemide, bogați în podoabe și vase de aur și de bronz, acești războinici domnesc din înălțimea castelelor lor, de pe vârful munților și colinelor, peste un popor liber, numeros și cu stare. Toată lumea se ocupă cu agricultura. Religia lor este uraniană, cu unele indicii precise de cult solar. Totuși credințele chtoniene continuă: „Marea zeiță“ a baștinașilor preindoeuropeni nu a murit. Toată lumea fiind bogată, importul bronzurilor italice este foarte activ, dela anul 1000. Numai sosirea hoardelor scitice întrerupe această civilizație înfloritoare: vreme de un secol și jumătate va fi aici cea mai completă pasivitate și scădere a vieții indigene. Dar în curând, deja în veacul al VI-lea activitatea productivă va reîncepe și relațiile cu Răsăritul vor fi reluate. Din veacul al IV-lea începe renașterea getică sub auspicii celtice“. Intruchiparea aceasta a unei vieți de mult dispărute este prea frumoasă, ca să fie adevărată întocmai, pentru toate regiunile noastre. De fapt, în unele locuri, în cele mai multe, viața va fi fost mai modestă — mă gândesc la elementele de viață documentate mai amplu de Cetățuia dela Sărata-Monteoru și altele.

În ce privește Dobrogea, este imposibil ca măcar ceva din splen-

doarea acestei vieți să nu fi constituit tot atâtea bunuri ale oamenilor trăitori aici înainte de năvălirile Sciților, sau de așezările coloniilor grecești. Viitorul, de sigur, ne va lămuri. Că nu s'au găsit până acum mai multe urme, e întâi, fiindcă nu au fost căutate cu băgare de seamă. Dar mai este o explicație, care mi se pare potrivită. Ca nici un alt pământ, Dobrogea a fost în toate timpurile următoare, până în vremea mai nouă, într'o așa de mare mișcare de viață — încât prea lesne ne explicăm, cum de cu greu se mai găsesc urme mai vechi, sub cele ale Sciților și Grecilor; ale Sciților înainte de Herodot, care la Sudul Dunărei nu-i cunoaște, ale Sciților de mai târziu, ale invaziei celtice, dar mai ales, ale incursiilor mult mai dese, am zice permanente, ale Tracilor norddunăreni; apoi ale Sarmăților și Roxolanilor, iar dela Sud, în înaintare, de astă dată organizată cum n'a fost alta, ale Romanilor. Ce să mai zicem, de năvălirile barbare cari au doborât și Imperiul Romei aici? Ca în nici o parte a țării, arheologia are de întâmpinat dificultăți de cercetare și recunoaștere, mai anevoie decât oriunde. Fără îndoială, Dobrogea a fost una dintre cele mai greu încercate provincii ale Daciei scitice și romane.

III.

Intr'o lucrare, astăzi, firește, cu mult depășită, totuși utilă pentru cercetări viitoare, — a d-rului Jacob Weiss, *Die Dobruscha im Altertum. Historische Landschaftskunde*, în Colecția *Zur Kunde d. Balkanhalbinsel, Reisen u. Beobachtungen*, Sarajevo 1911, — autorul începe partea istorică a lucrării sale — cu *eterogenitatea populațiilor Dobrogei*, în diferitele epoci ale antichității.

Totdeauna a fost așa, nu numai în antichitate. Cu posibilitatea însă, a unei stabiliri de raporturi și un fir conducător, ce apare astăzi cu mult mai clar decât înainte.

Avem, în rândul întâi, o populație *băstinașă*, tracică. Incepând din mileniul II în. de Hr., crede V. Pârvan. (Oamenii dela Cernavoda și din lungul Dunării vor fi fost, deci, pretracici, preindoeuropeni). Eu cred că această populație este mai veche și că tocmai din masa acesteia, în tot cuprinsul vastelor noastre regiuni și-au luat, pe rând, ființă și noi forme de viață, unele sau altele dintre semințiile Europei sudestice; întâi, pe vremea celei mai vechi așezări dela Cernavoda; apoi pe vremea așezărilor mai noi și prin-

cipale din acelaș loc; — mai târziu, după aceasta, Tracii din epoca zisă de bronz, sau, în Sud, — purtătorii culturii miceniene; și, iarăși mai târziu, Grecii. Ca să admitem că Tracii încep abia din mileniul al II-lea, ar trebui ca între mileniul al IV-lea și al III-lea, față de cel de al II-lea să se observe arheologicește o schimbare, cât de cât asemănătoare cu acelea ce s'au întâmplat după invaziile sau penetrarea Sciților, sau a Celților, a Grecilor și Romanilor. Însă așa ceva nu s'a dovedit până acum. Mai mult decât atâta. Când, alătura și sub mediul arheologic caracteristic scit, sau celt, sau greco-roman, apar cei mulți, băstinașii, unele ale lor trăsături — deși numai de caracter arheologic — poartă pecetea unei mari vechimi. Dar nu e locul a stărui aici.

În Dobrogea, fără a insista asupra unor lucruri cunoscute, Tracii acesteia se numesc dela un timp, în chip obicinuit, *Geți*; alteori sunt atestați sub numele de Krobizi și Terizi (în Dobrogea de sud), tot neamuri sau seminții getice, din dreapta Dunărei, sau Troglodiți, trăitorii în peșteri, de care vorbește Strabo, locuitori în bordeie, cum îi înțelege V. Pârvan, și vor fi fost multe alte seminții daco-getice, cari trăiau la fel, — dovadă cercetările arheologice — nu numai Troglodiții Dobrogei. Mai în ochii locuitorilor dela Callatis, sau Tomi sau Istros, — diferența era într'adevăr prea mare, — Strabo mai ales pe aceștia îi înseamnă. Vor fi fost și alte neamuri getice, dar numele lor nu ni s'a păstrat.

Vizitați des, de multe ori, dacă nu totdeauna, în chip nedorit, de către frații lor dela nordul Dunărei, neamurile getice ale Dobrogei își găsesc, altă dată, o sporire a numărului lor prin alți frați, Bessii, din Haemus, coloniști aici (ca în vremea noastră, României macedoneni, în Dobrogea de sud) și atestați, în chip plastic, prin inscripții, — alături de Romani. Deși numai pentru timpuri mai târzii, de minune se potrivește, odată, izvorul literar cu cel epigrafic, caracteristica inscripție dela Ulmetum (Pantelimonul de sus): „*cives Romani et Bessi consistentes vico Ulmeto*“ (CIL 14214, 26), cu versul lui Ovid: „*Vivere quam miserum est inter Bessosque Getasque*“. Este unul dintre meritele mari ale răposatului V. Pârvan de a fi urmărit și documentat, cu numeroase date, prezența băstinașilor traci, în Dobrogea helenistică și romană, lucru care acum ni se pare foarte natural, dar nu se știa decât vag și fără legătură pe vremea lui Rösler, a lui Tomaschek și chiar Müllenhoff. Așezările lor se numesc uneori chiar cu — *dava*: Sucidava, Ca-

pidava, *dave* obișnuite mai ales în nordul dacic al Dunărei, și cari ne arată, încă odată, ce fel de graniță era Dunărea. Conduși, un timp, de alți Traci, sudici — Odrisii, cu principii lor, — însă în numele Romei, — (aceasta ține dela Impăratul August până la Claudiu), — Tracii Dobrogei se romanizează, lăsând totuși urme de rezistență. Până la jumătatea veacului al II-lea, unii dintre ei își păstrează numele lor trace: Attas Possei, Ithazis Dada, Ziftia, Mucaporis, Sedida, Sisimus. Și să ne gândim că, aici, infiltrarea și cucerirea romană e de dată mult mai veche decât la nordul Dunărei.

Mai anevoie sunt de urmărit în Dobrogea, *Sciții*. De altfel, ca în întreaga Dacie, unde, necontestăți, se găsesc masați numai în centru Ardealului. Când aparenti, când disparenți în izvoarele scriptice, — și acestea destul de târzii — arheologicește, sunt reprezentați până acum, în Dobrogea, mai puțin decât toate celelalte feluri de neamuri, cari au trecut sau s'au topit pe aici. Și totuși, denumirea cunoscută de Sciția Minor a Dobrogei, deși târzie, nu poate să nu se sprijine pe o realitate, ale cărei elemente, de tot felul, mai vechi și mai noi, le-a scrutat cu multă știință și cu o excepțională pătrundere, acelaș Vasile Pârvan, chiar dacă unele din datele sau încheierile sale nu vor rezista cu trecerea vremii și sporirea cunoștințelor. El, cel dintâi, era convins de aceasta.

Apărând la răstimpuri destul de mari, cu o organizare cu care au venit și pe care în parte au păstrat-o, conduși de regi, nici unul mai mare — vădind și prin aceasta caracterul lor de deșărați și străini, meniți să dispară cu vremea, în mijlocul acelora pe care au năzuit să-i cuprindă, Herodot nu-i cunoaște la sudul Dunării, unde, într'o nouă și ultimă invazie — V. Pârvan le urmărește pe toate, în tot cuprinsul mileniului I în. de Hr. — vor fi venit mai târziu numai pe cei dintâi, fără îndoială, ca pe elementul stăpânitor, cum iarăși s'a întâmplat des în istorie.

Ce au făcut băstinașii? Altfel decât credea Strabo, au rămas „în cea mai mare parte“, cum s'a întâmplat, de sigur, și mai înainte și se întâmplă totdeauna, în împrejurări la fel. Ovidiu îi citează unii lângă alții, pe Sciți și pe Geți, deși un alt scriitor notează numai pe cei dintâi, fără îndoială, ca pe elementul stăpânitor, cum iarăși s'a întâmplat des în istorie.

Când puterea lor politică a fost mai mare, vor fi locuit între

Tomi (Constanța) și Dionisopolis (Balci), în hotar cu Crobizii Bulgariei. Fapt e că Strabo numește Dobrogea până la apa Zyras (astăzi Batovsca, lângă Ecrene), — Sciția mică, care, dela Dioclețian, e o provincie, deosebită, Sciția. Jacob Weiss pare să aibă dreptate când zice: „Astfel veacuri mai târziu, granița (lor) politică a fost determinată de cea etnografică, și aceasta, era poate condiționată și ea de natura solului“. Pe de altă parte, același imperativ al solului îi va fi apropiat pe unii dintre dâșii, cu timpul, de îndeletnicirea obicinuită a băstinașilor, agricultura. E un pasagiu din Pliniu, care ne face să credem așa. Tot Pliniu citează câteva orașe ajunse în posesiunea lor, mai multe cu nume grecești: Eumenia, Afrodisias, Partenopolis; probabil, așezări grecești mai mici, cucerite de Sciți (Weiss).

Printre regii lor, unul singur apare mai de seamă: Ateas, în conflict cu Histriani (locuitori Geți ai ambelor maluri ale Dunării de jos sau, mai puțin probabil, cetățenii Histriei (cf. Pârvan), prieten cu Apolonia, colonia soră a Histriei, în conflict cu Bizanțul și cu Filip al II-lea al Macedoniei, în conflict cu Tribalii suddunăreni (din părțile Iskerului), în sfârșit, stăpânitor „la gurile Dunării peste un popor de nomazi, a căror bogăție principală sunt vitele și în special caii“, dar și peste Geți, „de voie, ori mai ales de nevoie“. Pe Ateas îl bate Filip „spre a avea, el, în întregime, granița Dunării“. (Pârvan).

Alți regi sciți în Dobrogea sunt mai greu de plasat cronologic, fiindcă-i cunoaștem aproape numai figurativ, după monede (Pl. VII).

În orice caz avem tot temeiul să credem că regi, cum au fost, Canites, Tanusa, Charaspes, Sarias, aparțin, cum a dovedit-o d. M. Sutz, veacului al III-lea înainte de Hr., în relații strânse cu orașele grecești dela Mare, Dionisopolis, Callatis și Tomi „cuprinse în mijlocul posesiunilor“ lor, pătrunși de cultura greacă, dacă nu chiar helenizați. Deocamdată ei ne apar numai ca niște „sărmani regi fără anale și fără victorii“ cum îi numește sugestiv d. N. Iorga, „cu rolul variabil și monoton de a se face plătiți de către musafirii greci de pe țărmul Pontului și de către neguțătorii în trecere, pentru liniștea în care țineau ale lor câteva mii de păstori și de bandiți“, dar, cine știe, dacă nu cumva, mormintele lor se vor fi aflând în unele sau altele dintre așa de numeroase movile ale regiunii, acum încă la începutul explorării lor. În tot

căzul, nu în acele săpate în ultimii ani de d. O. Tafrali, în preajma Callatidei, cu rezultate cari, interesante de sigur, nu prezintă nimic scitic convingător, mai ales în vreo legătură cu regii numiți, de caracter numismatic. Cu cel puțin tot atâtea argumente, s'ar putea susține caracterul lor tracic.

De o excepțională însemnătate, nu numai pentru Dobrogea, ci pentru întreaga lume dela Dunărea de jos și întreg cuprinsul Pontului sunt *coloniile grecești* dela țărmul Mării Negre.

Când au pornit să împânzească lumea, din mica lor patrie, Grecii și-au ales întâi locuri cât mai asemenea în ce privește clima cu acelea de unde plecaseră, — firește mai bogate decât ele, căci altfel nu le-ar fi părăsit. Alții și-au ales locuri de resurse: lemn, metale prețioase, aurul din Tracia, arama din Cipru. Alții însăși au înțeles, de timpuriu, însemnătatea legăturilor de comerț: sunt coloniile de înfățișare mai cu osebire maritimă și comercială (Toutain). Din această categorie fac parte și ale noastre, începând cu ale Milesienilor, cari vin încă din al VII-lea veac în. de Hr., ca să se întemeieze Istros (Istriopolis; denumire mai târzie, Histria sau Istria, deci nu greșită, ci cea mai apropiată de spiritul limbii noastre, și Tomi. Histria însăși a întemeiat la nord de gurile Dunărei o factorie „Istrianon limen“, portul, schela Histrienilor. Dela ei s'a numit țărmul dobrogean „țărmul stâng al Pontului“ τὰ ἀριστερὰ του πόντου — *pars sinisterior Ponti*, — denumire de corăbieri, cari veneau din Sud. Denumirea cuprindea întâi tot țărmul Mării, dela Bosfor până la gurile Dunării. Când însă toată această lume a fost încorporată în Imperiul roman, cu provinciile Tracia și Moesia, se numea așa, numai confederația orașelor maritime grecești ale provinciei Moesia inferioară. Confederația a fost alcătuită, un timp, din cinci orașe: Odessos (Varna), Dionisopolis (Balci), Callatis (Mangalia), Tomi (Constanța) și Istros sau Histria și se numea *pentapolidă*, sau din șase (cu Marcianopolis) *hexapolidă*. Strălucită a fost, întâi, Histria; mai puternică apoi Callatis, pentru a fi înlocuită definitiv de Tomi ἡ λάμπροτάτη μητρόπολις και ἡ τοῦ εὐωνύμου πόντου în era creștină, reședință, până la al ei sfârșit, a episcopului Sciției. Callatis era fiică a Heracleei pontice, aceasta însăși colonie a Megariei. Dionisopolis, mai înainte Kranoi, a fost întemeiată de Greci din diferite locuri. Bizone, o așezare mai mică lângă Cavarina, a fost întemeiată de Mesembria, dela golful Burgas. Undeva, între Mangalia și Caliacra

era un „Karon limen“, poate o schelă de coloniști Carieni din Asia Mică (Weiss).

Coloniile grecești aduc în Dobrogea și în deobște în lumea dela Dunărea de jos și Carpați, lume pe care o cuprind în mrejele intereselor lor (V. Pârvan numește aceasta — penetrație helenică și helenistică și o urmărește cu neobișnuita acuitate a spiritului său, deși datele sunt încă relativ puține), — o viață, alta decât aceea a băstinașilor traci din Dacia scitică, căzuți din strălucirea de odinioară, dar desigur, numai în parte, așa de pildă cum, mai târziu, n'am fost numai o masă de umili țărani, lipiți de pământ, pe vremea colonizărilor saxone din Ardeal, sau aceea a Principatelor, la începutul vieții noastre de stat. Cheia deslegării acestor taine tot arheologia o va aduce. Până atunci, greșit ar fi să ne inchipuim că din senin și așa dela un an la altul, Dacia aceasta scitică, ca nume, ajunge a alcătui o adevărată putere, pe vremea lui Dromihete, și o putere recunoscut formidabilă, pe vremea lui Burebista și apoi a lui Decebal.

Cu viața lor orășenească, în continui legături cu Sudul și pe tot litoralul Mării Negre, deosebită de a marelor mase rurale, ca și de aceea a stăpânitorilor locali, din interior, din cetățuiele lor de pe malurile înălțate ale apeilor și dela răscrucile văilor, — conducători fără nume, ca și aceea ai mileniilor anterioare, diferit denumite convențional de arheologia preistorică, acum dominați, dar nu striviți, sub puterea mai mult nominală a regilor sciți și ei, prea puțin favorizați de luminele istoriei, — coloniile grecești înseamnă pentru istoria antică a Dobrogei și a Daciei, primul val de civilizație mediteraniană, — ca răspuns aceluia mai vechiu, preistoric, dar destul de bine dovedit, în direcția dela Nord la Sud. *Helenismul* va ajunge, în curând, să se întâlnească, cuprinzându-se ca într'o luptă, cu cealaltă mare forță de prefaceri inoitoare — *romanismul*, și să-și împartă amândouă întreaga Europă sudestică, în mai mic și Dobrogea.

În lipsa fatală de informații, foarte greu de găsit și de discernat, într'un pământ răscolit de atâtea ori de invazii, ca și de apărători, — cu totul remarcabile pentru vremea primei jumătăți a mileniului I in. de Hristos sunt figurinele arhaice grecești și ceramica dela Histria, dintr'un foarte probabil templu al Afroditei. Descrise întâi de profesorul D. M. Teodorescu, dela Universitatea din Cluj, ele au o însemnătate deosebită, chiar din punctul de

vedere al artei grecești (Pl. VI). Muzeul Național de Antichități proiectează o publicare specială a lor, de către o persoană deosebit de competentă în acest domeniu, d-na Marcela Sc. Lambrino Flot.

Deși puține și cu o însemnătate aparentă de amănunt, datele din epoca pericleică sunt destul de concludente. „Ceeace este, în tot cazul, foarte sigur, zice V. Pârvan — este că spre anii 500 în. de Hr., Dunărea până la confluența cu Siretul era un râu grecesc, iar pescarii și neguțătorii Histriei cunoșteau foarte bine țara geto-scită, pe care o străbăteau fără încetare în susul și în josul acestei părți a fluviului, cu brațele și canalele, lacurile și afluenții săi“.

„Către jumătatea veacului al V-lea — Histria, ca și toate coloniile Pontului Euxin, iau un avânt într'adevăr admirabil în direcțiunea unei civilizațiuni propriu zise creatoare și acest elan nu slăbește decât către jumătatea veacului al III-lea, de pe urma tulburării pricinuite în mijlocul tuturor națiunilor barbare dela Dunărea de jos, prin invazia celtică“.

Se consacră zeilor statui de bronz cu pedestal de marmură, edificii de marmură, foarte îngrijite și simple, monumente onorifice, coroane de aur. Histrienii încep să bată moneda lor proprie; sunt cei dintâi care o fac pe coasta apuseană a Pontului.

Cu veacul al IV-lea în. de Hr., istoria începe mai din plin. Weiss pune acest fapt pe seama invaziunii scitice, care, tulburând pe Geți, amenința evident interesele din Balcani ale Macedoniei. Dobrogea ca și tot nordul getic nu puteau fi, de bună seamă, indiferente, nici lui Filip al II-lea, nici lui Alexandru cel Mare. Am pomenit de regele scit Ateas și expediția lui Filip contra lui (339), luminos înfățișată de V. Pârvan în a sa *Getica*. Filip și Alexandru au însă numai o atitudine demonstrativă, în ce privește Nordul. Nu acelaș este cazul ca regele helenistic „așa de însemnat și glorios“ Lisimach, sub care Dobrogea, inclusiv orașele Pontului, ajunge o provincie a Macedoniei, cu toată vitejia și înțelepciunea regelui get Dromihete, premergătorul sărac dar vrednic al regilor daci și al Domnilor munteni. Comorile lui Lisimach erau în inexpugnabila cetățuie dela Caliacra.

Judecând după mărturiile culese de Vasile Pârvan la Histria, coloniile grecești stau sub influența helenistică a Sudului, mai ales

a Rodosului. Se construiește în marmură albă, de foarte bună calitate. Numeroase fragmente arhitectonice, coloane, arhitrave, cornișe, din nefericire încă nepublicate, s'au întrebuințat mai târziu ca material de construcție în zidurile cetății romane dela Histria. Tot către anul 300 în. de Hr., Histria avea un Μουσειον „Nu era numai interes pentru arte la Histrieni, dar și aptitudini plastice remarcabile la meșterii lor și, în genere, un gust destul de fin la acești Greci, pierduți în nordul tragic“. Și dela alte cetăți, nu lipsesc asemenea exemple.

Mai însemnat pentru destinele următoare ale Dobrogei nu e însă nici inițiativa și încercarea de eliberare a Callatienilor, încercare pe care o vor ispăși la urmă cu supunerea și, unii, cu deșterarea până în Crimeea regelui scit al Bosforului cimerian, Eumelos; nici dobândirea doritei libertăți, când încetează domnia lui Lisimach (281) și când, potrivit obiceiurilor lor de acasă, ce nu le uită, se luptă, deoparte Callatienii și Histria, de alta Bizanțul, pentru stăpânirea Tomisului. Tomi era atunci un mic orășel, deși cu un trecut cultural de seamă. Callatis fu învinsă și nu s'a mai ridicat niciodată. În loc s'a ridicat Tomi. Cu precise scopuri de transit, dar și de apărare a graniței Dunărene, la 3 km. spre Sud de Cernavoda, ia ființă Axiopolis, pe locul vechii așezări preistorice, în dreptul insulei Hinog, cu altă străveche așezare, poate încă locuită și în aceste timpuri mai târzii.

Ceeace este mai însemnat decât toate acestea, este invazia *Celților*, după anul 300 în. de Hr. V. Pârvan, zice:

„Celții coboară la Dunărea de jos și la Marea Neagră pe două drumuri: primul pe la miazănoapte de Carpați, din Boemia, la vale, pe Nistru, până la gurile Dunării și la Borysthenes și, al doilea, pe valea Dunării până în Grecia și Tracia, spre a trece apoi chiar în Asia Mică. Geții sunt complet înconjurați de Celți, cari întemeiază atât pe malurile Dunării cât și ale Nistrului, burguri de apărare și de pradă, neliniștind mereu pe toți vecinii“. La Măcin avem cetatea *Arrubium*, la Isaccea — *Noviodunum*, undeva la gurile Dunării „nu știm precis unde“ — *Aliobrix*. Pe Nistru, altele: *Carrodunum*, *Maetonium*, *Vibantavarium* și *E-ractum*.

Jacob Weiss, înregistrând numele celtice de mai sus ale Dobrogei, după Ptolemeu, la care se găsesc, zice: „Ar fi totuși în-doielnic ca pe această bază să socotim aceste locuri drept crea-

țiuni preromane, de pildă din epoca marii invaziuni celtice. Mult mai repede ne vine să bănuim, că sunt castele ale trupelor auxiliare galice. Auxiliarii galici alcătuiau deja în veacul I o parte considerabilă a armatei romane din Moesia“. Părerea cade. Weiss nu privește problema în complexul ei și nu întrebuițează deloc datele arheologice din epoca așa zisă La Tène. Ceeace este meritul lui Vasile Pârvan, ori cât, iarăși, datele sunt încă puține. Numai pe firul lor însă, se va putea ști cândva, mai mult. Nici la Noviodunum și nici la Arrubium, nu s'au făcut cercetări speciale mai noi. Iar când s'au făcut (generația Engelhardt-Dejardins, apoi Gr. G. Tocilescu), problemele de preistorie erau departe de a preocupa pe arheologii și istoricii cari se ocupau cu lumea antică, aproape exclusiv epigrafiști.

În linii mari faptele sunt totuși cunoscute. Sub Ptolemeu Ke-raunus (280—279), urmașul lui Lisimach, Macedonia e întoarsă la vechiul hotar ce o despărțea de Tracia. Tot Nordul și Răsăritul, de ambele părți ale Balcanilor până la Pont și Marea Egee, se desfac, și, odată trecută invazia celtică, în Asia Mică, ajung într'o stare de independență, care nu avea să dureze însă mult timp.

Ca și mai înainte și ca și mai târziu, Grecii dela Marea Neagră se strecoară anevoios, dar reușesc să o facă, printre vicisitudinile situației, printre primejdii și multiplicitatea de interese variate. În locul Callatidei, mai puternică e acum Tomi. Între Tomi și Halmiris se constată puncte de colonizare greacă: la Cîrâcci, la Caraorman, la Casapchioi și la Bisericuța, ultimele trei locuri fiind în dependență histriană. Insula dela Bisericuța, în chiar apele Histriei, e ca o stație de pază, de adăpost și pescuit la intrarea de sud a Halmiridei.

În interior aceiași Geți, de pe ambele maluri ale Dunării, trăiesc în condițiuni de viață, simțitor altele decât mai înainte. Este aceia pe care o crează invazia celtică. Vasile Pârvan o vede „ca o frumoasă, proaspătă, puternică și bogată civilizație de inspirație celtică, înflorind pretutindeni și provocând întemeierea de nenumărate centre noi“. „În mijlocul acestui haos“, pe firul faptelor arheologice, V. Pârvan constată acum „o evoluție economică foarte favorabilă, al cărei avânt nu poate fi înțeles fără prezența de împrejurări relativ pacinice, cari îngăduie pe deoparte dezvoltarea vieții agricole indigene, tot mai departe în largile câmpii, cari înconjoară masivul Carpaților, iar pe dealta pătrun-

derea de neguțători meridionali, greci mai întâi, mai târziu romani până în Transilvania însăși, cu mărfurile lor de lux și frumoasa lor monedă“. Ingăduit să-mi fie a adăoga aici, ca o duioasă amintire, că gândurile acestea de luminoasă și îndrăzneată sinteză s’au infiripat în bună parte, pornind dela materialul arheologic al cetății dela Piscul Crăsani, din valea Ialomiței, în cercetarea căreia am avut și noi o parte. Dobrogea deacum înainte abia, urmează să fie cercetată și din acest punct de vedere.

Peste toate fărimele de știri, ca mici și rare pietre de mozaic, dintr’o mare scenă, extrem de greu de reconstituit, un singur lucru se vede doar mai clar: Peninsula Balcanică, întreaga Europă sudestică așteaptă un stăpân, care va veni și nu i se va putea rezista: *Romanii*.

Până la venirea Romanilor și pacificarea adusă de ei, întreaga regiune a gurilor Dunării e o „nenorocită *via Gentium*, pe care circulă în spre sud după pradă și înspre nord după adăpost: Sciți, Sarmăți, Bastarni și Geți“. „Țara care atrăgea acum pe toți barbarii scythici, prin bogăția și civilizația ei, era Macedonia, cu prelungirea ei firească Grecia“. Drumul lor va fi trecut neîn-doelnic și prin Dobrogea.

Cu intervale mai lungi sau mai scurte, date de hotăritoare însemnătate pentru întreaga Europă sudestică urmează unele după altele. După cucerirea Macedoniei (168), vine rândul Greciei (146 în. de Hr.). Peste un întreg lapsus în istoria orașelor pontice ca și în genere a Dobrogei, lapsus care ține dela Lisimach și până la jumătatea veacului I în. de Hr., — trebuia să urmeze și Nordul.

„Politica Getică față de Romani, cari, prin înfrângerea lui Perseu și anexarea Macedoniei, se instalează în Peninsula Balcanică, a fost consecvent ostilă acestor noi și amenințători stăpâni“. Ca și dealtfel, atitudinea dela început a orașelor grecești dela Mare, în relații cu marele dușman al Romei — Mitridate. Orașele Callatis, Tomi, Histria, bat monede cu chipul acestuia. „Ca și ele, spirit politic foarte realist și practic, Geții vor fi, în luptele civile dela Roma, de partea celor cari apăra autonomiile locale orientale, Pompeius întâiu, Antonius pe urmă și hotărît dușmani imperialiștilor desnaționalizatori, Cezar întâi, Octavian August, pe urmă“. „Am putea spune, că întocmai cum secolul II-lea fusese aici al Celților, așa secolul I în. de Hr. va

fi aproape exclusiv al Geților“. Luptele Romanilor cu Tracii și Sarmatii, ce năvălesc în Peninsula Balcanică și prin Dobrogea, netezesc drumul stăpânirii getice, de pe vremea lui Burebista, spre Nistru, până la gurile Dunării și Marea Neagră, ajungând să cuprindă toate ținuturile dela Dunărea de sus și Adriatica, până la Nipru și golful Burgas.

IV.

Încă din anul 74 în. de Hr., generalul roman C. Scribonius Curio, după ce bate pe Dardanii neastâmpărați dela nordul Macedoniei, ajunge până la Dunăre, — în regiunea Porților de Fier. Pentru întâia oară o armată romană ajunge aici. Insemnat moment. Acelaș lucru îl face în anul următor Lucullus Varro, dar în direcția Răsăritului balcanic, bătând întâi pe Bessi, prădând și supunând tot ținutul până la Dunăre și Mare, deci și orașele grecești. „Neamul de care s'a lovit Lucullus la Dunărea de jos, a fost, chiar pe dreapta, cel getic“. „Tot țărmlul dela râul Oescus spre Scythia minor era plin de *davae* getice. Capidava, Sucidava, Sagadava, Buteridava, Zisnodava, Muridava“. Și totuși, nu deacum ajung Romanii să stăpânească până la Dunăre și Mare — cum credeau mai înainte unii — ci cum o dovedește Vasile Pârvan, mult mai târziu. Până atunci avea să fie întâi stăpân peste toate aceste locuri, Burebista.

Înainte de aceasta însă, Romanii mai vin odată până la gurile Dunării. În anul 61 în. de Hr., sub guvernatorul Macedoniei Gaius Antonius, Bastarnii ocupau o mare parte din ținutul de pe dreapta Dunării, împrejurul orașelor grecești dela Mare — „aliații“ Romanilor. Bastarnii ajută localnicilor Greco-Geți și Gaius Antonius e înfrânt lângă Histria (59 în. d. Hr.) — ceea ce, cu toată „alianța“, va fi fost spre bucuria orașelor grecești și mai ales a cetățenilor din Dionisopolis, greu încercați, când Antonius a fost să cartiruiască o iarnă la dâșii. V. Pârvan se întreabă „dacă nu chiar din acest an, însuși Burebista va fi fost comandantul cetelor geto-bastarne, care au sfărâmat pe Antonius și luându-i steagurile, le-au dus în cetatea getică *Genucla*, de unde treizeci de ani mai târziu, va veni Crassus (a. 29) să le recucerească, dela regele get al ținutului Dunării de jos, Zyraxes, care și de astădată tot la „Scythii“ din Basarabia, adică la Sarmato-Bas-

nii din stepă, plecase spre a cere ajutor“. Pârvan sprijină această datare a domniei lui Burebista — contra lui Camille Jullian cu însăși vestita inscripție de mai târziu (ca. 48) a lui Acornion din Dionisopolis, așa de caracteristică, pentru situația Dobrogei din acest timp.

Redăm, după V. Pârvan, întreg pasajul din această memorabilă inscripție: „Acornion a lui Donyosos este întâiul sol al Dionysopolitanilor la tatăl lui Burebista, cu care se întâlnește spre a-i cere protecția pentru concetățenii săi, apoi îndeplinește diferite însărcinări de mare preot al zeilor cetății, printre care pe aceea de preot eponym a lui Dionyosos, al cărui cult, din vitregia vremurilor, timp de mai mulți ani rămăsese fără mare preot“. Și zice inscripția: „Iar pe vremea iernării lui Gaius Antonius la noi (în Dionysopolis), luând (Acornion) iară asupra sa preoția zeului eponym Dionyosos, a împlinit după cuviință și cu mărinimie procesiunile și sacrificiile pentru zeu“. „Și, în timpul din urmă, regele Burebista ajungând *cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia* πρώτος και μέγιστος τῶν ἐπὶ θρηάκης βασιλέων și stăpânitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre, Acornion a fost și pe lângă acesta în cea dintâi și cea mai mare apropiere și a obținut cele mai bune rezultate pentru patria sa, inspirând și colaborând la cele mai eficace măsuri și, nu mai puțin, câștigând bunăvoința regelui pentru mântuirea cetății sale și, deasemenea, și în toate celelalte ocazii, oferindu-se fără rezervă pentru împlinirea soliilor orașului și luându-și asupra sa fără întârziere înfruntarea primejdiilor, numai spre a izbuti în toate chipurile la câștigarea unui folos pentru patria sa“.

Cu ciudățenia ce o au uneori izvoarele istorice, a fost dat ca atestarea însemnătății unuia dintre cei mai de seamă monarhi ai lumii noastre, să se facă prin lauda unui simplu deși de seamă cetățean al uneia dintre coloniile grecești, dela Marea Neagră dobrogeană. Logică e și incheerea lui Vasile Pârvan, că Dionisopolitanii vor fi fost, statornic, în bune relații cu Geții — pe când pe Odrisii dela Sud de Haemus, Burebista a trebuit să-i aducă în stăpânire, prin lupte.

Așa a fost între anii 60 și 48 în. de Hr., pe timpul împărăției getice a lui Burebista, la gurile Dunării și în Balcani. Același Acornion a fost în ultimul timp solul lui Burebista pe lângă

Pompeiu, rivalul lui Cesar. „Și fiind trimis de regele Burebista“ zice aceeași inscripție — „ca sol la autocratorul Romanilor, Gnaeus Pompeius, fiul lui Gnaeus și întâlnindu-se cu acesta în părțile Macedoniei, lângă Heraclea Lyncestis, nu numai și-a implinit însărcinările ce le avea dela rege, câștigând bunăvoința Romanilor pentru rege, dar a purtat și cele mai frumoase negocieri în folosul patriei sale“. Se vede clar spiritul relațiilor dintre coloniile grecești dela Mare și vechii băștinași din interior, chiar când le sunt stăpâni.

E cunoscut că Cesar pregătea o expediție împotriva lui Burebista, când este ucis (44 a. Hr.). Evident, că ceea ce Vasile Pârvan numește potrivit „conflictul geto-roman“ a continuat, cum s'a arătat și mai sus.

Dintre regatele în care s'a fărâmițat întinsa stăpânire a lui Burebista, iarăși luminos și convingător desfirate de acelaș Vasile Pârvan, — pe noi ne interesează firește, acelea ce atingeau sau cuprindeau Dobrogea. Regatul lui Dicoes — din câmpia munteană, care năvălește în Peninsula Balcanică până în țara Denteleților, dela Strimonul superior, ceea ce provoacă contraexpedițiunea romană a lui Marcus Crassus, din anul 29 în. de Hr.; de asemenea, regatele lui Roles, Dapyx și Zyraxes, din Dobrogea până la gurile Dunării.

Imbinând cu pătrundere și ingeniozitate puținele știri antice, Vasile Pârvan dă cea dintâi expunere a relațiilor din acest timp, relații ce ne privesc cu deosebire și constituiesc o bază de cercetări pentru viitor, când noi știri vor completa întregirile sale

Ca și acțiunea lui Varro Lucullus din a. 72, ofensiva lui Crassus a fost fundamentală, întinzându-se asupra întregului ținut tracic până la gurile Dunării.

Impinși de regele Dicoes al Geților din câmpia munteană, — Bastarnii, în invaziune generală cu femei, copii și turme, ajung până în Tracia Denteleților, aliați cu Romanii. De aici Bastarnii sunt siliți să ia calea întoarsă, și anume, pe la Est de râul Oescus, regiune în care năvălește după ei și Crassus și unde Pârvan localizează ca așezare bastarnică un castel din Procopius, între Haemus și Dunăre, la Răsărit de Nicopolis și la Apus de Marcianopolis, — Basternai; iar Nicetas Choniates o localitate cu acelaș nume, în Haemimontium, între Beroe și Lardea.

tarnii din stepă, plecase spre a cere ajutor“. Pârvan sprijină această datare a domniei lui Burebista — contra lui Camille Jullian cu însăși vestita inscripție de mai târziu (ca. 48) a lui Acornion din Dionisopolis, așa de caracteristică, pentru situația Dobrogei din acest timp.

Redăm, după V. Pârvan, întreg pasajul din această memorabilă inscripție: „Acornion a lui Donyosos este întâiul sol al Dionysopolitanilor la tatăl lui Burebista, cu care se întâlnește spre a-i cere protecția pentru concetățenii săi, apoi îndeplinește diferite însărcinări de mare preot al zeilor cetății, printre care pe aceea de preot eponym a lui Dionysos, al cărui cult, din vitregia vremurilor, timp de mai mulți ani rămăsese fără mare preot“. Și zice inscripția: „Iar pe vremea iernării lui Gaius Antonius la noi (în Dionysopolis), luând (Acornion) iară asupra sa preoția zeului eponym Dionysos, a împlinit după cuviință și cu mărinimie procesiunile și sacrificiile pentru zeu“. „Și, în timpul din urmă, regele Burebista ajungând *cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia* *πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν ἐπὶ θρακίας βασιλέων* și stăpânitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre, Acornion a fost și pe lângă acesta în cea dintâi și cea mai mare apropiere și a obținut cele mai bune rezultate pentru patria sa, inspirând și colaborând la cele mai eficace măsuri și, nu mai puțin, câștigând bunăvoința regelui pentru mântuirea cetății sale și, deasemenea, și în toate celelalte ocazii, oferindu-se fără rezervă pentru împlinirea soliilor orașului și luându-și asupra sa fără întârziere înfruntarea primejdiilor, numai spre a izbuti în toate chipurile la câștigarea unui folos pentru patria sa“.

Cu ciudățenia ce o au uneori izvoarele istorice, a fost dat că atestarea însemnătății unuia dintre cei mai de seamă monarhi ai lumii noastre, să se facă prin lauda unui simplu deși de seamă cetățean al uneia dintre coloniile grecești, dela Marea Neagră dobrogeană. Logică e și încheerea lui Vasile Pârvan, că Dionisopolitani vor fi fost, statornic, în bune relații cu Geții — pe când pe Odrisii dela Sud de Haemus, Burebista a trebuit să-i aducă în stăpânire, prin lupte.

Așa a fost între anii 60 și 48 în. de Hr., pe timpul împărăției getice a lui Burebista, la gurile Dunării și în Balcani. Același Acornion a fost în ultimul timp solul lui Burebista pe lângă

Pompeiu, rivalul lui Cesar. „Și fiind trimis de regele Burebista“ zice aceiași inscripție — „ca sol la autocratorul Romanilor, Gnaeus Pompeius, fiul lui Gnaeus și întâlnindu-se cu acesta în părțile Macedoniei, lângă Heraclea Lyncestis, nu numai și-a implinit însărcinările ce le avea dela rege, câștigând bunăvoința Romanilor pentru rege, dar a purtat și cele mai frumoase negocieri în folosul patriei sale“. Se vede clar spiritul relațiilor dintre coloniile grecești dela Mare și vechii băștinași din interior, chiar când le sunt stăpâni.

E cunoscut că Cesar pregătea o expediție împotriva lui Burebista, când este ucis (44 a. Hr.). Evident, că ceea ce Vasile Pârvan numește potrivit „conflictul geto-roman“ a continuat, cum s'a arătat și mai sus.

Dintre regatele în care s'a fărâmițat întinsa stăpânire a lui Burebista, iarăși luminos și convingător desfirate de acelaș Vasile Pârvan, — pe noi ne interesează firește, acelea ce atingeau sau cuprindeau Dobrogea. Regatul lui Dicoes — din câmpia munteană, care năvălește în Peninsula Balcanică până în țara Denteleților, dela Strimonul superior, ceea ce provoacă contraexpedițiunea romană a lui Marcus Crassus, din anul 29 în. de Hr.; de asemenea, regatele lui Roles, Dapyx și Zyraxes, din Dobrogea până la gurile Dunării.

Imbinând cu pătrundere și ingeniozitate puținele știri antice, Vasile Pârvan dă cea dintâi expunere a relațiilor din acest timp, relații ce ne privesc cu deosebire și constituiesc o bază de cercetări pentru viitor, când noi știri vor completa întregirile sale

Ca și acțiunea lui Varro Lucullus din a. 72, ofensiva lui Crassus a fost fundamentală, întinzându-se asupra întregului ținut tracic până la gurile Dunării.

Impinși de regele Dicoes al Geților din câmpia munteană, — Bastarnii, în invaziune generală cu femei, copii și turme, ajung până în Tracia Denteleților, aliați cu Romanii. De aici Bastarnii sunt siliți să ia calea întoarsă, și anume, pe la Est de râul Oescus, regiune în care năvălește după ei și Crassus și unde Pârvan localizează ca așezare bastarnică un castel din Procopius, între Haemus și Dunăre, la Răsărit de Nicopolis și la Apus de Marcianopolis, — Bastarnai; iar Nicetas Choniates o localitate cu acelaș nume, în Haemimontium, între Beroe și Lardea.

Tot Cassius Dio, izvorul principal al acestor fapte, spune că Romanii în aceeași expedițiune au trebuit să se oprească în drum, spre a cuceri o puternică cetate moesică și Bastarnii, prinzând nouă speranță, se opresc din retragere la râul Kedros — în care Pârvan vede unul din râurile Bulgariei nordestice ori Dobrogei sudice de astăzi, — nume corupt al aceluia tracic de Kervos, atestat de însuși Dio, râu care se varsă în actualul lac Mangalia, și după care, Callatis se numea înainte de venirea Grecilor — Cerbatis sau Cerbetis.

Crassus biruind pe Moesi, Bastarnii cearcă să se împace cu el. Crassus le întinde o cursă, primind de formă, ca să-i lovească apoi, luându-le cu asalt—, cetatea de căruțe, în care-și puseseră la adăpost — într'o pădure — femeile și copiii, ucide el însuși pe regele lor Deldon, dă foc unei dumbrăvi în care se refugiaseră alte rămășițe ale oastei lor, ia cu asalt o cetate în care scăpase alt grup, în sfârșit, alungă pe alți fugari spre Dunăre, unde se înneacă, iar pe alții, risipiți prin tot ținutul, îi desființează în detaliu. Totuși o bună parte dintre Bastarnii reușesc să se salveze într'o cetate puternică, de unde Crassus nu-i poate scoate decât după ce un rege get din partea locului, *Roles*, îi dă ajutor, ceea ce aduce lui Roles onoarea de φίλος și σύμμαχος al Romanilor, acordată lui de Caesarul Octavian, la care regele get se duce, spre a încheia alianța, poate în vara lui 29, la Corint“. „Este clar, că regatul get al lui Roles era în dreapta Dunării, la Răsărit de Iantra, cu centrul poate, între Durostorum și Axiopolis, către Abrittus și Tropaeum Trajani, acolo unde pe urmă — în vremea imperiului — găsim pe Daci în mare număr, făcând greu necaz *Ausdecensilor*, iar cetatea în care se vor fi aruncat Bastarnii, vreun burg thracic din aceste locuri, fie în interior (Palmatis, Zaldapa etc.), fie la Dunăre (Durostorum, Sucidava, etc.). E probabil ca Roles cu acest prilej să fi obținut dela Romani un fel de recunoaștere ca rege peste întreaga Getia dintre Balcani și Dunăre“.

Cu tot ajutorul lui Roles, Crassus n'a putut măcar slăbi pe Bastarnii. În anul următor, el o ia dela capăt, căci din nou fuseseră atacați Denteleții. Pe Bastarnii îi bate, și pedepsește pe Tracii ce-l hărțuiseră anul trecut, pe Bessi, în favoarea Odrisilor, care se supuseseră, fără lupte. Regatului trac al Odrisilor i se va concede mai târziu și grija Dobrogei.

„Pe când Crassus pedepsia și orânduia Thracia, getul Roles,

aliatul Romanilor, trimite după ajutor la Crassus, fiind atacat de un alt rege get, Dapix“. „Regatul lui Dapix se arată a fi vecin și anume, mai la Nord ca acel al lui Roles, deoarece vedem pe Crassus după trecerea Haemului biruind întâi în câmp deschis pe Dapix, apoi asediindu-l într'o fortăreață unde se refugiase, firește, mai înlăuntru țării, și apoi cucerind Genucla, care era chiar către gurile Dunării. Am avea deci regatul lui Roles între Durostorum—Abrittus—Axiopolis, regatul lui Dapix spre Capidava—Carsium, cu interiorul spre Ulmetum-Histria (e de fapt cel de al doilea mare centru dacic al Dobrogei, territorium Cavidavense), în sfârșit — regatul lui Zyraxes, în quadrilaterul getic bine cunoscut și dela Ovidius: Troesmis-Dinogetia-Aegyssus-Buteridava“.

„Crassus înconjoară pe Dapix în burgul lui. În timpul asediului un trădător chiamă pe Crassus pe grecește de pe ziduri și intră la înțelegere cu el în vederea predării cetății: deci Greci, sau Geți vorbind grecește, în armata lui Dapix, dar evidentă necunoaștere a limbei grecești la majoritatea populației rurale getice, care nu înțelegea ce spune dezertorul. Burgul lui Dapix cade prin trădare. Ca mai târziu Decebal și ai lui, regele Dapix și fruntașii geți seucid singuri, spre a nu cădea prizonieri. În ce privește poporul lui Dapix, toată lumea aleargă cu ce avea mai de preț și cu turmele, să se ascundă într'o mare peșteră numită Κετρικ, așa de uriașă și puternică, încât Grecii bănuiau că acolo s'au ascuns Titanii după ce au fost înfrânți de zei. Și această peșteră se pare a fi identificată. La Gura Dobrogei, între Ulmetum și Histria, sunt o serie întregă de astfel de peșteri. Una a servit mai târziu de sigur pentru scopuri religioase: e peștera de lângă Șeremet, la hotarul satului antic Casianum. Iar Casianum era în plin teritoriu dacic al Dobrogei centrale: la Sud Clementianum, la Vest — Ulmetum-Capidava, la nord Ibida-Buteridava“. „Bieții Geți ai lui Dapix nu sunt nici atacați, nici asediați în peștera lor, ci pur și simplu zidiți, spre a muri de foame, sau — a se preda“.

Nu numai în Apusul Daciei, ci în Răsăritul ei dobrogean, sfârșitul stăpânirii Daco-Geților și înstăpânirea romană s'a săvârșit prin jertfe tragice și moarte năprasnică.

„Odată venit până aici, Crassus se crede dator să atace și pe ceilalți Geți vecini, deși nici nu țineau de Dapix, nici nu-i făcuseră nimic și „pornește împotriva cetății Γένουκλα, cea mai tare a rega-

tului lui Zyraxes, pentru că auzise că acolo sunt steagurile pe care le luaseră Bastarnii dela Gaius Antonius, când îl bătuseră lângă Histria“. „Crassus cucerește Genucla, înconjurând-o și pe uscat și pe apă — căci era ridicată pe malul Dunării — nu fără greutate, deși relativ repede. Zyraxes însă fugise dincolo, luând cu el tezaurul, încă înainte de a-l ajunge Crassus: el mergea la „Scythi“, pentru a cere ajutor; acești „Scythi“ însă nu erau alt ceva decât tot Geto-Sarmato-Bastarnii din Moldova și Basarabia sudică“.

Marea năvălire bastarnică din anul 29, localizată de Crassus în Moesia, este începutul unei întregi serii noi de tulburări și deplasări de popoare cari vor ține aproape un veac „sub rubrica noului ocupant clasic al stepei dunărene, *Sarmații*“. „Puterea getică este irosită în mici hărțueli de apărare împotriva năvălitorilor, sau este risipită în zadarnice participări la năvălirile sarmatice în sudul Dunării“. Se explică astfel că Ovidiu ne arată Dobrogea ca pe o țară tot atât de mult sarmată „pe cât fusese și țara getică“. E vremea în care înspre Apusul Daciei, la Dunărea de mijloc, Dacii, mai deoparte de evenimentele ce bântuiau în Răsăritul vastei regiuni, deși despărțiți sub mai mulți șefi — trei — se înfățișau tot mai amenințatori pentru lumea romană.

Impăratul August mută granița împărăției la Dunărea de mijloc. Se întemeiază un comandament nou al Moesiei (anul 6 d. Hr.), transformat curând în guvernământ provincial, spre a păzi Dunărea, dela gura Savei și până la gura Asamului. Iar la Răsărit, până la gurile Dunării — „se însărcinează regatul clientelar odrysic cu paza și poliția țărmlui înalt împotriva Geto-Sarmaților“.

Concomitent cu răscoala iliro-panonică ce urmează, — prădăciunile din Răsărit silesc pe Romani a trimite pe Cn. Cornelius Lentulus, în anul 11, să facă „pe întreg tărâmul drept al Dunărei până la Mare o razia generală împotriva Daco-Geto-Sarmaților, cari, de câte ori îngheța Dunărea, plecau în sud după pradă, ajungând până în Dalmația și Macedonia“.

Și totuși, chiar în anul următor, Geții atacă vechea cetate (*vetus urbs*) Aegysus (Tulcea), „spre a-și câștiga un punct de sprijin pe malul drept, în vederea năvălirilor continue ce le făceau în Dobrogea, împreună cu Sarmații. Rhoemetalkes, aliatul Romanilor și paznicul lor la Dunărea de jos, e nevoit să ceară ajutorul grabnic al patronilor săi împotriva Geților, cari cuceriseră Aegysus și dominau acum, din această puternică fortăreață, întregul transit

pe Dunăre: legatul legionar Vitellius coboară din Moesia pe Dunăre la vale, cu o legiune imbarcată pe flota de războiu romană a Dunării; regele thrac de altă parte venise cu o mare armată, spre a răzbuna garnizoana sa masacrată prin surprindere de Geți. Geții însă nu se sperie și Aegyssus poate fi recucerit abia în urma unei lupte foarte sângeroase, în care pierderile romane par a fi fost destul de grave și numai mulțumită asaltului ultim, condus de *primus pilus*, Vestalis, cetatea cade“.

Mai precis decât toți înaintașii săi, cari s'au ocupat cu aceste episodice evenimente — de mult (și aici se numără și cronicarii noștri, cu poticnirile lor firești la fiecare pas), și până la Müllenhoff și Jacob Weiss, — Vasile Pârvan prezintă expediția de eliberare a cetății Troesmis (Iglița) — „puternicul burg dela cotul cel mare al Dunării, dominând deopotrivă trecerea în Moldova sudestică și cea în câmpia munteană“ — de către L. Pomponius Flaccus, guvernatorul Moesiei, întâmplată în anul 15. E „hatmanul râmle-nesc“ al cronicarilor noștri, cu combinațiile lor etimologice de vrednică sârguință.

Cu totul clară e în prezintarea lui V. Pârvan și Dobrogea vremii lui Ovid la Tomi.

„Dobrogea e înainte de toate o țară getică, iar nu sarmatică. Sarmații sunt numai năvălitori, în vreme ce Geții sunt acasă la ei. Ovidius învață limba getică, ba chiar și cea sarmatică și, spre marea minunare a Geților, le face o poemă, de laudă a lui August, în limba lor. Tomi e mai mult un oraș getic decât grecesc și Ovidius se află în tot așa de bune relații cu Geții ca și cu Grecii. Geții cultivă pământul dogrobean. Cu toate năvălirile fraților lor de dincolo de Dunăre și mai ales ale Sarmaților, Geții nu încetează de a ară și semăna ogoarele Dobrogei, împlinind opera lor de muncitori statornici ai pământului, față de nomazii Sarmați și Bastarni. În una din puținele sale poeme, în care Ovidius se uită pe sine și nesfârșita sa lamentație ,pentru a ne da un tablou mai complet al vieții dela gurile Dunării, în cunoscuta elegie a X-a din cartea III a „Tristelor“, găsim câteva amănunte prețioase asupra condițiilor de viață ale bieților Geți agricultori din Sudul Dunării, în special în Dobrogea: aceste amănunte sunt cu atât mai folositoare, cu cât ele pot fi aplicate întocmai și popoarelor de mai sus pe Dunăre, prădate și ele, regulat, iarna, până în fundul Thraciei, Illyriei și Panoniei: „Câtă vreme e vântul cald, suntem apărați

de Istrul care stă între noi și barbarii nordici“. Dar când inghiață Dunărea și caii încep să se plimbe în voie pe apele împietrite și pe podul acesta nou încep să treacă barbarele care trase de boi sarmatici, „dușmanul barbar dă navală pe caii iuți; tare pe rezezi-ciunea lor și pe săgeata lui care sboară departe, pradă pământul învecinat până în adâncul țării. Unii localnici fug și ne mai apărând nimeni ogoarele, averile nepăzite sunt jefuite; bieteke averi dela țară: vitele și carele scârțiiitoare și ce bogății mai are săteanul nevoiaș; alții sunt luați robi și duși cu mânele legate la spate, privind zadarnic înapoi la ogorul și căminul lor; însfârșit alții cad străpunși de blestematele săgeți încârligate: căci fierul sburător e uns cu venin. Și ce nu pot sălbaticii duce cu dânsii, ori mână mai departe, nimicesc, și așa focul vrăjmaș mistuie colibeke nevinovate. De aceea, chiar când e pace, tremură toți de groaza războiului și nimeni nu mai scoate plugul să are țarinele (v. 54—68)“.

Veacul I d. Hr. e vremea în care Dobrogea, de altfel ca Dacia însăși — cu câțiva ani diferență — intră în cuprinsul lumii romane, făcând trup din ea, împărtășindu-se de binefacerile ei, primindu-i din plin influența, în luptă aici cu helenismul mai vechi, căruia aceeași stăpânire romană îi dă nouă putere și aripi și, la urmă, împărțind cu acesta destinele ce li erau înscrise la sfârșitul timpurilor antice.

Dela Tiberiu până la Claudiu, dela acesta până la Domițian și Traian, Dobrogea, după tot ceea ce se întâmplase până acum în Peninsula Balcanică și pe Dunăre în sus, până la Marea Adriatică și Italia, — reprezintă faza hotăritoare de înstăpânire la Dunărea de jos și în Carpați a Romanismului, merit să rodească aici în ființa poporului român de mai târziu. Cel puțin tot atâta, ca și cucerirea Daciei de către Traian. În lumina de fascinantă apoteoză a marelui împărat, fericit a-i fi fost învecinicite faptele printr'un monument cum e Columna Traiană, cucerirea mai veche a Dobrogei, bogată și ea în fapte de arme, — și fapte de cultură — în peripeții de seamă, până la jertfe aidoma ca acelea fără de care n'au putut fi cuprinși vechii stăpâni ai Carpaților și plaiurilor ardelene, a rămas totdeauna pe al doilea plan. Pe nedrept. Cercetările mai noi și cu deosebire acelea ale lui V. Pârvan înfățișează Dobrogea într'un cu totul alt cadru. Așa precum Dacia preromană nu se poate înțelege fără Dacia scito-getică și romanismul norddunărean,

fără de acela al Dobrogei, plastic documentat în destul de numeroase inscripții și monumente de tot felul; tot așa viața romană este una aici, organic legată într'un tot geografic și etno-politic, până la al ei sfârșit, în vâltoarea năvălirilor și întemeierea unei noi vieți ce ia ființă după curgerea și potolirea lor.

Să alegem faptele cele mai de seamă. Unele dintre ele ne dau prețioase sugestii de ce va fi fost și în Dacia romană, dar, cel puțin până acum, încă nu știm.

Până la 46, sub Claudiu, Dobrogea e în grija clientelarii regi traci ai Odrisilor, rânduită așa încă de August. Dintre aceștia mai cunoscuți sunt contemporanii lui Ovidiu, Roemetalkes și fiul său Cotis, în care d. O. Tafrali stăruiește a vedea nu numai un magistrat eponim al Callatidei, pe vremea când trăia tatăl său Roemetalkes (V. Pârvan), ci chiar un suveran al acesteia — ceea ce nu ni se pare de loc convingător. Principii odrisi stăpânesc numai țara din interior. Orașele grecești — pars sinisterior Ponti — țin deadreptul de Romani, reprezentați prin guvernatorul Macedoniei. Regele trac este nu un suveran al orașelor, ci numai un protector al lor, căci garnizoanele romane sunt mai departe pe Dunăre în sus (Weiss). Încă din timpul lui August, influența regilor acestora era mare, atât în Tracia, cât și în regiunile dela Marea Neagră (T. Sauciu-Săveanu). Mai mult decât atât, V. Pârvan crede că e vorba nu numai de o simplă influență, ci de o adevărată dominație efectivă, recunoscută și protejată de Romani. Ca și tatăl său Roemetalkes, căruia îi urmează în anul 12 d. Hr., Cotiso trebui să se ocupe mult de țărmul tracic al Pontului, până la Dunăre. Dela venirea lui pe tron, Ovidiu se pregătește să-i adreseze o poemă. Adevărat că orașele grecești depindeau direct de Roma, cu acelaș titlu de aliați și de clienți ca și regii Traciei; dar completa lor neputință înaintea Barbarilor de dincolo de Dunăre îi împingea să caute cu orice preț amicitia regilor traci, stăpânii imediați ai Hinterlandului.

Dacă Tiberiu dăduse doar liniște Sciției mici, întocmind pază, sub conducerea unui „praefectus orae“, — 15 d. Hr. — lucru desigur de seamă și de natură a schimba tristele realități din vremea lui Ovidiu, prefacerea statului clientelar tracic în provincie romană (46 după Hr.), face din Dobrogea o țară deplin romană. Inscripții contemporane încadrate mai târziu în zidurile Histriei ne arată că împăratul Claudiu nu numai a așezat ajutoare romane pe malul Dunării în cetăți acum ridicate pentru paza graniței celei nouă,

dar a făcut și linie de vamă aici la Dunăre „vama malului Dunării până la Mare“. Incă Jacob Weiss făcea observarea: Cetățile sau castelele acestea au luat ființă în veacul I, de obicei în locurile mai vechilor așezări ale populației băstinașe, luând și numele lor; așa se face, chiar la Ptolemeu nu găsim în Dobrogea nici un loc de *limes* cu nume roman. Aceasta, spune cu drept Weiss, nu înseamnă și lipsa de elemente romane în țară, în timpul veacului I. Și mai precis V. Pârvan afirmă: Claudius puse să ridice cetăți de pază tocmai în locurile pe cari le-am pomenit mai înainte ca vechi târguri și sate dacice și a adus aici garnizoane — deocamdată nu ca provincie romană, ci păzită numai de Romani, prin trupe auxiliare. Deabea după 40 ani, Domițian prefăcu toată țara dacică din dreapta Dunării în provincie romană, Moesia inferioară (86 d. Hr.), despărțită de cea superioară prin râul Cibrus (cf. Paribeni, 210, nota 69).

Față de tot ce s'a întâmplat dela Domițian la Traian (Pl. VIII) cu Dacii norddunăreni, e încă un element de unitate, între soarta istorică a acestora și aceia a provinciei noastre suddunărene din acest timp. Chiar dacă, deocamdată, o ilustrare arheologică mai documentată a acestei succesiuni și unități lipsește încă.

Dar nu numai Dobrogea ajunge relativ repede provincie romană, administrată fiind cu grijă, cu dreptate și bunătate — despre cari mărturisesc neîndoelnice izvoare scriptice noi, ca scrisorile lui Flavius Sabinus, a lui Pomponiu Piu și Tulliu Gemin — dintre cari, între 44 și 54 d. Hr., — cel dintâi, Flavius Sabinus, este numit de V. Pârvan — părintele Sciției mici. Autoritatea romană se întindea la jumătatea veacului I, până la Tyras, Olbia și Chersones. Ceiace iarăși n'a durat încontinuu și n'a putut împiedeca invazia Sarmaților Roxolani, din iarna anului 68/9, cari prădară Moesia dela gurile Dunării până spre Oescus și 69—70. Invazia e totuși oprită. Romanii își vor fi consolidat și mai stăruitor granița cu castelele și porturile ei de pază. Timp de 10—15 ani se pare că e iarăși liniște, până la Domițian.

Rolul principal în fața Romanilor nu-l mai au acum Sarmații Roxolani, ca mai înainte, ci Dacii. Pentru bunul și simplul cuvânt că în fruntea lor se află regele Decebal, cea de a treia mare personalitate a băstinașilor traci sudesteuropeni, în fața romanismului subjugător.

Cu toată sărăcia și lipsa de precizie a izvoarelor, se pare că

și Moesia inferioară, cel puțin la început, și-a avut partea în memorabilele lupte cari au adus în urmă cucerirea Daciei de către Traian. Cichorius credea că mausoleul și trofeul dela Adamclissi au fost ridicate în cinstea prefectului pretoriului Cornelius Fuscus, bătut și ucis de Decebal în aceste părți. J. Weiss crede ca și Cichorius și arată că acestea sunt împrejurările după care (87 d. Hr.), Romanii au scurtat granița de apărare în Dobrogea, ridicând un val de pământ întărit cu castele, cam dela Axiopolis și până lângă Tomi, la Mare. Regiunea dela nord de valea Carasu e lăsată de Romani Dacilor. Revizuiind toate aceste știri și păreri, Vasile Pârvan crede că localizarea la Adamclissi e destul de nesigură. Sfârșitul lui Fuscus s'ar fi întâmplat în susul văii Oltului și ar fi provocat hotărârea lui Domițian de a da comanda lui Tettius Julianus, cu cunoscuta lui acțiune împotriva Dacilor. În orice caz, prima năvălire a lui Decebal în Moesia „probabil, ca de obicei, iarna, spre sfârșitul lui 85, a trebuit să fie executată prin acea parte a graniței care era mai puțin apărată, poate pe la Zimnicea“. După înfrângerea și uciderea lui Oppius Sabinus, guvernatorul Moesiei, războiul început de chiar împăratul Domițian, dar sub comanda efectivă a lui Cornelius Fuscus, locțiitorul său, trebuie să fi pornit tot prin Moesia inferioară. Cornelius ar fi înaintat în sus dela Oescus, ca să fie însă atras în cursă și ucis. De altfel cum observă tot V. Pârvan, nici drumul apusean al lui Tettius Julianus nu e așa de sigur.

Fapt e că, oricum, regiunile dela Dunărea de jos vor fi avut un cu mult mai mare rol decât acela ce li se concede mai înainte. Iar aceasta se vede mai ales în timpul memorabilelor lupte ale lui Traian împotriva Dacilor. V. Pârvan are și aici păreri, cari diferă mult de ale înaintașilor săi și se confirmă și de alții, de pildă de Roberto Paribeni, în recenta sa monografie: *Optimus princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano* 2 vol. Messina, 1926.

Arheologia și epigrafia au adus și în această privință date cu totul concludente. Pe pragul interior al porții celei mari dela Histria, chiar la intrarea în oraș, în mijlocul drumului, s'a găsit o mare piatră cu inscripție, care publicată și amplu comentată de Vasile Pârvan, spune cum la 25 Oct. anul 100, deci înainte de a fi pornit ofensiva împotriva lui Decebal „Impăratul Traian împuternicea pe Marius Luborius Maximus, atunci guvernatorul Moesiei,

iar în timpul primului războiu cu Dacii unul dintre principalii comandanți de armate, (ce va lua prizonieră pe sora lui Decebal), să orânduiască din nou și definitiv, atât privilegiile orașelor grecești dela Mare, cât și granițele între teritoriile rurale ale acestor orașe și teritoriile rurale ale satelor și târgurilor traco-romane din interior, organizate quasi-municipal roman“. În același timp poate, primea privilegii analoage și Callatis. Romanitatea, crede V. Pârvan, era la această dată, așa de înaintată în Dobrogea, încât însăși toponimia se constată a fi devenit în parte romană.

Traian așează la Novae, în fața Zimnicei, legiunea I Italică, la Durostorum „cu numeroasele lui sate și burguri getice, printre cari Piscul Crăsani“, legiunea XI Claudia și la Troesmis „în fața câmpiei dela gurile Siretului și Prutului“, legiunea V Macedonică. Până la Traian, această ultimă legiune își avusese reședința mai sus pe Dunăre, la Oescus. Tot Traian zidește acum lagăre puternice pentru trupele auxiliare. La Carsium (Hârșova) așează un escadron de cavalerie, ala [II Hispanorum et Aravacorum], spre a supraveghea întreaga vale a Ialomiței. Și pe malul stâng al Dunărei, la vărsarea aceluiași râu se va face cap de pod armat, instalându-se aici un *numerus Sororum sagittariorum*. Mai mult. În vechiul centru comercial grecesc dela Bărboși, Traian întemeiază un puternic lagăr mixt: atât pentru trupe de infanterie, cât și pentru flota de războiu a Dunărei, care are aici, și la *Noviodunum* (Isaccea), stațiuni permanente. V. Pârvan este în drept să zică: întreaga Moldovă și Basarabia sudică erau acum anexate la teritoriul și la civilizația romană. „În al doilea războiu cu Dacii (spre deosebire de cel dintâi unde procedase ca și mai înainte, pe la Dunărea de mijloc), principala bază de operație este Oescus (în fața confluenței Oltului); principala ofensivă în stânga Dunărei e pe valea Oltului în sus; principala pregătire strategică e în Moesia inferioară; principalele construcții și întemeieri de garnizoane mari legionare ale lui Traian sunt în vederea dominării câmpiei muntene: *Durostorum* și *Troesmis*; ca urmare, fundații urbane foarte importante în aceeași Moesia inferioară: *Nicopolis ad Istrum* în fața Zimnicei, *Marcianopolis* (la apus de grecescul Odessus (Varna), cheia stăpânirii Răsăritului traco-grec, — și puternicul *Abrittus* (Devegichioi). Singurul monument comemorativ provincial al cuceririi Daciei e ridicat la Răsărit de Durostorum și miazăzi de Axiopolis

(vechea fundație a lui Lysimachus) în fața Bărăganului și în inima fostului regat dacic al lui Roles, aliatul lui Crassus și clientul lui Augustus din anii 29/28 a. Chr., la Adamclissi. Un nou drum roman, începând la Marcianopolis și trecând prin Abrittus și Tropaeum, e clădit prin mijlocul Dobrogei până la gurile Dunării. Orașele grecești de aici sunt reorganizate și încărcate de favoruri și privilegii: întreg negoțul de pește al Deltei e dăruit Histriei; în cotul Dunării din fața Galaților și dincolo la Bărboși, străvechea factorie geto-greacă, se pun capetele de pod, pentru drumul direct spre Ardeal, pe valea Siretului și Troțușului“.

În contra părerei lui Cichorius și în potrivire cu mulți alții (Benndorf, A. v. Domasewski, Weber, Kalinka), — V. Pârvan sprijină părerea că al doilea război dacic a fost pornit simultan și din Moesia inferioară și anume, din ținutul dacic de pe malul drept al Dunării, între Oescus și gurile fluviului. Pe aici atacă Decebal „degnó e poderoso avversario“ al lui Traian (Paribeni), — cu credincioșii săi aliați Sarmații „spre Nicopolis, — unde Traian are o biruință și spre Tropaeum, unde are o alta. Un izvor numește ca aliat al lui Decebal pe un Sardonius „*Sacorum rex*“. Pârvan leagă acest nume de localitatea Sacidava, de lângă Durostorum. Biruința asupra Sacilor cu capitala Sacidava explică perfect, zice Pârvan, prezența monumentului triumfal — la Adamclissi și nu aiurea, spre Nicopolis sau spre gurile Dunării (Pl. IX: ruinele și o încercare de reconstituire a monumentului).

În ce privește pe Sarmați, numiți de autori Sciți — deci din părțile Sciției, de către Olbia, — Pârvan arată că Traian i-a bătut, dar nu i-a distrus și plătindu-le stipendii anuale, a căutat să-i atragă ca regate clientelare, cum avea Roma pe Iasigii din pusta Tisei și cum încercase Domițian să facă cu Dacii. Fapt e că, în al doilea război cu Dacii — așa cum e reprezentat pe Columnă, sunt scene ce înfățișează în tratative de pace cu Traian—tocmai pe barbarii ce sunt reprezentați pe de altă parte pe monumentul dela Adamclissi: și anume Bastarni, Sarmați și Daci. Cum observă Pârvan — „atitudinea acestor barbari e foarte mândră. Ei nu vin să se închine, ci să se tocmească“. Succesorul lui Traian, Hadrian, va veni mai târziu în persoană la gurile Dunării, ca să se reînnoiască acelaș tratat de subsidii pentru apărarea graniței.

Deosebit de interesantă și relativ clar reprezentată pe metopele și crenelurile monumentului dela Adamclissi — nefericit de a

zăcea cine știe încă, câtă vreme, fără adăpost, deși în capitala țării noastre de astăzi — e lumea ce se oglindește în reliefele mâncate astăzi de ninsoare și de ploi. (Pl. X jos câteva scene).

Acelaș V. Pârvan, după Gr. G. Tocilescu, T. Antonescu și alții, străini, o descrie cu atenție încă odată. Cei de pe metope sunt luptători pe cari a trebuit să-i biruiască Traian; cei de pe creneluri sunt, în general, prizonierii războiului. „Spre caracterizarea etnografică a acestor barbari, mai găsim încă: săbii curbate dacice, dar de o mărime sarmatică, deopotrivă la ambele feluri de barbari de pe metope; care cu patru roate, fie în mers pacinic, fie în formă de cetate, de căruțe, împrejurul căreia se dau lupte, înfârșit oi și capre, reprezentând turme. În ce privește tipul, mai toți barbarii sunt pletoși și bărboși; prea puțini sunt rași după felul greco-roman, dar și aceia au plete respectabile“.

Dacii — ce mână pe barbari împotriva Romanilor — sunt reprezentați, ca și pe Columna lui Traian, cu caracteristica cămașă peste pantaloni și uneori mantia scurtă pedeeasupra, fluturând în vânt. Dacul dintr'o metopă apără pe un rănit — un Bastarn. Prizonierii de pe alte metope sunt doi comati și doi pileati. Tot Daci sunt bărbatul și femeia de pe metopa 48. „In special merită luare aminte cele două tipuri de șefi de pe metopa 46. Avem din nou acea clasică expresie de energie gravă, de asprime disprețuitoare pe care o întâlnim la atâtea dintre chipurile de pe Columna lui Traian“.

Bastarnii reprezintă pe monumentul dela Adamclissi tipul cel mai comun al barbarilor cari au luptat cu Traian în părțile Dobrogei: războinici goi până la brâu, cu părul adunat și inodat deasupra tâmplei drepte și purtând numai niște ițari strâmți și creți, iar ca armă, un enorm iatagan curbat spre vârf și mânuit în bătălie cu amândouă mâinele. Acești barbari se văd luptând lângă burgurile lor de căruțe, unde-și au femeile și copiii, sau mergând pe aceleași căruțe cu patru roate. Și zice Pârvan mai departe: când puterea getică scade după Burebista, Moldova, deși toată sub stăpânire sarmatică e de fapt mereu locuită mai departe de Bastarni, cari în Miazănoapte se atingeau cu ceilalți Germani, Goții, și cari, după cum ne spune Strabo, erau aproape de acelaș neam cu Germanii. „Năvăliri bastarnice, sub firma oficială daco-sarmatică, vom avea la gurile Dunării până la sfârșitul secolului al III-lea d. Hr.“. Acești Bastarni—, „sunt Celto-Germani, supuși, fie Dacilor, spre Vest și

Nord, fie Sarmatilor spre Est, în Moldova și Basarabia actuală“, „străvechi mercenari ai Răsăritului. Ocazia de pradă în splendida provincie a Moesiei inferioare, care pe la anul 100 era în culmea dezvoltării, era strălucită. Biruința lui Traian la Nicopoli ad Ist-rum trebuie pusă de sigur, alătura cu cea din Dobrogea, în legătură cu această năvală de *Transdanuviani*: Daci, ca șefi, Bastarni și Sarmați, ca mulțime în căutare de pradă și — suplimentar de noi locuințe“. Fără a avea trupul gol, ci îmbrăcat într'un fel de bundă scurtă, cu mâneci strămte, cari intră la brâu în ȋtari — sau cu un fel de pieptar triunghiular peste bundă, sau chiar pe pielea goală, dar cu acelaș fel de a purta părul și barba, — un alt tip de barbari vor fi fost tot Bastarni.

Însfârșit Sarmatii constituiesc pe monument un tip deosebit, mai ales prin caftanele lor imblănite, cum le zice Pârvan. Portul părului și al bărbii e altfel perfect asemănător cu cel dacic. Pârvan numește tipul, — sarmatic sau daco-scitic, reprezentând o populație geto-iraniană, dintre câmpia munteană și stepa scitică, ceea ce dă ca nume de popor, cel mai potrivit cu împrejurările de aici pe la 100 d. Hr., — numele Sarmatilor propriu ziși. Prezența lor numai ca prizonieri, pe creneluri — dealtfel ca și a Dacilor — cari pe metope apar poate o singură dată, — Pârvan o explică prin aceea că Trofeul dela Adamclissi comemorează înainte de toate o cucerire. Numai simbolic sunt reprezentați pe monument Sarmatii și, în parte, Dacii, caracterizând lăaturalnic și supunerea regiunilor lor în sfera stăpânirii romane, de pe urma memorabilelor lupte învecinicite prin monument.

Dar monumentul dela Adamclissi „ale cărui ruine apar imense și domină întreg ținutul, omniprezente ca și cupola Sfântului Petru în campania romană“. (Paribeni), este și, altfel, simbolic, în cadrul timpului și lumii căreia aparține. Deși prin cucerirea și romanizarea Daciei, Dobrogea ca țară romană dobândește o nouă cetate pentru Romanism, — „Cetatea Dobrogei capătă acum o tovarășă măreață în Cetatea Ardealului“ zice Pârvan, — pacea romană va dura aici, — dealtfel ca și aiurea — dar fără ca alt pământ să fi avut mai târziu o mai dureroasă soartă — abia cu ceva mai mult de o sută de ani. Ca să urmeze, apoi, prăpădul, de pe urma căruia, despre puține țări se poate spune ca aici, că nu i-a mai rămas piatră pe piatră: un imens morman de ruine, ca și acelea ale monumentului din mijlocul lor.

V.

Despre Dobrogea romană a scris pe larg, deși într-o carte mai mult populară — Vasile Pârvan, cu competența sa, rod a peste 15 ani de lucru arheologic în această parte de țară. La „*Inceputurile*“ sale nu se poate adăuga, deocamdată, nimic; numai mai târziu se va putea face, după ample săpături și cercetări arheologice ce sunt în curs și continuă an cu an opera sa, în cea mai mare parte prin chiar școlari de ai săi.

Colț de lume și viață romană, dintr'un imperiu „imens și compoșit“ (Chapot), Dobrogea, seamănă cu ori care altă regiune mai mult sau mai puțin periferică a acestui imperiu, în cuprinsul căruia totuși înfățișează aspecte care-i sunt proprii. Proprii, pe deoparte, prin natura condițiilor ei geografice, între Marea Neagră și Dunărea până la vărsarea, cu mănunchiul ei de afluenți, coborând din medii variate; potrivit, pe de altă parte, au condițiile ei etnografice, produs al vicisitudinilor istorice succesive, în cadrul geografic dat.

În timp ce viața de pe țărmul mării se menține statornic în mișcarea cosmopolită, egeană, helenă, helenistică și apoi grecească, cu disparate elemente ale Orientului, Dunărea e artera de viață ce o leagă permanent cu Apusul, preistoric întâi, apoi celtic și roman, iar prin apele cuprinzătorului ei basin, cu toată Europa Centrală și de Est, de amândouă clinele nervurii Carpaților. În sfârșit Nordul și Răsăritul Europei îi trimit pe rând valuri de neamuri în trecere și pe alocurea cu reale urme de infiltrare, în această lume așezată între Apus și Răsărit.

Nu vom insista aici asupra unor lucruri bine cunoscute, mai ales dela Vasile Pârvan. Nici asupra procesului de romanizare a Mesiei inferioare, cu fenomene în adevăr tipice, pentru lupta lentă dar dârză ce se dă întotdeauna între cuceritori și cuceriiți. Nici asupra urmărilor păcii romane — cu înflorirea susținută a orașelor grecești (cum s'a întâmplat totdeauna cu negustorii); cu buna administrare și organizare — inscripțiile au fost aici de un neprețuit folos informativ și una principală cuprinde lista membrilor gerusiei din Histria, alcătuită în anul 138 d. Hr. (Pl. XI). Nici asupra procesului de interpenetrare în domeniul culturii — cu precumpănirea la urmă a romanismului: credințe și culte, sacrificii și sărbători, instituții și monumente. Cam din aceiași vreme, spre pildă, o altă

piatră cu inscripție, dela Silistra (Durostor), păstrează amintirea ridicării unui templu și a unei statui, de către doi cetățeni romani, pe cheltuiala lor (Pl. XII, sus). Nici asupra prefacerilor ce le aduce creștinismul. Ceeace a făcut Pârvan pentru începuturi, trebuie să facă cineva pentru aceste timpuri, referitor la cari însă, cercetările arheologice sunt încă cu *mult prea puține*.

Nu vom stărui deasemenea nici asupra cunoscutelor faste tragice ale *năvălirilor*, care pun capăt aici ca și aiurea vieții antice. Și acestui capitol, tot numai prin cercetări arheologice i se va putea aduce noui lumini și o ilustrare care acum lipsește cu desăvârșire.

Năvala Costobocilor, din anul 176 n'a avut se pare urmări mai grave. In veacul al III-lea însă, în timpul lui Alexandru Sever, Goții cuceresc Olbia și Tyras. Și deși în anul 234 acelaș Alexandru Sever restaurează drumurile militare dela Marcianopolis spre Nord, la Durostorum și Tropaeum, împinși de Goți, Bastarnii și Carpii năvălesc în Dobrogea. In anul 238 cade Histria. Ca un vaiet răsună spusa cronistului: „*Fuit et Scythici belli principium, fuit et Histriae excidium eo tempore*“. In 248 și următorii alți Goți și Carpi năvălesc în Moesia inferioară. Marcianopolis scapă de soarta Histriei numai datorită zidurilor sale. Lupta cu Impăratul Decius se dă la Abrittus, în care cade însuși Impăratul (251). In timpul ultimelor decenii ale veacului al III-lea, stăpânirea Goților sporește. La 274—275, țara dintre Tisa, Dunăre, Olt și Carpați este în întregime în mâna barbarilor germani. Bastarnii de pe Siret, Prut și delta Dunării sunt bătuți și izgoniți. Cam 100.000 Bastarni fugari sunt colonizați de către împăratul Probus în Tracia, în anul 278 și dispar din istorie. In Moldova, în coastele Goților sălășluia încă seminția dacică a Carpilor. Goții îi bat și-i silesc să-și părăsească locuințele. Dioclețian colonizează, în 295, o parte dintrânșii în Moesia inferioară. Așa se explică un *Vicus Carporum* pomenit de Amian Marcellin la Dunărea de jos, poate în ținutul Silistrei (Weiss; Diculescu). Jacob Weiss vede aici o schimbare în compunerea populației acestei țări, dela Dioclețian înainte. Nu pare de loc, una mai hotăritoare. Și nici reforma lui Dioclețian, după care Dobrogea e prefăcută în provincie independentă, despărțită de Moesia inferioară, sub numele de Scitia — o parte din diocesa tracică — cu capitala Tomi — nu se vede a fi adus schimbări mai remarcabile. Ca și după năvăliri,

— când oamenii „se strâneau iar pe la căminurile lor, și mai necăjiți și mai strămtorați ca înainte— duceau totuși mai departe povara vieții lor oropsite“, — cu atât mai puțin colonizările cari s'au repetat de atâtea ori, — vor fi reușit să-i alunge și să-i desțereze. Nu aceasta era politica romană, și nici nevoile năvălitorilor nu reclamau așa ceva; din contra.

În anul 314 era în toiu războiul civil între Constantin și Licinius, pentru Impărăție. Granița dela Dunăre fiind golită, Goții profită și intră în Dobrogea și Moesia. Pentru scurtă durată, căci sunt respinși de trupele întrunite ale amânduror Impăraților. Orașul Tropaeum este reclădit spre a întări paza graniței, cum zice inscripția fundației (Pl. XII, jos). Constantin ia numele de *Geticus Maximus*.

Opt ani mai târziu, Goții aleg iarăși un timp potrivit — tulburări interne în Imperiu, — trec Dunărea și jefuiesc Moesia până în Tracia și Iliria. Odată cu ei năvălește în Moesia și un popor sarmatic din părțile Azovului. Constantin cel Mare îi respinge peste Dunăre, în Muntenia, cu o înfrângere cumplită a Sarmaților „la o colină acoperită de o pădure deasă“. Toate datele acestor timpuri au fost adunate în ultimul timp de d. C. Diculescu. După terminarea luptei pentru întâietate cu Licinius, Constantin se ocupă cu întărirea graniței. Pune să se facă podul dela Celeiu (328). Limes-ul dunărean este întărit prin noi castele și restaurarea celor vechi. Între Cernavoda și Constanța — dealungul văii Carasu — tot acum se ridică un mare val — de piatră — descris și datat de Gr. Tocilescu în legătură cu reconstituirea cetății Tropaeum Trajanii. După Weiss, valul acesta ar fi avut menirea să oprească pe loc un dușman care ar fi reușit să pătrundă în Dobrogea.

În anul 331, — alți germani, ca Vizigoții și Taifalii încearcă să gonească pe Sarmați din Muntenia. Sarmații cer ajutor lui Constantin cel Mare, care trimite de îndată pe fiul său Constantin II, cu o armată peste Dunăre. La început înfrânți, Romanii repurtează o deplină victorie asupra Germanilor. Prezent el însuși în Marcianopolis, opt zile înainte de lupta la care a participat în persoană, el va fi trecut Dunărea pe la Silistra sau Turtucaia.

Acțiunea lui Constantin cel Mare la Dunărea de jos e tot ce puteau să facă Romanii, către sfârșitul stăpânirii lor pe aceste locuri. Și acest sfârșit se apropia destul de repede. Totuși, încă odată, va mai fi înflorit viața romană aici, cu ceva din strălucirea

ei trecută. Pacea încheiată la 332 între Constantin și Goți a durat 30 de ani, în care vreme și Dobrogea va fi avut mai multă liniște.

Este timpul începuturilor creștinismului vizigotic și acela de șapte ani de activitate a Episcopului Ulfila, traducătorul Bibliei în limba gotică. Este fără îndoială timpul în care și în Dobrogea — pe deoparte prin Asia mică și Grecia — pe de alta, pe cale romană — pe la Salona, Aquileia și Sirmium, e cu deosebire meritul lui V. Pârvan de a fi urmărit și dovedit răspândirea creștinismului latin și apusean la Dunărea de jos. Creștinismul nu numai ajunge în Dobrogea, ci se dezvoltă aici în așa chip, încât atunci când Constantin cel Mare dă bisericii lui Hristos libertatea de Stat, biserica creștină apare în Dobrogea gata organizată. (V. Pârvan și arhiepiscopul Netzhammer). „Către anul 300, creștinismul în formă latină ajunge biruitor până la Dunăre—dela lagărele retice și până la cele scitice, din Noviodunum. La anul 325, dincolo de Dunăre, undeva în Goția — există chiar un episcopat gotic. Către anul 350, toate orașele de frunte ale celor două Moesii erau reședințe episcopale. În Moesia inferioară, romanismul creștin își împărția însă adepții cu helenismul creștin: Sciția mică era aproape toată greacă (V. Pârvan).

Deși conjecturală, nici misiunea Sfântului Andrei pe coastele Mării Negre, populate de colonii grecești, așa cum o relatează Eusebiu nu e de loc așa de nesigură. (cf. Z. Zeiller în *Byzantion*, III, 1926, p. 215. *Les premières siècles chrétiens en Thrace, en Macedoine, en Grèce et à Constantinople*; — mai înainte dintre teologi la noi — pentru: G. M. Ionescu, Karl Auner și Arhiep. Netzhammer; contra D. Stănescu: *Vechile episcopii la Români*, Buc. 1927, p. 33). Cu martirii săi (Arh. Netzhammer socoate 65 numai la Tomi) — cu episcopii ce i-a avut — dintre cari unii străluciți reprezentanți spirituali ai vremii, — biserica creștină are în Dobrogea un vechiu trecut și o activitate deosebit de însemnată. „Cea dintâi veste asupra bisericii creștine organizate în Sciția o dau actele martirilor, referitoare la Epictet și Astion, cari au suferit moartea de martiri, la Halmyris. Epictet era din Răsărit, preot și, convertind pe tânărul Astion, a fugit cu el în Sciția, unde cu misiuni și semne au încredințat o sumă de oameni, până ce în 290 fură închiși, ca rău făcători și vrăjitori și le taie capul, după lungi chinuri“ (Netzhammer). De caracter mai mult legendar,

povestirea trebuie să cuprindă și un sămbure de adevăr. Episcop era Evangelicus (vremea lui Dioclețian). Halmyris, cum potrivit adaugă Arhiepiscopul Netzhammer, se afla în apropierea Deltei, la Sud de brațul Sf. Gheorghe, pe lacul sărat cu acelaș nume, astăzi Raselm—și e pomenită în inscripția bilingvă, descoperită la Histria în 1914, inscripție ce cuprinde delimitarea granițelor histriene de care pomenirăm și noi. Vorbind despre episcopii vechii Tomi (lista și la Pârvan), Arhiep. Netzhammer îi îmbrățișează pe toți în următoarea caracterizare: „Ei 'au strălucit prin sfințenia vieții lor, prin învățatură și nestrămutată credință. În toate marile întrebări ale timpului, episcopii Sciției și-au spus un cuvânt, stând în relații cu cei mai mari reprezentanți ai bisericii răsăritene. Potrivit cu însemnătatea bisericească politică a Sciției, ea a trimis numai oameni mari ca reprezentanți la sinoadele răsăritene și la curtea Impăratului din Constantinopole“. „Sciția a rămas totdeauna credincioasă bisericii lui Hristos și n'a căzut niciodată în arianism“.

Al doilea sau al treilea urmaș al episcopului de Tomi — Britanis,—reprezintă adevărata credința chiar în contra Impăratului Valens (364—378), care era arian, și venind la Tomi, povestirea spune că episcopul a părăsit biserica în fața lui Valens, lăsându-l numai cu suita. Pedeapsa i-a fost surghiunul, dar a fost iertat.

E tocmai vremea când se rupe și pacea dintre Imperiu și Goți, în luptele pentru domnie dintre generalul Procopius și Valens. Usurpatorul era ajutat de Atanaric (365); în zadar, căci căzu. Atanaric ceru iertare, dar Valens trecu Dunărea în anul 367 pe un pod de vase pe la Turtucaia, pătrunzând în câmpia munteană, acoperit fiind de cetățuia lui Constantin, Daphne. Goții se retrag, probabil în Moldova. Romanii găsesc în Muntenia pe Serrii Sarmati, renunță și se întorc peste Dunăre înapoi. Dela Durostorum, unde se găsea la 25 Septembrie, — Valens își duce trupele în cartier de iarnă la Marcianopolis. În vara anului 368 — împiedecat de a trece Dunărea, din pricina revărsării acestui fluviu, Impăratul să găsește fără a face ceva, pe lângă acel *vicus Carporum*, pomenit și mai sus, probabil în regiunea Silistrei, localitate și fapt relatat de Ammian Marcellin. La 1 August al aceluiași an, Valens era îarăși în Marcianopolis, unde rămase peste iarnă, până în Mai 369. Abia în vara lui 369, Romanii trec din nou Dunărea, împotriva Goților, de astă dată pe la Isaccea (Noviodunum). Izvor e acelaș Ammian Marcellin. În in-

teriorul Basarabiei, Goții sunt bătuți și puși pe fugă. Atanaric ceru pace. O întâlnire a avut loc între el și Valens pe Dunăre, de sigur tot în părțile de către vărsarea ei. Goții încetează de a mai fi considerați ca federați. Dacia nu mai contează de acum înainte ca teritoriu imperial. Comerțul cu Goții nu mai e îngăduit pe tot întinsul hotarului, ci numai în două orașe. Incă odată s'a mai întors vremea — zice un martor ocular — că Impăratul să aacorde pace, — nu să o cumpere. Ultima lucire de soare înainte încă a unui apus. După încheierea păcii, se întărește din nou hotarul: o spune clar o inscripție dela Hissarlic, unde Valens ridică castelul roman Cius (Weiss, C. Diculescu). Zădarnic, căci năvălesc *Hunii*.

Urmarea năvălirii lor e iureșul gotic asupra întregii Peninsule Balcanice, sub care se prăpădește Valens (378). Goților le urmează *Hunii*. Firește că în toate acestea, nici Dobrogea nu a fost cruțată. Sozomen istorisește despre Theotim, episcop al Tomisului, scriitor și filosof în timpul Impăratului Teodosie cel Mare și în cele mai bune legături cu Sfântul Ioan Hrisostomul, Patriarhul Constantinopolei, — că știa să îmblânzească pe Huni, cari năvăleau adesea în Sciața, — cu daruri și tratare prietenoasă.

Știrile sunt tot mai rari și dispartate. Disolvarea imperiului hunic revarsă alte neamuri la Sudul Dunării. Seminții germanice, Alani și Huni, se așează la Dunărea de jos dobrogeană. Ostrogoții cu Teodoric trec mai pe departe, pe la Șiștov (488). Nouii coloniști sunt federați ai Imperiului de Răsărit, în schimbul hranei. Oprirea sau refuzul acesteia, provoacă evident, nemulțumiri și chiar răscoale. Așa este aceia a lui Vitalian din Zalpada, fiul unui șef al federațiilor, împotriva lui Anastasie I, în anul 514, zelos de a-și spori veniturile și nu de a și le istovi. (Despre motivele religioase ale răscoalei și cronicarul Malalas V. studiul nou al lui E. Cernousov în *Byzantion*, 1926, p. 69). Mai interesant e că răscoala ar fi fost ajutată și de 50 mii de Huni, în care Weiss vede mai de grabă *Bulgari*, cari deja în vremea în care Teodoric era cu ai săi în Moesia inferioară, apăruseră în Muntenia. Și ei s'au prăvălit în Peninsula Balcanică și Impăratul Anastasie a fost silit să facă un zid în jurul Constantinopolei.

Ne putem închipui în ce stare se aflau regiunile dela Dunărea de jos.

Cu Bulgarii apar la Dunăre și Slavii. Dela Procopiu aflăm, că

în prima jumătate a veacului al VI, Slavii pun mâna pe Ulmetum și se așează împrejurul lui.

Încă odată, Justinian mai face formidabila sforțare de întregire a unui imperiu, așa de glorios odinioară, și de apărare a hotarelor lui dunărene. După el, năvălesc însă, *Avarii*, care sfărâmă cetățile dunărene, cât și cele din interior, ca Tropaeum și Zalpada. La Sudul Dunării rămân stăpâni Bulgarii și Slavii, fără a se putea ști încă — în ce măsură mai persistă cei mai vechi locuitori, dela Mare, dela Dunăre, ca și din interiorul dobrogean. Că nu vor fi fost sterși de pe fața pământului, e mai mult decât numai o bănuială. Ea se sprijină pe toată experiența istorică, referitoare la împrejurări similare. Și aici, — cred că tot arheologia va putea produce în viitor fapte și dovezi, cari acum ne lipsesc, lămurind din ce în ce mai bine probleme cări astăzi, numai cu ajutorul știrilor istorice, sunt departe de a fi elucidate. În legătură cu Dobrogea notez, pentru tot cursul istoriei vechi: paleoliticul și neoliticul; epoca de bronz și de fier, până și după invazia Sciților și colonizarea grecească; problema băstinașilor ei, în cadrul vieții celto-helenistice și helenistico-romane, trei veacuri înainte și cam tot atâtea după era creștină; însfârșit, ilustrarea arheologică a nouilor invaziuni succesive și vechimea elementului slav în legătură cu ele.

Nu socot de loc îndreptățit scepticismul acelor cari cred că, de pildă, în privirea epocii greco-romane, știm aproape tot, fiindcă atâtea lucruri le știm în adevăr mai bine decât istoricii vechi. În marile linii ale acestui trecut, poate, da; nu, însă, în ce privește fiecare colț al acestei lumi în parte. Și în nici un caz, în ce privește Dacia noastră, preistorică, traco-scitică și romană-barbară.

O dovadă convingătoare sunt însăși progresele arheologiei din ultimii cincizeci de ani în Dobrogea.

Dela diletantismul romantic, explicabil și de multe ori util — acceptând răspândita patimă pentru monede și obiecte dispartate — cu eludarea ori cărei legi, — lucru păgubitor care reclamă măsuri potrivite, — s'a trecut la zelul, mai mult sau mai puțin științific, nu rareori pripit, după inscripții. Gr. G. Tocilescu deschide o vreme nouă, ajutat unde a crezut, de colaborări străine, explicabile și de folos, când au fost de prima ordine. Vremea aceasta a continuat-o Vasile Pârvan, ajutat numai de colaboratori și elevi ai săi, într'un cerc la început mai mic, însuflețit de pasiunea și hăr-

nicia sa pentru știință, apoi din ce în ce mai mare, cuprinzând astăzi pe toți reprezentanții acestei științe din țară (excepțiunile nu sunt din vina sa).

Ce se știa acum cincizeci de ani și ce se știe astăzi cu privire la arheologia și istoria veche a Dobrogei? Evident, neasemănat mai mult.

Pentru aceasta, în afară de cei numiți, e locul a adăuga, din generația mai veche, pe Teohari Antonescu dela Iași și d. George Murnu, dela București, cu cercetările sale dela Tropaeum. Dintr'o generație mai nouă, pe d. D. M. Teodorescu, dela Cluj, colaborator al răposaților Gr. Tocilescu și V. Pârvan. Dl. O. Tafrali dela Iași a făcut cercetări și săpături la Callatis și împrejurimi, deosemena la Dionisopolis (Balcic). Paralel, la Callatis a lucrat și continuă — d. Sauciu-Săveanu dela Universitatea din Cernăuți. D. Paul Nicorescu dela Iași a lucrat și lucrează în Dobrogea de Nordest, la Dolojman; d. G. Mateescu dela Cluj, la Ibida (5) — Slava rusă. D. Gr. Florescu, profesor în București și asistent universitar, a lucrat și continuă la Capidava (Calachioi). Recent, săpăturile dela Histria au fost reluate de d. Sc. Lambrino, prof. supl. la Universitatea din București, ajutat de soția sa, specialistă cunoscută în ceramica greacă. Ministerele de Arte și Instrucție, Comisiunea Monumentelor Istorice și Academia Română au sprijinit continuu toate aceste lucrări, realizate cu mijloace destul de restrânse, față de numărul și însemnătatea lucrărilor, cari au apărut și altele sunt în curs și vor apare, în revista *Dacia-Recherches et découvertes archéologique en Roumanie*, creată de V. Pârvan. Ale d-lui O. Tafrali, în revista sa *Arta și Arheologia*.

Pentru numismatica Dobrogei s'au străduit: d-nii M. Sutz, C. Moșil și Dr. Severeanu. Pentru cunoașterea Dobrogei antice în cercuri mai largi, d. Popa-Lisseanu și de curând d. I. Georgescu. Studii și articole de preț au apărut în „*Analele Dobrogei*“ ale d-lui C. Brătescu dela Cernăuți.

Multă stăruință pentru micul său muzeu local dela Hârșova (Carsium), vrednic de tot interesul, depune de mult timp d. V. Cotovu“, iar pentru antichitățile din Dobrogea de sud, d. Pericle Papahagi dela Siliștra.

Strângerea pietrelor cu prețioase reliefuri ale Monumentului dela Adamclissi, „cel mai însemnat monument al Romanismului din tot Răsăritul“ și adăpostirea lor într'un muzeu încăpător și

demn, în capitala țării, precum și înființarea unui muzeu regional — la Constanța, — vrednic de însemnătatea arheologică și istorică a acestei provincii, — sunt datoriiile de căpetenie, ce nu trebuiesc uitate ci prefăcute în faptă; mai ales cu un prilej ca acesta, de recunoșcătoare comemorare a cincizeci de ani dela realipirea Dobrogei, la țara de care a ținut nedespărțită, cea mai mare parte a trecutului ei și al nostru.

BIBLIOGRAFIE.

N. N. Moroșanu, *O stațiune paleolitică în Dobrogea: Topalu*, Analele Academiei Române, Mem. Secției Științifice Ser. III, Tom. V, Mem. 3. Gr. G. Tocilescu, *Fouilles d'Axioptolis în Festschrift zu Otto Hirschfelds 60 Geburtstag; Catalogul Muzeului Național de Antichități*, București 1906. I. Andrieșescu, *Obiectele preistorice din colecțiunea prefecturii de Durostor în Al. Lapedatu: Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1915*, București 1916, p. 187 și urm. I. Andrieșescu, *Răspândirea nordvestică a Tracilor la începuturile istoriei* (inedit). Carl Schuchhardt, *Cernavoda, eine Steinzeitsiedlung in Thrakien in Prähistorische Zeitschrift*, XV, 1924, p. 9 și urm. Acelaș, *Alteuropa. Eine Vorgeschichte unseres Erdteiles*, ed. 2, Berlin 1926. Max Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, II, Vierte Lieferung, Berlin 1925: articolul *Cernavoda* de G. Wilke, p. 295 și pl. 145—148. Pentru orientare în cronologia preistorică a Europei sudestice: R. v. Lichtenberg, *Die ägäische Kultur*, Wissenschaft u. Bildung, Leipzig 1911; Dietrich Fimmen, *Die Kretisch-mykenische Kultur*, Leipzig u. Berlin 1921. *Führer durch die staatlichen Museen zu Berlin, Vorgeschichtliche Abteilung*, Berlin u. Leipzig 1922. G. Glotz, *La civilisation égéenne*, în colecția Henri Berr, *L'évolution de l'humanité*, Paris, 1923; Acelaș *Histoire grecque*, în colecția *Histoire générale*, II-e partie, I, fascicula 1, Paris 1925; Friedrich Matz, *Die frühkretischen Siegel. Eine Untersuchung über das Werden des minoischen Stiles*, Berlin u. Leipzig 1928, în deosebi capit. VII: *Das subneolithische Südsteuropa*.

V. Pârvan, *La „statue-menhir“ de Hamangia în Dacia. Recher-*

ches et découvertes archéologiques en Roumanie II, 1925, p. 422 și urm. Acelaș, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București 1926. Acelaș, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, Colecția „Țara Noastră”. București, Cultura Națională, 1923. Dr. Jacob Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum-Historische Landschaftskunde*, în colecția Dr. Carl Patsch: *Zur Kunde der Balkanhalbinsel, Reisen und Beobachtungen*, Heft 12, Sarajevo 1911. Fettich u. Rostovtseff, *Skythien und d. Bosphorus*, în curs de apariție M. C. Sutz, *Contribuțiunea numismatică la istoria antică a României transdunărene*, *Analele Ac. Rom. Ser. II. Tom. XXXVIII, Mem. Secției Istorice*, București 1916. N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisations*, Ed. II, București 1922. O. Tafrali, *Les tumuli de Callatis in Arta și arheologia*, I, Fascicula II, 1928. D. M. Teodorescu, *Raport asupra săpăturilor dela Histria în Anuarul Comis. Monum. Ist.*, citate, p. 190 și urm. V. Pârvan, *Histria IV, Anal. Ac. R. Seria II, Tom. XXXVIII, Mem. Secf. Ist. București*, 1916. În chestiunea „regelui” Cotys: O. Tafrali, *La cité pontique de Callatis in Revue archéologique*, Extras 1925; *Arta și Arheologia I*, Fascicula 1, 1927, p. 17 și urm. — acelaș studiu, fără schimbări în această privință. Teofil Sauciu-Săveanu, *Callatis. Fouilles et recherches de l'année 1924 in Dacia-Recherches et découvertes archéol. en Roumanie*, I, 1924, p. 108 și urm. și 317 și urm. V. Pârvan, *A propos du „basileus” Cotys de Callatis în aceiași Dacia*, I, p. 363 și urm. Wilhelm Kubitschek: *Kallatis — „Parvan hat mit meisterhafter Geschicklichkeit den ovidianischen Kotys unserem Empfinden und Verstehen näherzubringen gesucht“*, p. 38 (3).

Roberto Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'Imperatore Traiano*, 2 vol. Messina, 1927.

Asupra monumentului dela Adamclissi: Gr. G. Tocilescu, *Sur le monument triomphal de l'empereur Trajan à Adam-Clissi et la ville de Tropaeum Trajan*, în *Fouilles et recherches archéol. en Roumanie*, Bucarest 1900, p. 5 și urm. Gr. G. Tocilescu Bendorf și Niemann, *Monumentul dela Adamclissi*, Vienna 1895. Teohari Antonescu, *Le trophée d'A.*, Jassy 1905 și C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, 1904. Asupra Cetății Tropaeum, V. Pârvan, lucrarea cu acest nume, București, 1912.

Gr. G. Tocilescu, *Les vallums de Cernavoda à Constantza dans la Dobrodja*, în *Fouilles et Recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest, 1900, p. 145 și urm.

Pentru timpurile de sfârșit ale Dobrogei antice și creștine: C. Diculescu, *Die Gepiden, Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rum. Volkes*, Leipzig. 1922; acelaș, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, în Mannus Bibliothek, Leipzig 1923. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911. Raymund Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bucarest 1918.

EXPLICAREA PLANȘELOR

Pl. I. 1, 2 și 4. Instrumente de cremene 3. Instrument de os 5. Percutor de cremene. *Topalu*. După N. Moroșanu. 1/3.

Pl. II. Ceramică cu ornamente pictate, mai ales în motive spirale, stilizate. Culoarele mai întrebuițate, roș și alb, negru și alb. *Cernavoda*. După Carl Schuchhardt. 1/3.

Pl. III. Bucăți de culoare, care se întrebuița la văpsitul vaselor. O piatră de luciat vasele. Picioarele unei figurine de lut ars. Patru cuțite de cremene. O harpună de corn de cerb, pentru pescuit. O jumătate de prâsnel. Alte margini de vas cu ornamente variate. Un pumnal de corn. *Cernavoda*. 1/2. După acelaș.

Pl. IV. Vedere generală. Statuea-menhir, văzută din față, din spate și partea superioară, mărită. *Hamangia*. După V. Pârvan.

Pl. V. Cioburi și un vas aproape întreg (jos dreapta). Maxilarul inferior (văzut din două părți) al unui om îngropat în aceiași movilă. O măciucă de granit. *Hamangia*. După acelaș.

Pl. VI. Ceramică greacă preclasică și figurine arhaice grecești. De remarcat reprezentarea Afroditei surăzânde și capul, de o neasemănată și rară frumusețe. *Histria*. Muzeul Național de Antichități.

Pl. VII. Monete de ale regilor din Scitia mică și de ale orașelor pontice, asemănătoare cu cele dintâi. După M. Sutz.

Pl. VIII. Chipul deosebit de expresiv al împăratului Domițian și acela al împăratului Traian. După Paribeni. Cel mai desăvârșit portret al lui Traian mi se pare însă un altul, care se află la Gliptoteca din Copenhaga.

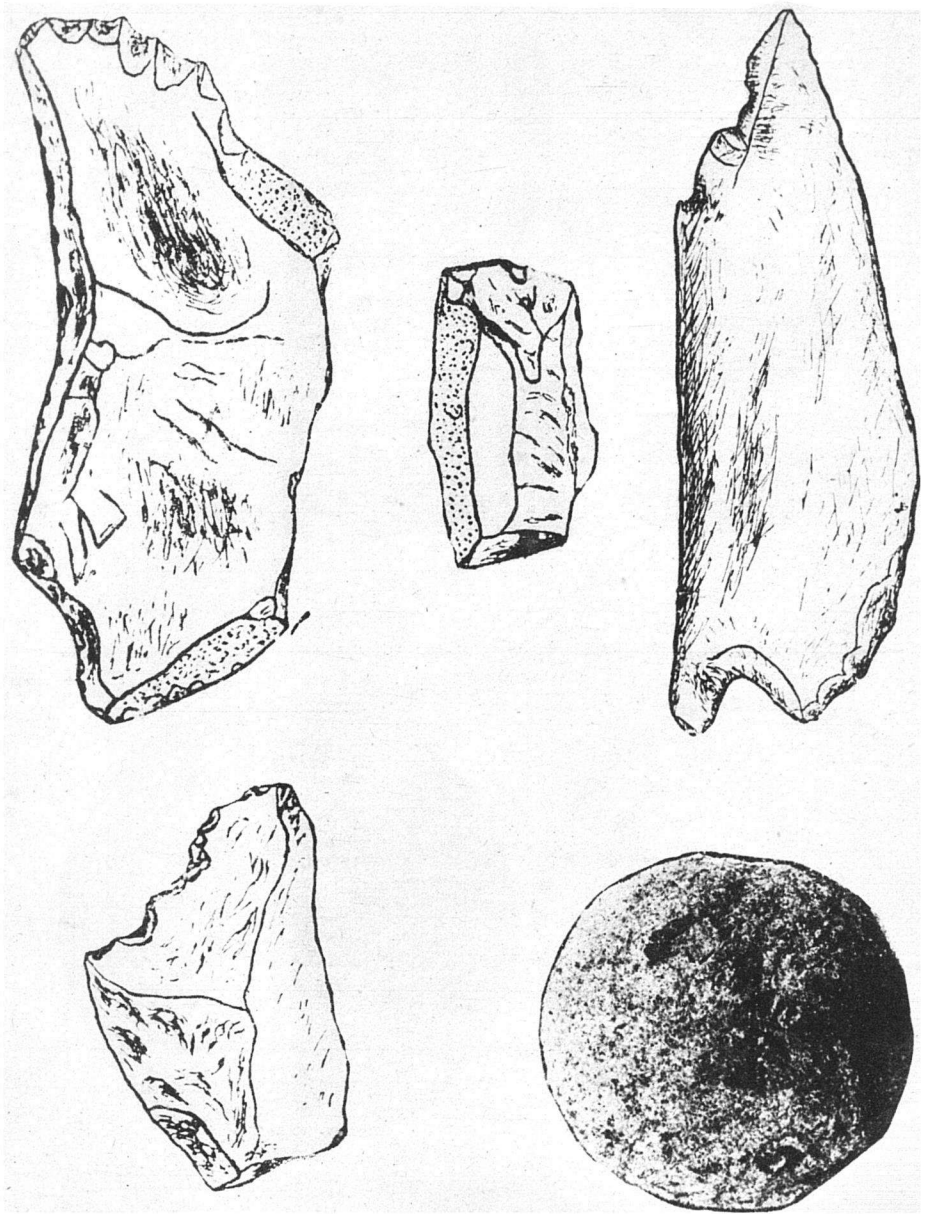
Pl. IX. Monumentul dela Adamclissi. Sus, încercare de reconstruire, cea mai probabilă. Jos, starea actuală. Dislocarea pietrelor cu reliefuri și a fragmentelor arhitectonice și aducerea lor la București, nu s'a făcut de Gr. G. Tocilescu, singur, ci după dorința și intențiile, justificabile în parte, ale lui Dimitrie Sturdza. — Un mulaj, în miniatură, la Muzeul Național de Antichități. Al doilea, s'a făcut pentru Muzeul Regional din Constanța, cu ocaziunea semicentenarului Dobrogei.

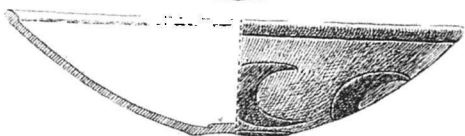
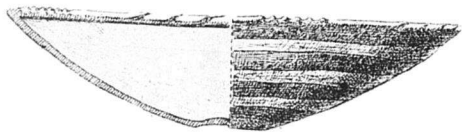
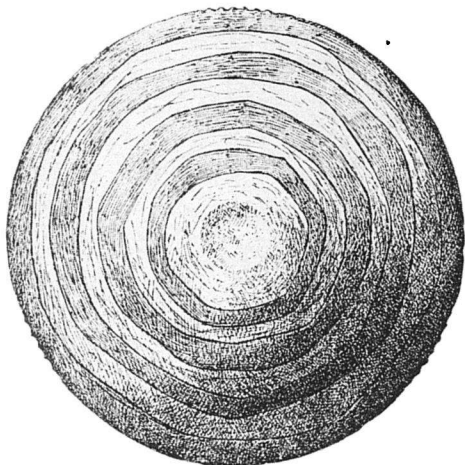
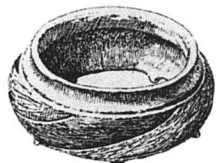
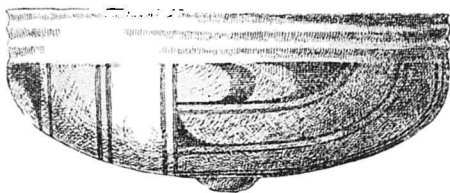
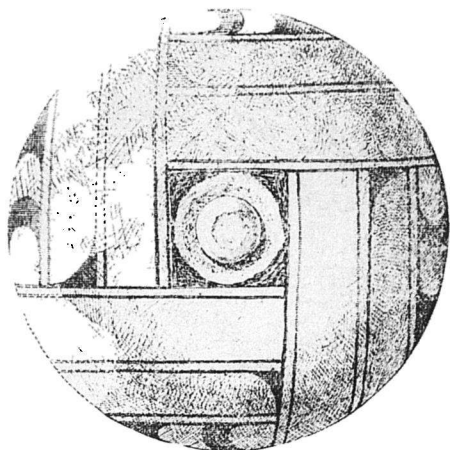
Pl. X. Scene de pe monumentul dela Adamclissi, dintre cele care s'au păstrat mai bine. 1. Un călăreț (poate însuși împăratul Traian) se prăbușește asupra unui barbar 2. Trei stegari romani 3. Un legionar în luptă cu doi barbari 4. O turmă de oi, fragment din viața de pace a Dobrogei, până în zilele noastre. — Noul fotografii ale pieselor monumentului de către Muzeul Național de Antichități, cu ocaziunea semicentenarului Dobrogei.

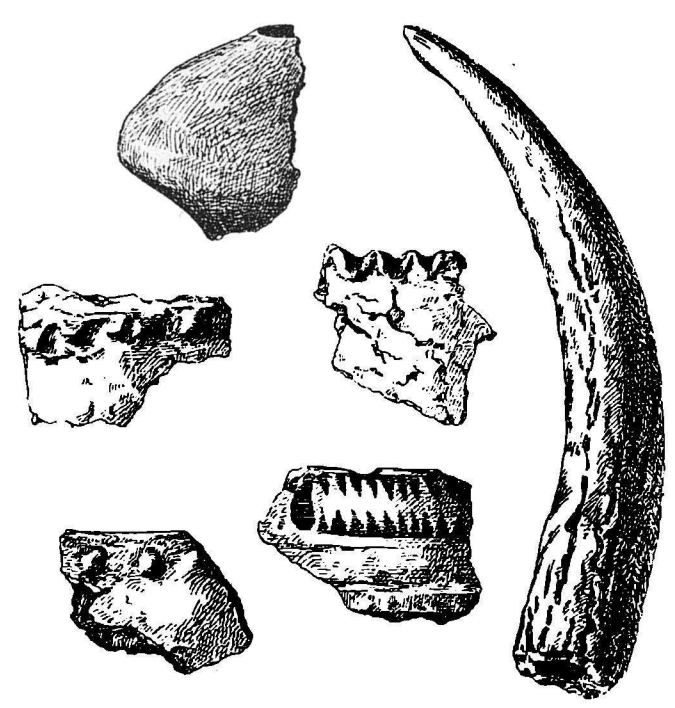
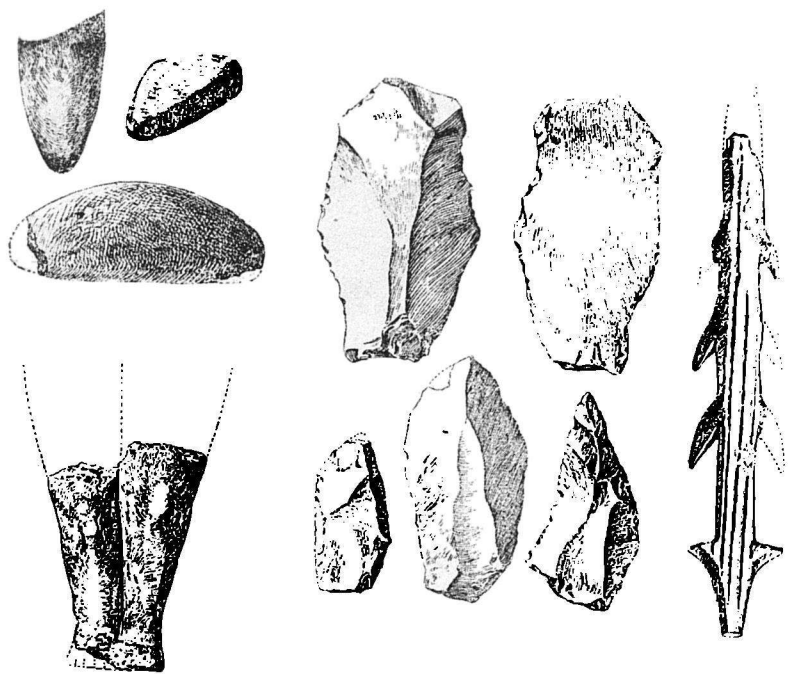
Pl. XI. O inscripție greacă tip. Lista membrilor gerusiei din Histria, alcătuită în anul 138 după Hr. Un fel de album scriptic al senatorilor cetății din acel timp. Intrebuințată la restaurarea aceleiași cetăți în secolul al III-lea după Hr., ca piatră de pavaj, la intrarea porței celei mari a cetății, în afară. După V. Pârvan.

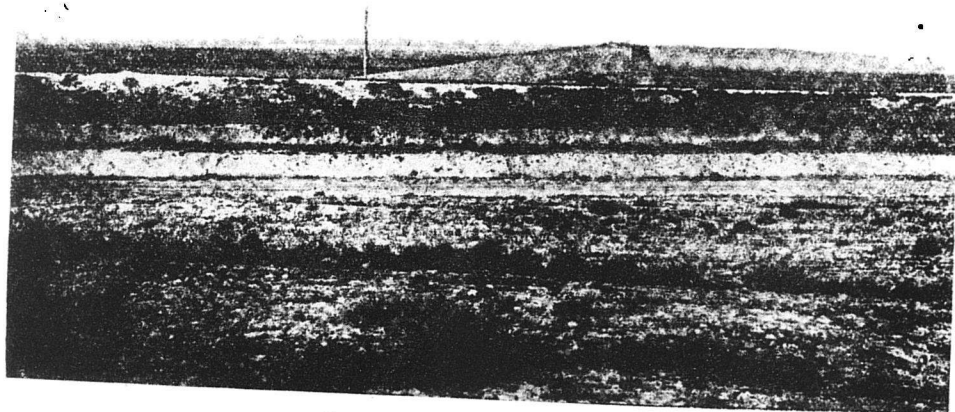
Pl. XII. Două inscripții romane, tipice. Una din Durostor (Silistra). Explicarea, în text. După V. Pârvan.

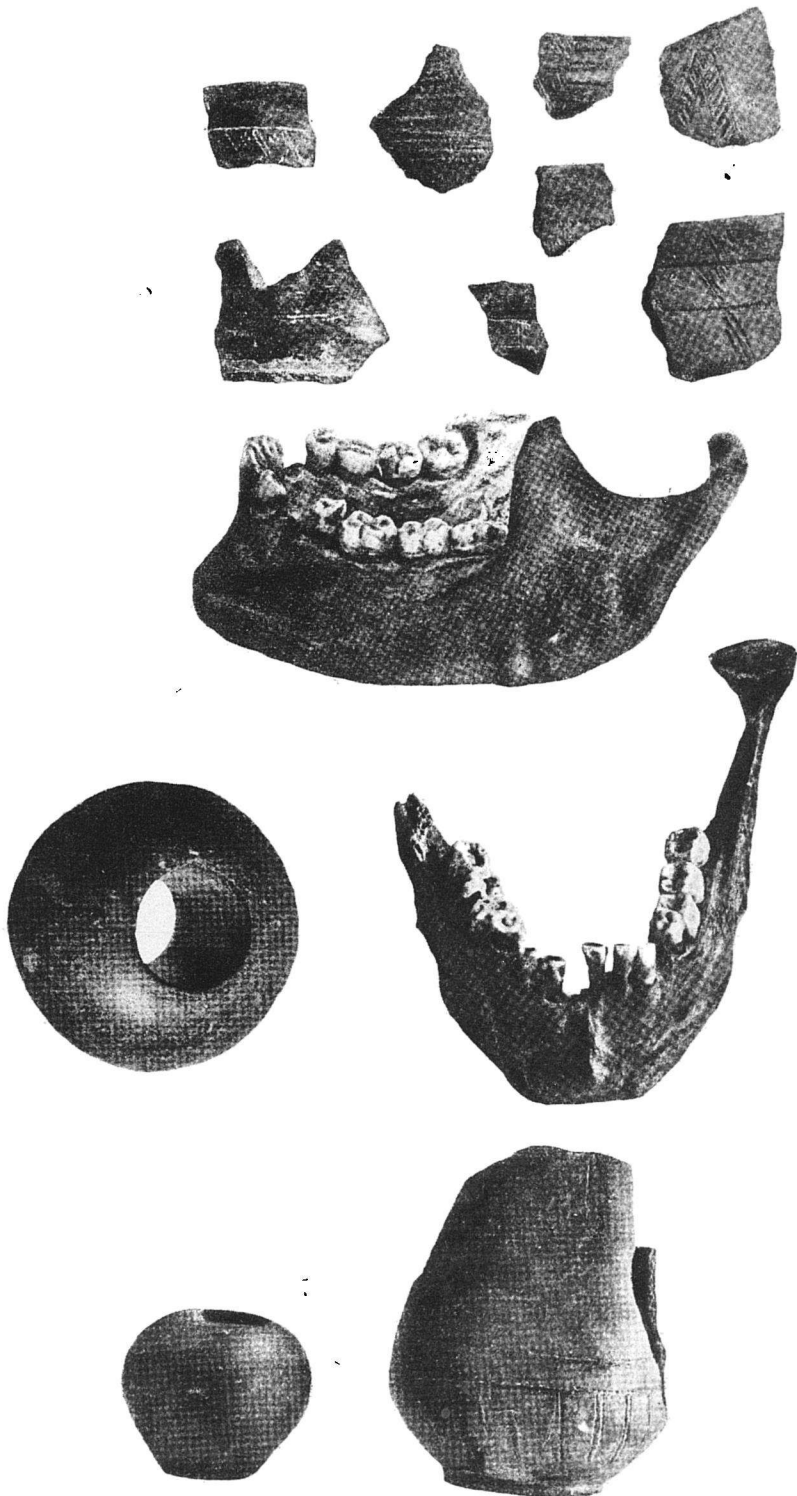
Pl. I.

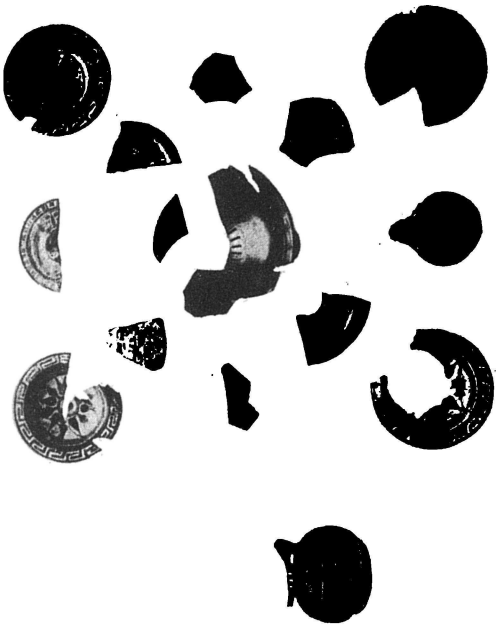

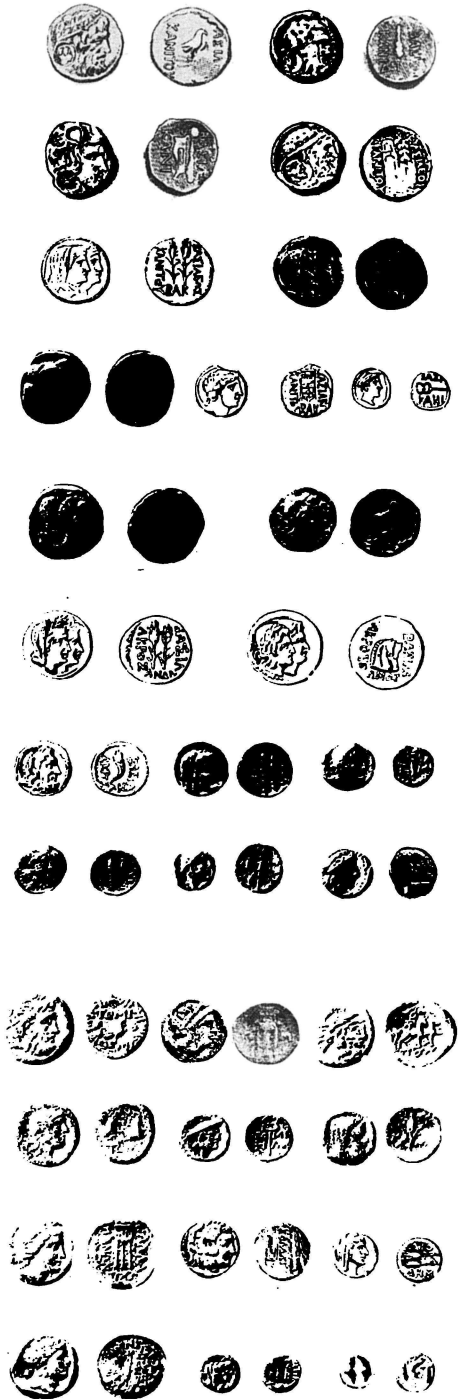

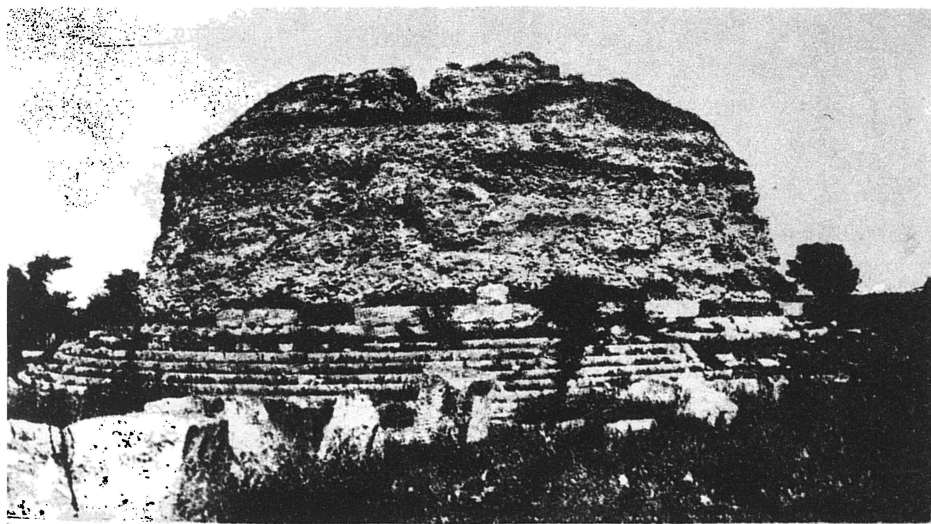
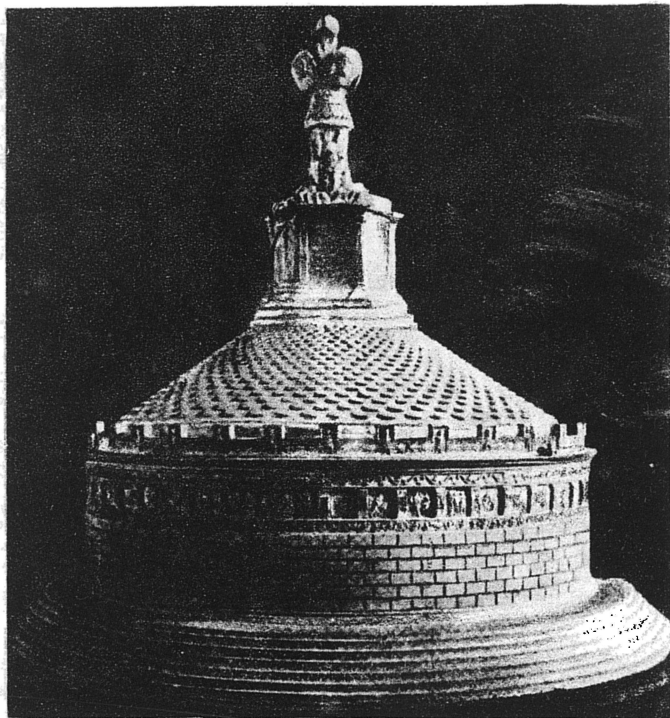

Pl. VI.

DIN ISTORIA NOUĂ A DOBROGEI

de CONSTANTIN C. GIURESCU.

Doamnelor și Domnilor,

Vi s'a înfățișat în conferința trecută soarta pe care a avut-o Dobrogea în epoca veche. Să-mi fie îngăduit să vă schițez istoria acestei provincii în evul mediu, în epoca modernă și contemporană.

După părerea mea, orice conferință trebuie să aibă o *idee principală* care urmează a fi dezvoltată și în jurul căreia se grupează diferitele fapte. Pe de altă parte este imposibil să se trateze într'o oră istoria Dobrogei din toate punctele de vedere. Am ales deci pentru a desvolda în fața dumneavoastră faptul care mi s'a părut a prezenta cel mai mare interes pentru noi, anume *soarta elementului românesc din această provincie în decursul vremii*.

Țin să adaog, dela început, o lămurire, anume, că voi încerca să fiu cât se poate mai obiectiv. Aceasta, nu numai fiindcă obiectivitatea este prima datorie a istoricului, nu numai fiindcă adevărul intră în ordinea naturală a lucrurilor dar și fiindcă este *în interesul nostru* ca să fim cât se poate de obiectivi. Este în interesul nostru să spunem adevărul noi, astăzi, cu rezervele pe cari suntem în drept să le facem decât să așteptăm să ni-l spună mâine adversarul, fără nici o rezervă și speculându-l în favoarea sa. Căci adevărul tot iese la lumină, orice am face și ori cum l'am ascunde.

Au existat oare Români în Dobrogea în cursul evului mediu și în cazul acesta, care a fost soarta lor în tot acest răstimp? O mărturie de cea mai mare importanță ni-o dă cronică bizantină a lui

Kinnamos care pomenește, în 1166, pe *Vlahi* în regiunea de lângă Marea Neagră. În anul acela, împăratul bizantin Manuil Comnenul făcând o expediție în potruva Ungurilor îi atacă din două părți deodată, dinspre Țara Românească și dinspre Serbia. În armata care atacă dinspre Țara Românească, ni se spune că eră și „*o mare mulțime de Vlahi din părțile de lângă Marea Neagră, despre cari se zice că sunt urmași ai vechilor coloni din Italia*“.

După părerea mea acești *Vlahi* din părțile de lângă Marea Neagră sunt fără îndoială strămoșii noștri din Dobrogea de astăzi, sunt amestecul de populațiune daco-romană cunoscut sub numele de *Vlahi*, care s'a păstrat în aceste regiuni, fiind sub influența și stăpânirea imperiului bizantin. Se pare chiar că prin secolul XI elementul român a ajuns să alcătuiască mici organizații politice, având în frunte câte un conducător, probabil în felul voevodatelor și cnezatelor ce se constată mai târziu în Țara Românească. Într'adevăr, cercetându-se în ultimul timp, cu atențiune, o operă a scriitoarei bizantine *Ana Comnena*, s'a constatat că în regiunile acestea dobrogene existau mai multe formațiuni politice, mai multe organizațiuni modeste, sub conducători ale căror nume ni s'au păstrat. *Ana Comnena* vorbește de un anume *Sacea*, de un *Sestlav* și de un *Tatos*, care, după părerea profesorului Iorga, ar fi *Tatul* românesc. Sunt și eu de părere că se poate face o legătură între stăpânitorul *Sacea* și numele *Isaccei* de astăzi: în tocmai după cum spre pildă, din vechiul Smil românesc, Turcii au făcut Ismail, tot așa din *Sacea*, Turanii: Cumanii, Tătarii sau Turcii, au făcut *Isaccea*. Cred că această explicațiune are sorți de probabilitate și deci o putem admite.

Evident, aceste formațiuni politice ale lui *Sacea*, *Seslav* și *Tatul*, cari sunt considerați ca Români de profesorul Iorga, nu vor fi avut o organizare prea complicată. Trebuie să fi fost niște formațiuni modeste, de caracter rudimentar, și stând sub influența directă a mării puteri din sud, Imperiul Bizantin.

În legătură cu explicația pe care am dat-o *Isaccei*, trebuie să dăm o explicațiune similară numelui *Hârșovei*. Se vorbește în cronica bizantină a lui Nicetas Choniates de un anume *Chryssos*, care a trăit pe la finele sec. XII și despre care se spune că eră de neam valah, vasăzică Român. Cercetătorii noștri au făcut îndată legătura între acest *Chryssos* sau pe românește *Hârșu* și numele *Hârșovei* de astăzi. E drept că s'a propus și o altă etimologie anume din

vechiul Carsium, cetatea greco-romană. Lăsăm pe seama filologilor să se pronunțe asupra exactității acestor etimologii. Dacă se consideră ca exactă derivarea din numele roman Carsium, încă e nevoie să admitem prezența unei populațiuni băștinașe, permanente, daco-romane, care să fi cunoscut acest nume și să-l fi transmis apoi urmașilor. Cert este însă că numele Dârstorului — vechiul Durostorum al Romanilor — n'a putut fi păstrat decât de o populație românească.

O altă dovadă a vechimei elementului românesc în Dobrogea este denumirea de Peceneaga dată unui sat și unui râu din județul Tulcea, ceea ce arată că populația românească din Dobrogea a păstrat amintirea trecerii Pecenegilor prin aceste regiuni.

Credem dar că putem afirma, pe baza diferitelor dovezi de până acum, că în timpul evului mediu elementul românesc a dăinuit în aceste regiuni cu toate vicisitudinile soartei. Într'adevăr, viața trebuie să fi fost grea în aceste locuri, ea nu era totuși insuportabilă judecând după știrile istorice păstrate.

Descrierea unui geograf arab, Edrisi, care a trăit în sec. XII ne arată că, în acea vreme, în Dobrogea, deși nu mai era strălucirea din epoca greco-romană, existau totuși o serie întreagă de orașe și cetăți, erau drumuri, se făcea comerț și nu lipseau nici meșteșugari pricepuți în lucrarea fierului.

Elementul românesc de o vitalitate deosebită, a putut deci să dăinuiască în regiunile dobrogene.

Se pune acum întrebarea: care a fost soarta Dobrogei în epoca celor două state bulgare? Cu aceasta atingem o problemă din cele mai importante și anume: pretențiunile bulgărești asupra Dobrogei.

Se știe că Bulgarii au trecut sub Asparuh spre sfârșitul secolului VII din sudul Basarabiei în Dobrogea. Un învățat bulgar, arheologul Skorpil, crede chiar a fi descoperit la Niculițel, în județul Tulcea, tabăra întărită a hanului bulgar. Argumentele aduse în sprijinul acestei identificări nu conving însă, tabăra putând fi a oricărora din năvălitorii barbari cari au trecut prin această regiune.

De altfel, Bulgarii nu rămân aci în nordul Dobrogei, ci se așează în sudul ei, în Deliorman și în regiunea Șumla-Varna unde găsim și cele două centre mai însemnate ale statului slavo-bulgar, Plisca și Preslav.

Nu constatăm în Dobrogea veche (fără Cadrilater), *nici o urmă* a vreunei dominații bulgare, nici resturi de orașe, nici cetăți sau tabere întărite, nici monumente, nici inscripții, nici monezi. Lucrul de altfel e natural și ușor de explicat: tendința tânărului stat bulgar atât sub forma păgână cât mai ales după creștinare eră spre *sud*, spre Bizanțul imperial, cuprinzând civilizația cea mai strălucită din lume, în vremea aceea, spre Bizanțul a cărui influență s'a exercitat asupra Bulgarilor în toate domeniile de activitate¹⁾, iar nu spre nordul primitiv și sărăcăcios de unde veniseră. Chiar dacă se admite o stăpânire a hanilor din Preslav și Plisca asupra regiunii ce se întinde până la gurile Dunării, trebuie s'o înțelegem numai sub forma perceperii de tribut, întocmai după cum Tătarii mai târziu vor domina în țările românești. De o așezare temeinică a Bulgarilor în Dobrogea, de o luare în stăpânire a pământului care să fie împărțit și lucrat de cuceritori, de o activitate constructivă: orașe, drumuri, cetăți nu poate fi vorba: ea ar fi trebuit să lase urme cât de reduse și încă odată, acestea nu există nicăieri în Dobrogea.

Când Vasile Bulgaroctonul desființează în 1018 pentru aproape două sute de ani statul bulgar, armatele și flota bizantină domină iar Dobrogea: vechea Sciție Minor reintră în ordinea de lucruri imperială așa cum fusese și pe vremea lui Justinian.

Statul bulgar reinvie la sfârșitul secolului XII prin energia conducătorilor români, Petru și Assan, păstori *valahi* — în această privință nu poate încăpea nici o îndoială — păstori cari n'au servit însă interesele neamului din care au eșit, ci s'au identificat cu interesele și aspirațiunile noului stat bulgar. Care este acum situațiunea Dobrogei față de al doilea imperiu bulgar, ce ține de la 1186 și până la cucerirea lui de către Turci, în 1393?

Trebuie să admitem că organizațiunile teritoriale constatate în secolul XI își vor fi continuat în acest timp existența, că voevozii, succesori ai lui Sacea, Seslav și Tatul, vor fi continuat să trăiască în această regiune, conducându-și micile lor formațiuni. Știm pe de altă parte că influența bizantină s'a exercitat aici într'un chip constant, în orice caz asupra litoralului și dealungul Dunării.

Alături de influența bizantină se poate admite — credem — și

1) Inscripțiile găsite la Preslav sunt în limbă greacă, iar nu în slavă sau bulgară.

aceia a țarilor bulgari dela Târnova. Numai că această influență n'a avut prea mare importanță, mai întâi fiindcă în aceste regiuni existau formațiunile amintite deci stăpâni *locali* și apoi fiindcă aci își întindeau autoritatea și năvălitorii turani din nord: Cumanii și după ei, Tătarii. Dar tocmai această ciocnire de influențe a dus în parte la neutralizarea lor, împiedicând pe una din ele să devie dominantă. Credem că și în timpul celui de al doilea imperiu bulgar nu se poate vorbi de o stăpânire *efectivă* bulgărească în Dobrogea, ci, în cazul cel mai bun, de o suzeranitate și aceia de caracter mai mult nominal.

Pentru noi punctul hotărîtor în istoria evului mediu al Dobrogei este stăpânirea — e drept de scurtă durată dar efectivă — a lui Mircea în această regiune. Asupra împrejurărilor în cari domnul muntean isbutește să ocupe provincia transdanubiană, nu s'a făcut încă deplină lumină. Știm că predecesorul lui Mircea, Dan, a murit în luptă cu țarul bulgar Șisman, probabil pentru această posesiune dobrogeană. Cert este că încă dela începutul domniei lui Mircea, Dobrogea și Silistra figurează în titlul său. Acest titlu, cel mai mândru din toate câte le-au purtat voievozii noștri, se găsește în forma cea mai completă în hrisovul din 1387 dat mănăstirii Cozia. Imi iau libertatea să vi-l citesc, fiindcă este în adevăr impresionant în bogăția și măreția lui. Mircea se intitulează: „Eu, cel întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și binecinstitorul și de Hristos iubitorul și singur stăpânitorul, Io Mircea mare voevod și domn, cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și banatului dela Severin domn, și de amândouă părțile de peste toată Dunărea până la Marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor“. Vedeți dar arătată în mod lămurit stăpânirea asupra Dobrogei și cetății Silistra, prin cuvintele: de amândouă părțile de peste toată Dunărea, până la marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor. Intr'un document latinesc din 1390 titlul ia o formă deosebită; se spune acolo că Mircea este „*terrarum Dobrodicii despotus et Tristri dominus*“. (despot al țării lui Dobrotici și domn al Silistrei).

Ce este cu acest Dobrotici, menționat în titlul lui Mircea și despre care ne vorbesc izvoarele sec. XIV? E un stăpânitor de neam — pare-se—bulgar. Nu spun că este bulgar, întrucât un frate a lui Do-

brotici poartă numele care sună mai mult românește, de Balica. (Știm că Balc a fost unul din vechii voievozi ai Moldovei). Așa dar Balica, pe care izvoarele ni-l arată drept Cuman poate să fi fost, la urma urmelor, și din neamul nostru. Dar, în cazul acesta, dacă Balica eră român, este greu de admis ca frate-său, Dobrotici, să fi fost bulgar. De aceea spun: nu știm exact de ce naționalitate va fi fost acest Dobrotici. Să admitem însă că a fost bulgar. El stăpânea întreaga coastă maritimă a Dobrogei dela gurile Dunării până la Mesembria, la sud de Varna. Dobrotici purtă titlul de despot, o demnitate, care se acordă numai rudelor din familia imperială dela Bizanț. Vasăzică, eră înrudit cu împăratul bizantin și în această calitate stăpânea porturile dobrogene și hinterlandul lor. Din moment ce constatăm că Mircea are acelaș titlu de *despot*, trebuie să admitem și pentru el aceiaș înrudire cu familia imperială. Trebuie deci să admitem că, după toate probabilitățile, mama lui Mircea, va fi avut legături de rudenie cu casa imperială din Constantinopol. Oricum ar fi, un lucru este sigur: că *Mircea a stăpânit în Dobrogea*. Ni s'a păstrat documentul dat mănăstirei Cozia, în care domnul poruncește căpeteniilor Silistrei (κεφαλαιωμ αρχετροε) ca să nu turbure anumite posesiuni ale mănăstirei Cozia. Vasăzică eră o stăpânire reală, efectivă, nu numai un simplu titlu cum s'a spus de învățați bulgari. Monezi de ale lui Mircea s'au descoperit atât în partea de miază noapte a Dobrogei la Niculițel cât și spre miazăzi, în județul Constanța și chiar în împrejurimile Balcicului.

Vă spuneam că stăpânirea lui Mircea în aceste regiuni nu durează mult. În adevăr, puterea turcească, tot mai amenințătoare, își întinde stăpânirea peste toată Peninsula Balcanică și în 1393, Șişman se închină sultanului, supunându-i statul său. Constatăm însă că Mircea deține Dobrogea și după căderea statului bulgar. Acest fapt are o importanță foarte mare pentru noi, fiindcă ne îndreptățește să afirmăm că Turcii n'au luat Dobrogea dela Bulgari, dela un stăpânitor bulgar, cum ar fi fost cazul cu Dobrotici a cărui naționalitate este totuși dubioasă, ci dela un voevod român, dela Mircea. Procesul de restituire în 1878 se va face tot față de Români, iar nu față de Bulgari. Insist asupra acestui punct: statul bulgar cade în 1393, iar Mircea se dovedește că a stăpânit Dobrogea și la începutul sec. XV, când el se amestecă în luptele dintre pretendenții turci la tron, favorizând pe unii din ei.

Acest lucru îl ştia Ion Brătianu în 1878 şi l'a spus răspicat în Parlamentul ţării: „Desfid să vie oricine cu un singur document să probeze că Dobrogea a făcut parte din statul Bulgariei. Turcia a venit la începutul secolului al 15-lea de a luat-o de la noi cu sabia şi acum, când s'a luat dela Turcia înapoi, s'a luat iarăş cu ajutorul braţului României“. (Monitorul Oficial din 3 Oct. 1878, p. 5582). Şi străinii recunosc aceasta. Invăţatul francez Vivien de Saint-Martin afirmă că „*Dobrogea n'a fost cucerită de Turci dela Bulgari, ci dela voevodul român*“.

Turcii ocupând Dobrogea, au căutat să asigure acestei regiuni de trecere — pe aici eră drumul cel mai scurt din Moldova, Polonia şi Rusia la Constantinopol — un caracter turcesc. Pentru aceasta au făcut să vie populaţie turcească din diferitele părţi ale imperiului şi au aşezat-o în Dobrogea.

O dovadă a existenţei noastre în această regiune, la venirea Turcilor, cari au dislocat vechea populaţiune, este faptul că există în toponimia turcească nume de sate, arătând preexistenţa elementului românesc. Este satul Vlahchiori (satul românesc) şi Vlahlar (Români) aproape de Varnă, ceea ce înseamnă că Turcii, când au venit aici şi au adus un mare contingent de populaţie turcească, au găsit elementul românesc. Dealtminteri, în general toponimia Dobrogei constituie unul din argumentele cele mai puternice despre mulţimea elementului român în Dobrogea şi despre vechimea lui. Dacă se cercetează această toponimie, se constată că mai bine de o treime din cele vre-o 3600 de nume din Dobrogea este de caracter românesc, ceea ce presupune existenţa unei populaţiuni compacte româneşti în anumite regiuni. Vechimea acestui element o dovedesc în afară de cele spuse mai sus, şi unele din aceste nume de caracter arhaic, în special cele terminate în — oaia ca Turcoaia, Pârjoaia, Gurgoaia, Ciupitoaia, etc.

Dar începând din secolul XV înainte avem şi texte istorice care ne arată prezenţa elementului românesc în Dobrogea în timpul dominaţiei turceşti. Citez în primul rând mărturia cronicarului polon Dlugosz, care fiind străin, n'ar putea fi bănuît de părtinire în favoarea noastră. Acest cronicar, povestind celebra bătălie dela Varna, când creştinii au fost bătuţi şi, după înfrângere, s'au risipit cari în cotro au văzut, spune următoarele: „... şi mulţi, călărind câte trei zile, n'au descoperit nici o apă şi nu puţini lăncezeau de sete şi de foame... *Căci în afară de Români nimeni nu ştia încotro s'o*

apuce și fiecare se îndrumă într'acolo unde-l îndrumă frica și norocul. Și-și alegeau drumul fără nici o rațiune, cei cari fugeau fără Români. Iar aceștia din urmă, orientându-se ziua după soare și noaptea după stele, chiar și dacă ocoleau, totuși ajungeau cu bine la Dunăre. Acel însă cari n'avură călăuze Români, ajunseră sau în locurile Turcilor sau periră, fie rătăcindu-se, fie de frig, fie în sfârșit de foame“¹⁾. Vasăzică populația băștinașă eră populația românească; ea cunoștea locurile și putea servi de călăuză pentru străinii poloni sau unguri, cari se aventuraseră în aceste regiuni.

Pentru secolele XVI—XIX mărturiile se înmulțesc. Citez numai pe cele caracteristice: Iată de pildă mărturia unui călător din secolul XVI, italianul Thomas Alberti, negustor din Polonia. El spune că, trecând prin Dobrogea, a dat de un mare sat locuit în cea mai mare parte de Români, sat, pe care-l numește „Străja“: „villa grandissima, abitata la piu parte da Valacchi“.

Un raport italian dela începutul sec XVII ne arată că în satul Dăieni lângă Dunăre erau mai multe mii de Români cu familiile lor fugiți din principate din cauza „tiraniei“ domnilor.

Raguzanul Boskovich trecând prin Dobrogea în 1792 spune că satul Ienikioi eră locuit aproape numai de Români. „Locuitorii — adaugă el — vorbesc limba valahă, mult deosebită de cea bulgară, dat fiindcă e alcătuită dintr'un amestec de mai multe limbi, dar mai ales italiană și latină“.

În sfârșit o ultimă mărturie, aceasta mai nouă, din prima jumătate a sec. XIX și tot dela un străin. Este vorba de arhimandritul rus Partenie, care merge spre Sfântul Munte trecând prin Dobrogea. Când ajunge la Măcin, întreabă ce drum să apuce — fiindcă erau două drumuri, unul prin mijlocul Dobrogei, care trecea prin sate turcești și tătărești și altul dealungul Dunărei. Românul din Măcin, la care se adresase, îi spune să urmeze „cel de al doilea drum, pe marginea Dunărei până la Rusciuk, fiindcă nu întâlnești decât Români de-ai noștri. Dela Rusciuk întâlnești Bulgari“. Partenie alege acest drum de-al doilea, pe care i-l recomandase gazda și într'adevăr este foarte mulțumit. Iată ce spune el în memoriile lui, publicate și traduse și în românește:“

„Am sosit apoi într'un sat românesc, unde am putut să mă odihnesc, să mănânc și să beau“. Drumul continuă dealungul Du-

1) Ioanius Dlugossi historiae Polonicae libri XII, (ed. din 1711, Lipsca vol. I, col. 809.

nării și Partenie, comentând primirea, care i se face de țărani noștri — se știe de toată lumea că suntem un popor primitor, poate chiar prea primitor — spune: „Țăranii sunt buni și primitori, cum n'am întâlnit nicăeri în călătoriile mele“. Iată certificatul de omenie pe care-l dădea această față bisericească locuitorilor români din Dobrogea.

Existența și persistența elementului românesc în Dobrogea se explică în felul următor: mai întâi, este stratul autohton, format din descendenții vechilor locuitori daco-romani. La aceștia s'a adăogat însă cu vremea un important contingent românesc din principate alcătuit mai ales din păstori (mocani) cari veneau iarna cu turmele lor și ernau în Dobrogea, trecând apoi vara îndărăt, la munte, în Țara Românească. În această privință este caracteristic faptul că pe Dunăre sunt locuri cunoscute sub numele de „Vadul oilor“, „Vadul cailor“, ceea ce arată trecerea prin aceste locuri a numeroase turme de vite. Din acești păstori mulți s'au stabilit definitiv în Dobrogea care oferă condițiuni mai mult decât satisfăcătoare pentru pășunat. Dar nu numai din principate veneau acești păstori, ci chiar de dincolo de munți, din Ardeal. Veneau mocani din Țara Bârsei, din Țara Făgărașului, din părțile Sibiului; turme bogate din Săliște, Săcele, Vale, Tilișca, Galeș, Rășinari, Poiana, Rod și alte sate, coborau toamna spre Dunăre și se așezau în baltă și în Dobrogea pentru ernat. Acest element păstoresc a jucat un rol important contribuind cu mult la înflorirea economică a provinciei transdanubiene.

După Mircea cel Bătrân și până la războiul independenței n'au mai fost relații politice între Dobrogea și Țara Românească. În tot acest timp, Turcii au stăpânit în dreapta Dunării. Noi n'am avut legături sub acest raport decât incidental: Mihai Viteazu și Radu Șerban au trecut în Dobrogea, dar pentru a arde cetățile turcești de acolo, și a prădă. Aceasta nu înseamnă însă că au stăpânit în dreapta Dunării.

Dacă nu constatăm raporturi de natură politică, erau în schimb raporturi de natură bisericească. În Silistra există o mitropolie care, a fost construită spre sfârșitul sec. XVII cu bani de ai noștri, dați de voevodul din Țara Românească. Această mitropolie și cu bisericile, pe cari le constatăm în Cernavoda, Babadag și alte centre din Dobrogea, erau în legătură cu Țara Românească. Iată hrisovul lui Al. Ipsilante din 1777 prin care

domnul muntean dă suma de bani necesară reparării mitropoliei din Silistra, arătându-ne tot deodată și contribuția vechilor domni. Spune voevodul:

„Socotim Domnia Mea și pentru sfânta și dumnezeiască Mitropolie din cetatea Dârstorului de peste Dunăre, la care se cinstește și se prăznuște hramul tăierii cinstului cap al sfântului, slăvitului prooroc înainte mergătorului și botezătorului Ion, fiindcă această sfântă Mitropolie au fost zidită și înălțată de răposatul Ghica Grigorie vodă cel dintâi, după puțința vremilor de atunci...”

Grigore Ghica I domnește între anii 1660 și 1664. Vasăzică, în a doua jumătate a sec. XVII un domn din Țara Românească face, cu bani munteni, mitropolia din Silistra. Această Mitropolie care s'a ruinat cu vremea, a fost reparată peste 80 ani, de Grigore Ghica II, pe la 1748—1752 și în sfârșit inzestrată de Alex. Ipsilante, al cărui hrisov vi l-am cetit mai sus. Alex. Ipsilante nu se mulțumește numai cu ajutorarea Mitropoliei din Silistra, ci — urmând vechiul obicei — după cum spune hrisovul, face și o danie de câte 25 de taleri pe an bisericilor din Babadag și Boazchioi (Cernavodă) plătibili la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru, pentruca să-și cumpere zisele biserici tămăe, untdelemn și făclii de ceară.

Iată dar cum în sec. XVII și XVIII voievozii noștri îngrijesc și ajută cu bani biserica de dincolo, din Dobrogea.

Fiindcă suntem la acest capitol al raporturilor bisericesti dintre Românii de dincoace de Dunăre și provincia transdanubiană, să-mi permiteți să vă citez încă un fapt, cari vă va arăta și mai bine legătura puternică ce a existat în privința aceasta.

E vorba de Mănăstirea Cocoș din Dobrogea care a fost zidită în 1843 de un Român transilvănean, ieromonahul Visarion. Un altul, Nicolai Hagi Ghiță, originar din Poiana Sibiului, de lângă Săliște, a rezidit-o și inzestrat-o cu toată averea lui, constând din 15.000 galbeni, 500 oi și 15 cai, după cum ne arată inscripția din 1852. Adăogăm aci că și biserica din Babadag a fost zidită în 1828 și refăcută în 1856 tot de Români.

Domnilor, rezumând, constatăm în prima jumătate a sec. XIX, înainte vasăzică de războiul dela 1877 și înainte de orice politică românească de colonizare a Dobrogei, o importantă populațiune românească în această provincie. Un agronom de ai noștri, Ion Ionescu dela Brad, unul din capetele cele mai luminate

pe cari le-am avut în secolul trecut, făcând un studiu asupra Dobrogei, a dat și o statistică a populațiunei ei. Ea ne arată că pe la 1850 erau în Dobrogea 2656 familii românești, 2268 turcești, 2225 tătărăști, 1194 bulgărești și 1092 căzăcești. De aici rezultă că pe la 1850, la jumătatea secolului trecut majoritatea relativă a populației dobrogene era românească, lucru pe care nici nu l-au bănuit măcar unii oameni de ai noștri politici la 1878 când am luat în stăpânire Dobrogea. Așa dar, înc'odată, *majoritatea relativă a populațiunii dobrogene la 1850 era românească*. Dacă ar spune-o numai Ion Ionescu dela Brad, am fi în măsură poate să ne indoim. Ni s'ar putea obiecta că autorul statisticei fiind român, a căutat să îngroașe puțin cifrele, ca să apărem într'o lumină cât mai favorabilă. Dar n'o spune numai Ion Ionescu dela Brad, o spun toți străinii, care se ocupă de populațiunea Dobrogei, o spune statistica lui Bieloșerkovici, statistica baronului d'Hoggner și indicațiunile aproape contemporane ale lui Camille Allard, Lejean și Peters. Nu este vasăzică o izolată voce românească, ci e unanimitatea cercetătorilor și călătorilor din această vreme.

Camille Allard, vorbind de Românii din Dobrogea spune că sunt „plini de acea inteligență care-i caracterizează într'un așa de înalt grad” și, comentând soarta nenorocită a acestei populațiuni în decursul timpului, diferitele năvăliri pe cari a avut să le suporte, adaogă: „Trebue să fie în această rasă un resort remarcabil, ca să fi putut rezista la această viață de teamă și mizerie, care-i este hărăzită de atâta vreme“. Nimeni nu-l obliga pe francezul Allard la 1854, când cu războiul Crimeei, să facă astfel de declarațiuni. Este o mărturie, pe care o putem aduce cu toată liniștea, fără ca să fim invinuiți de patriotism rău înțeles sau de lipsă de obiectivitate.

Încă un fapt caracteristic: nu numai că formam majoritatea relativă în această provincie, dar impuneam limba noastră și populațiunilor conlocuitoare. Acelaș fenomen care s'a petrecut în Ardeal, unde Sașii se înțelegeau în românește cu Ungurii, se petrece și în Dobrogea, unde Turcii învață românește. Iată ce spune francezul Lejean în opera sa „Etnographie de la Turquie d'Europe“ în 1861: „...în urma relațiunilor frecvente comerciale sau de altă natură, Turcii din nord-est (Peninsula Balcanică) vorbesc bulgărește, cei din sud-est grecește și cei din Dobrogea românește“ Este un document absolut convingător, provenind, încă odată, nu dela unul

din ai noștri, ci dela un străin. Acelaș lucru l-a spus și Ion Ionescu dela Brad, care insistă asupra românizării pe care o exercită elementul românesc asupra celorlalte elemente etnice. Dar am socotit de prisos să vă citez pe Ion Ionescu dela Brad, când avem o știre a unui străin, care nu poate fi învinuit de părtinire.

În ce privește pe Bulgarii din Dobrogea trebuie să spunem că ei sunt mult mai recentți în această provincie. Au venit la finele sec. XVIII și la începutul sec. XIX. *Toată populațiunea bulgărească din Dobrogea de astăzi nu este autohtonă, n'a fost dela început în aceste regiuni, ci a venit foarte târziu din sudul și centrul Bulgariei.* Aceasta n'o spune unul care caută să prezinte populația românească într'o lumină cât mai favorabilă, ci savantul profesor dela Sofia, Miletici.

Citez textual din opera lui:

„Așa se face că astăzi populația bulgară din nord-estul Bulgariei și în special cea din Dobrogea și din cercurile Varna, Silistra și Șumla, provine, în marea ei majoritate, din sudul Bulgariei și din regiunile muntoase ale Balcanilor (Stara Planina)“. (*Das Ostbulgarische...* in Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancomission, Linguistische Abteilung II, Wien 1903, col. 13). O altă afirmare tot a lui Miletici: „În Dobrogea românească populațiunea bulgară se datorește colonizărilor recente dela sfârșitul sec. precedent (XVIII) și chiar din epoca războiului ruso-româno-turc“. (*Staroto blgarsco naselanie v sevroiztotschina Bulgaria*, Sofia 1902, p. 6).

Iar mai jos: „A crede că există în Dobrogea, excepție făcând pentru orașe, o veche populație bulgară, ar fi să ne înșelăm noi înșine (ibid. p. 168).

Îată dar cum se prezenta populația românească și bulgărească în Dobrogea atât din punct de vedere numeric cât și al vechimei, în ajunul declarării războiului independenței, în momentul când avea să se hotărească pe câmpul de luptă din Bulgaria soarta creștinilor din Imperiul turcesc.

Domnilor, voi fi foarte scurt asupra evenimentelor în legătură cu războiul. Știți cum s'au desfășurat luptele, știți care a fost partea noastră în acest război și atitudinea Rusiei față de noi. După ce ajung victorioși până aproape de porțile Constantinopolului, ei încheie cu Turcii tratatul dela San Stefano, în care se prevede că Dobrogea va fi cedată Imperiului rusesc. Art. 19 din tratatul dela

San Stefano prevede că Turcia va da, în locul indemnizației de război următoarele teritorii: „Sangeacul Tulcea, adică județele Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Constanța și Megidia, precum și insulele din Deltă și insula Șerpilor. Nedorind să-și anexeze aceste teritorii și insulele din Deltă, Rusia își rezervă facultatea de a le schimba cu o parte din Basarabia, detașată prin tratatul dela 1856 și mărginită la sud cu talvegul brațului Chilia și gura Stari-Stambul...”

Este cunoscută atitudinea pe care a avut-o poporul românesc, când a fost vorba de cedarea Basarabiei. Țara a fost unanimă în a refuza cu îndârjire ori ce fel de cesiune teritorială și, după cum bine s'a spus, toată lumea era de acord că „nu se tocnesc suflete de Români nici pe bani, nici pe teritorii”. Totuși lucrul era hotărât și nu puteam noi, un stat mic, să ne opunem dorințelor Rusiei. Se știa bine că Rusia vroia să ia cele trei județe ale Basarabiei, ca să ajungă iar la Dunăre.

Domnilor, înțelegem revolta unanimă a Românilor, când a fost vorba de cedarea Basarabiei către Rusia, dar mărturisim că înțelegem mai puțin îndârjirea care i-a cuprins pe unii oameni dela 1877, când a fost vorba de ocuparea Dobrogei. În această privință trebuie scos în evidență un fapt: Dobrogea, *conform tratatului dela Berlin nu ne era dată ca o compensațiune*. Nicăeri nu există în textul acestui tratat cuvântul de compensațiune¹). Nu ni se da Dobrogea în locul Basarabiei. Erau juridicește două fapte distincte: de o parte Rusia ne lua Basarabia sudică fiindcă vroia să ajungă la Dunăre, pe de altă parte congresul dela Berlin, vasăzică marile puteri, ne dădeau Dobrogea. Nicăeri nu se vorbește de compensație. Totuși a existat în vremea aceea, în presa noastră, între oamenii noștri politici, în parlament chiar, un hotărât curent adversar oricărei ocupări a Dobrogei.

Imi permit să vă citesc câteva fragmente din articolele caracte-

1) Iată cuprinsul celor două articole, 45 și 46, ale tratatului dela Berlin, prin care se hotărăsc schimbările teritoriale:

Art. 45. Principatul României retrocedează M. S. Împăratului Rusiei porțiunea teritorului Basarabiei despărțită de Rusia în urma tratatului dela Paris din 1856.

Art. 46. Insulele formând delta Dunării precum și insula Șerpilor, Sandgiacul Tulcei cuprinzând districtele Kilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Kiustenge, Megidie, sunt întrupate cu România.

ristice ale presei de atunci. Iată ce găsiți în „România Liberă“ din 26 Febr. 1878: „Atât cedarea Basarabiei cât și primirea Dobrogei fiind așa dar un indoit atentat la viața noastră, ca națiune, acel român, care ar consimți numai la o asemenea tranșacțiune, nu s'ar putea numi altfel decât un asasin“. Iar în „Românul“, gazeta lui C. A. Rosetti cetim următoarele: „Cât se atinge de anexarea Dobrogei și de împământinirea Evreilor, nici chiar forța cea mai brută, după cum am mai spus-o, nu va fi în stare să ne facă a primi aceste funeste daruri“ (22 Iunie 1878). Considerau Dobrogea ca un dar funest! E drept că era pusă alături clauza cealaltă, acordarea de drepturi Evreilor.

Domnilor, a fost atunci o campanie extrem de violentă în presa noastră în privința alipirii Dobrogei. A apărut și o broșură a unui deputat Locusteanu, care definește Dobrogea în felul următor: „O țară mlăștinoasă în partea de jos, fără apă în partea de sus, insalubră, incultă, costisitoare, impracticabilă, locuită de păstori de nomazi și de tâlhari, dupe cele ce ne spun scriitorii iluștri și organele oficioase: aceasta este Dobrogea. Partizani ai anexiunii, iată-vă achizițiunea!. Noi nu vă felicităm și poporul nu vă va binecuvânta“.

Era ciudată părerea pe care o aveau unii din oamenii noștri politici de atunci asupra Dobrogei și faptul acesta se datorește în primul rând necunoașterii realităților istorice și geopolitice.

Este drept, toată generația noastră dela 1848 a crescut într'o atmosferă de revoluțiune, de rupere cu trecutul imediat, atmosferă pe care au primit-o la Paris în mediul apusan și care avea puține legături cu realitățile noastre istorice. Din fericire însă pentru noi, personalitățile în adevăr pregnante, ca Bălcescu la 1848, Mihail Kogălniceanu sub Cuza și Ion Brătianu în epoca întemeierii dinastiei celei nouă și a războiului au reușit să scuture tot balastul de idei cari nu se potriveau cu idealul nostru. Au fost unii din ei, cari au căutat să le păstreze până la urmă și în privința acestora trebuie să ne ridicăm noi astăzi. Asemenea manifestări în presa dela 1878 n'au fost posibile decât din partea aceloră, cari nu cunoșteau exact realitățile istorice.

Domnilor, am aici pasagi din discursurile pe cari le-au pronunțat Dimitrie Sturdza și Petre Carp în Senat, la 1878. Iată, de pildă, ce spunea Dimitrie Sturdza:

„De când cu Dobrogea, România veche... nu mai merită nici un

fel de considerațiune? Ce va deveni Galațul și Brăila, când vom face port la Kiustenge și drum de fer care conduce direct acolo mărfurile indigene sau străine? Este drept ca domnia voastră să ruinați două porturi, cele mai importante ale țării, pentruca să faceți un port într'un teritoriu [pe] care nu știți cât timp avem să-l menținem? (Ședința din 28 Sept. 1878; vezi Monitorul Oficial din 1 Oct. 1878 pag. 5544).

Petre Carp spune acelaș lucru. Nu vrea anexiune fiindcă ar fi un act contrar moralei politice; nu vrea portul Constanța, căci e contrar intereselor și nevoilor reale ale României. Concluzie:

„Din toate aceste puncte de vedere... eu sunt contra luării Dobrogei... In cât privește Basarabia, sunt de părere d'a primi ceea ce nu putem opri“. (Ședința din 28 Sept. 1878; vezi Monitorul Oficial din 3 Oct. 1878, p. 5574).

Prin urmare cu toate că se luase hotărârea să ni se dea Dobrogea, cu toate că se știa că perdem Basarabia, unii din bărbații noștri politici aveau această atitudine inexplicabilă, opunându-se cu îndârjire la anexiunea Dobrogei. S'a mers chiar mai departe: a fost o moțiune propusă de 46 deputați — noroc că guvernul a putut să împiedice votarea ei de Parlament fiindcă între timp se crease un curent favorabil anexiunii — moțiune în care se spunea: „...considerând că orce anexiune de teritorii dincolo de Dunăre nu este în interesul României și ar fi o cauză de complicațiuni și de perturbațiuni viitoare, nu primește anexarea Dobrogei la România, sub nici un cuvânt și sub nici un titlu“¹⁾.

Domnilor, Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu, oamenii de Stat, factorii răspunzători, și-au dat seama de realitate. Ei știau că în această provincie există o populație românească. Se informaseră, știau că noi am stăpânit odată această regiune și în cele din urmă ajunseseră la concluziunea că este în interesul nostru să ocupăm Dobrogea. N'o considerau însă ca o compensație pentru luarea Basarabiei — încă odată insist asupra acestui lucru — fiindcă juridicește noi n'am primit Dobrogea pentru Basarabia. Ei au ajuns așadar la concluziunea că este în interesul nostru

1) Astfel de oameni au dat putință Bulgarilor să afirme în 1918 că noi n'am voit să ocupăm Dobrogea după războiul Independenței, deoarece știam că e o țară bulgărească. Vezi: *Temoignages roumains sur la Dobroudja*, Bucarest 1918, broșură publicată de Bulgari, în care se reproduc toate părțile împotriva ocupării Dobrogei din presa și publicistica românească dela 1878.

primirea Dobrogei. Aplicând tratatul dela Berlin, care prin art. 46 ne dădea această provincie noi am intrat în Dobrogea¹). Cei de atunci spun că a fost un moment în adevăr înălțător când trupele române au intrat în Tulcea, în cap cu Generalul Gh. Anghelescu. Le eșise în întâmpinare o mare mulțime de norod, cu preoții tuturor confesiunilor în frunte. Un român din Transilvania, bătrânul Boambă, a urat bun venit trupelor și le-a dat, potrivit obiceiului strămoșesc, pâine și sare, iar drapelurile regimentelor au fost încununuate cu flori. Abia acum vedeau oamenii dela noi că este în această țară o populație românească, care primește cu bucurie armata de același neam.

Domnilor, trecutul este un bloc, îl admitem integral cu părțile lui luminoase și cu părțile umbrite; după cum ne mândrim cu isprăvile și însușirile strămoșilor noștri, tot așa trebuie să recunoaștem și scăderile lor. De ce n'am spune-o? Am făcut unele greșeli în primele timpuri în administrarea Dobrogei. Funcționarii n'au fost poate toți din cei mai aleși. S'au făcut unele nedreptăți și abuzuri, așa zice inerente situațiunii de atunci și explicabile prin slaba pregătire a personalului administrativ de care dispuneam în acel moment. Lucru mai grav însă este că n'am dus o politică mai energică și mai logică în ce privește colonizarea Dobrogei cu elemente românești. În adevăr, iată un singur fapt, însă caracteristic: când s'a votat legea din 1882, prin care s'a dat pământ locuitorilor, în loc să se dea străinilor numai cât era necesar, rezervându-se tot restul pământului elementului românesc, s'a dat acestor străini mai mult chiar de cât cereau ei. În regiunile locuite de Bulgari de pildă, fiind mari disponibilități de pământ, inginerii cari au făcut împărțirea, le-au impus cumpărarea de loturi de 100 ha., în timp ce ei nu cereau decât loturi de 10, 20, 30 ha. Plângerile populației bulgărești, că este obligată să cumpere prea mult pământ, sunt și astăzi la Ministerul Domeniilor. A fost prin urmare o greșeală a noastră care a avut repercusiuni grave mai târziu. În adevăr, în 1917, pe când Dobrogea era ocupată de armatele dușmane, acești Bulgari, grupul compact de 40.000 de suflete, îmbogățit de noi cu sila, au făcut con-

1) Domnitorul Carol a primit în Octomvrie 1878 o deputație turcă din Dobrogea care îl ruga să ocupe repede acest ținut și să îngăduie întoarcerea populației turcești și tătare.

gresul național bulgăresc dela Babadag, cerând deslipirea Dobrogei dela România și alipirea ei la Bulgaria. Încăodată, acestea sunt fapte, nu afirmațiuni. Nu propovăduim ura, fiindcă ura este un sentiment inferior, care n'a creat niciodată nimic. N'avem ură față de nimeni, dar suntem datori să expunem faptele așa cum s'au petrecut, pentruca să evităm greșelile trecutului și să tragem anumite concluziuni pentru viitor.

Cu toate scăderile și șovăielele, pe cari le-am avut în politica de colonizare în Dobrogea, totuși situațiunea noastră sub raportul populațiunei se prezintă favorabil în 1916. În momentul anexiunei, în 1878, populația Dobrogei era după statistica rusească a lui Bielețerkovici de 15.719 familii din cari 5.542 românești și 4.750 bulgărești. Restul era repartizat între celelalte naționalități. În 1916 noi eram de patru ori mai numeroși decât Bulgarii: peste 220.000 din 400.000 locuitori, cât avea toată Dobrogea. Formam așa dar, nu numai majoritatea relativă, dar chiar majoritatea absolută în această provincie.

Dobrogea și-a căpătat granița firească spre sud abia în 1913 prin ocuparea Cadrilaterului. Recunoaștem că sub raportul populației eram în minoritate, de altfel ca și Bulgarii, în această regiune. Ocuparea ei se impunea însă din punct de vedere militar: granița din 1878 era greu de apărat și la prea mică distanță de portul Constanța, de calea ferată și de podul dela Cernavoda. Tratatul dela București din Iulie 1913 repară nedreptatea săvârșită în 1878, și este totdeodată punctul culminant al domniei regelui Carol. E drept că el constituie în acelaș timp și un nou motiv de dușmănie din partea Bulgarilor. Zicem, un *nou* motiv, căci și fără ocuparea Cadrilaterului, atitudinea vecinilor noștri din sud ar fi fost aceeaș în 1916, deoarece ei revendicau de mult *întreaga* Dobrogea, crescând generații întregi în credința împlinirii acestui ideal. Se înșeală deci cei ce cred că fără ocuparea Cadrilaterului, situația din 1916 ar fi fost alta.

A survenit războiul pentru desrobirea neamului. Se cunosc împrejurările în care am fost siliți să părăsim Dobrogea; se cunosc și cei doi ani de regim bulgăresc cari au însemnat cea mai grozavă lovitură dată vreodată elementului românesc de acolo. Oamenii erau prizoniți în toate felurile și gospodăriile distruse de aceeaș Bulgari cari făceau totuși, ca o supremă ironie, declarațiuni de felul celor de mai jos: „Bulgaria este țara, unde libertatea, lega-

litatea și justiția sunt mai bine asigurate decât în Anglia" (Narodni Prava" din 5 Iunie 1916). „Democratismul bulgăresc este mult superior celui american". (Passaroff, ministrul bulgar la Berna, în Frankfurter Zeitung din 20 Aprilie 1917).

Din fericire soarta a vrut ca sfârșitul să fie altul decât cel scontat de vecinii noștri.

Domnilor, am reluat Dobrogea; serbăm azi 50 de ani de regim românesc în această provincie. Se pune acum problema: care trebuie să fie atitudinea noastră față de România transdanubiană? Mi-aș îngădui să spun următorul lucru: trebuie ca pe viitor politica noastră dobrogeană să aibe două aspecte bine hotărâte, unul în ce privește populația, altul în ce privește dezvoltarea economică. Sub raportul populației să avem o politică fermă, persistentă, de colonizare cu elemente românești și aromânești, a tuturor regiunilor cari permit aceasta. Astfel este Cadrilaterul unde putem coloniza foarte multe suflete de Aromâni, cari altfel se pierd în Macedonia. Este o iluzie să ne inchipuim că vor mai rezista multă vreme de aci înainte Românii din Macedonia în condițiile noi de viață de acolo, mult mai grele ca cele de sub Turci ¹⁾. Vasăzică să urmărim o politică de colonizare cu elemente românești și aromânești în Dobrogea, pentru a-i asigura o viață cât se poate de românească. *Căci numai atunci stăpânești într'adevăr un ținut când îl locuiești și îl muncești tu însuși.*

În al doilea rând, sub raportul economic, să căutăm să considerăm pe viitor Dobrogea nu numai ca locul de scurgere spre mare al bogățiilor românești, ci și ca un teritoriu care trebuie valorificat el însuși sub raportul economic.

Lucrările tehnice care s'au făcut până acum în Dobrogea au de scop mai mult să asigure scurgerea produselor din stânga Dunării decât să pună în valoare pe cele locale. Și doar Dobrogea oferă extraordinare bogății. Să se gândească cineva numai la Deltă și

1) Cu atât mai mult se impune aceasta cu cât trebuie să umplem golurile făcute de război și de emigrarea care a avut loc în primii ani de pace (1919—1920). Văzându-și gospodăriile distruse, oamenii întorși din război au plecat în alte locuri. Sunt sate în Dobrogea în care populația românească a scăzut enorm față de ce era în 1916. Astfel în Erchesec din 200 familii de Români mai erau în 1921 vreo 15, în Capugiu din 300, vreo 70, în Șiriu din 40, vreo 7, în Căracicula din 70, vreo 15, în Saragea din 400 vreo 30-40. (Vezi *Analele Dobrogei* II, 1921, p. 99).

la lacurile dunărene și maritime și va vedea ce imense posibilități economice ne oferă această regiune.

Va trebui deci să lucrăm intens spre a transforma aceste posibilități în realități.

Inchei, insistând asupra faptului că politica noastră față de România transdanubiană trebuie să urmărească două probleme precise: o problemă demografică sau de populațiune și o altă problemă economică. Asigurând o soluțiune fericită acestor două probleme, legăm organic și pentru totdeauna Dobrogea de restul țării¹⁾.

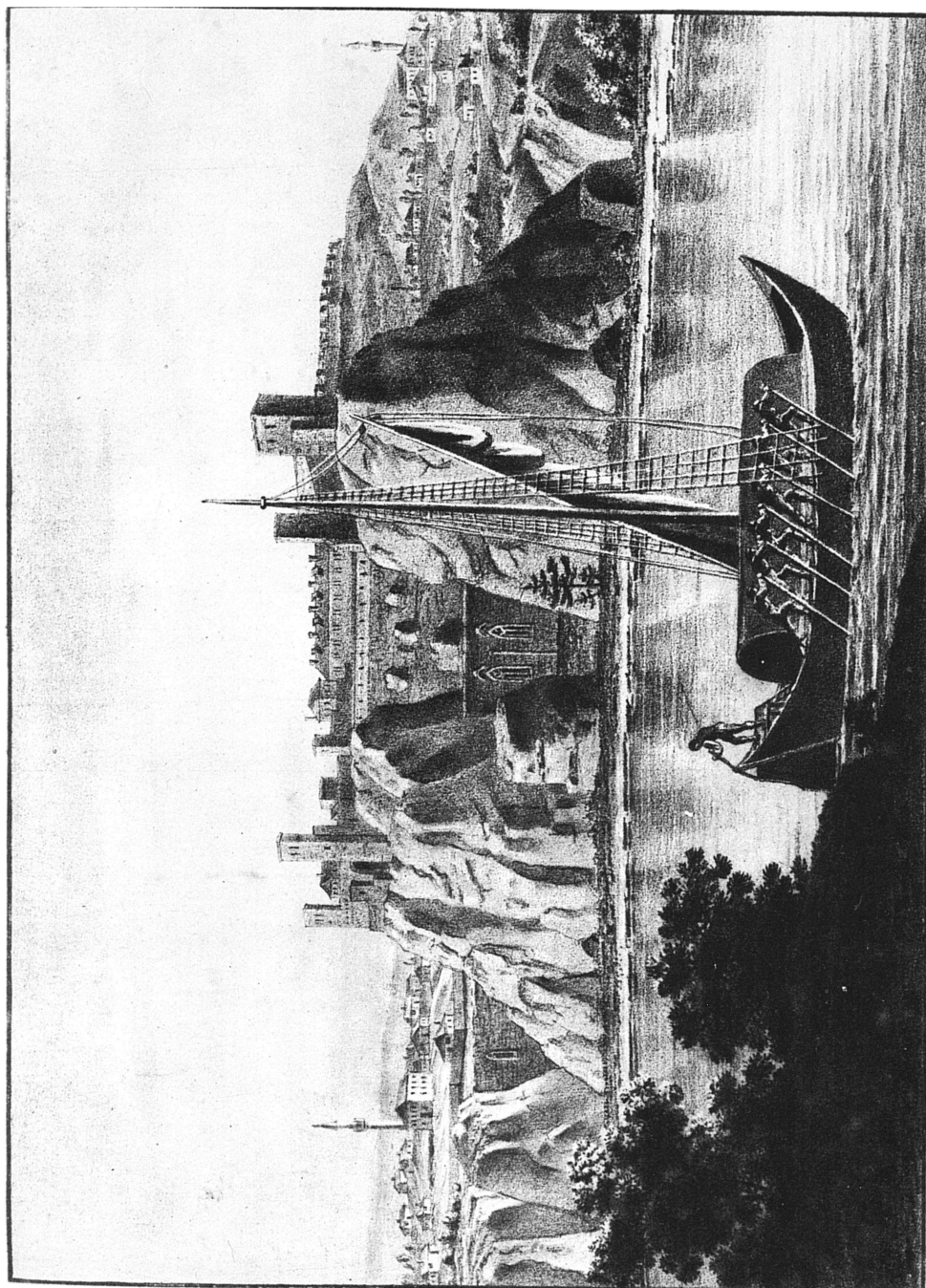
1) Planșele ce urmează s'au reprodus prin îngrijirea domnului I. Băcilă funcționar al Academiei Române. Il rog să primească și aici mulțumirile mele.

BIBLIOGRAFIE ¹⁾

- Analele Dobrogei, I (1920) — VIII (1927).
Arbore Al. P., *O încercare de reconstituire a trecutului Românilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, III, (1922).
Brătescu C., *Dobrogea în sec. XII: Bergean, Paristrion*, în *Analele Dobrogei*, I, (1920), p. 3—38.
Acelaș, *Dobrogea la 1444* în *Arhiva Dobrogei*, 1919, p. 96—115.
Brătianu I. I. C., *România și chestiunea Orientului*, în *Războiul Neatârării*, Buc., 1927.
Dlugossi, Ioannis *Historiae Polonicae libri XII*, ed. din 1711, Lipsca, vol. I.
Ichirkov, prof. A.; Zlatarsky, prof. V. N.; Milétitch, prof. L. etc., *La Dobroudja, géographie, histoire, ethnographie, importance économique et politique*, Sofia, 1918, 348 p.
Iorga N., *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*, Iassy, 1917, 91 p.
Iorga N., Roman I. N., Sadoveanu Dr. N., Al. Lapedatu, Murgoci G., Vâlsan G., Brătescu C., *La Dobrogea roumaine, études et documents*, Bucarest, 1919, 176 p.
Locusteanu N. B., *Dobrogea*, Buc. 1878, 115 p.
La Dobroudja méridionale (Le Quadrilatère), Paris, 1919.
Markoff Milan, *Le sort politique de la Dobroudja après le congrès de Berlin*, Sofia, 1917, 46 p.
Miletič Dr. Lj., *Das Ostbulgarische in Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkancomission. Linguistische Abteilung II*, Wien, 1903.
Onciul D., *Originile Principatelor Române*, Buc., 1899.
Acelaș, *Mircea cel Bătrân*, Buc., 1918, 27 p.
Panaitescu P. P., *La question de la Dobrogea* în *La Dobrogea Roumaine*, p. 104—108.

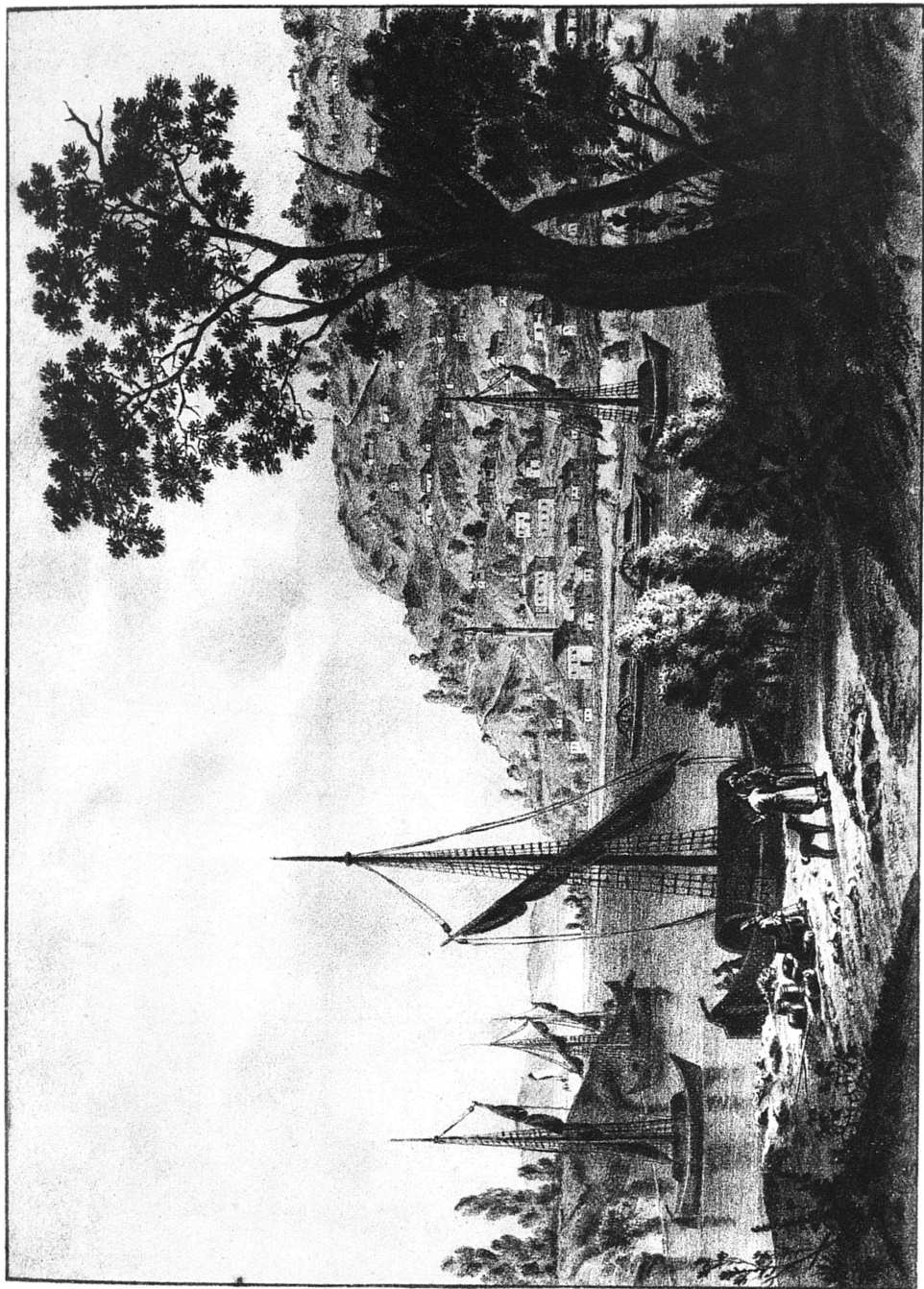
1) Indicăm numai câteva din publicațiile mai importante privitoare la Dobrogea folosite în conferința de față; bibliografia completă se va publica de către d. Greavu, în *Analele Academiei*.

- Popa Lisseanu G., *Incercare de monografie asupra cetății Drâstorul-Siliștra*, Buc., 1913, 224 p.
- Roman Ioan N., *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în *Analele Dobrogei I*, (1920).
- Acelaș, *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*, Constanța, 1905, 159 p.
- România Liberă*, ziar, anul 1878.
- Românul*, ziar, anul 1878.
- Scheletti C., *Dobrogea, organizarea*, Tulcea, 1879, 55 p.
- Tafrali O., *La Roumanie transdanubienne (La Dobroudja)*, Paris, 1918, 195 p.
- Urechia V. A., *Istoria Românilor, vol. I*, Buc., 1891, 607 p.
- Vâlsan G., *La Dobrogea pour la Bulgarie et pour la Roumanie*, în *La Dobrogea Roumaine*, Bucarest 1919, p. 49—82.
- Acelaș, *Dunărea de jos în viața poporului român*, (Extras din „Graiul Românesc“, Anul I, No. 10), Buc., 1927.

Vederea cetății Harșova la 1820.

(Albumul Iacob Alit, pl. CCLIV).

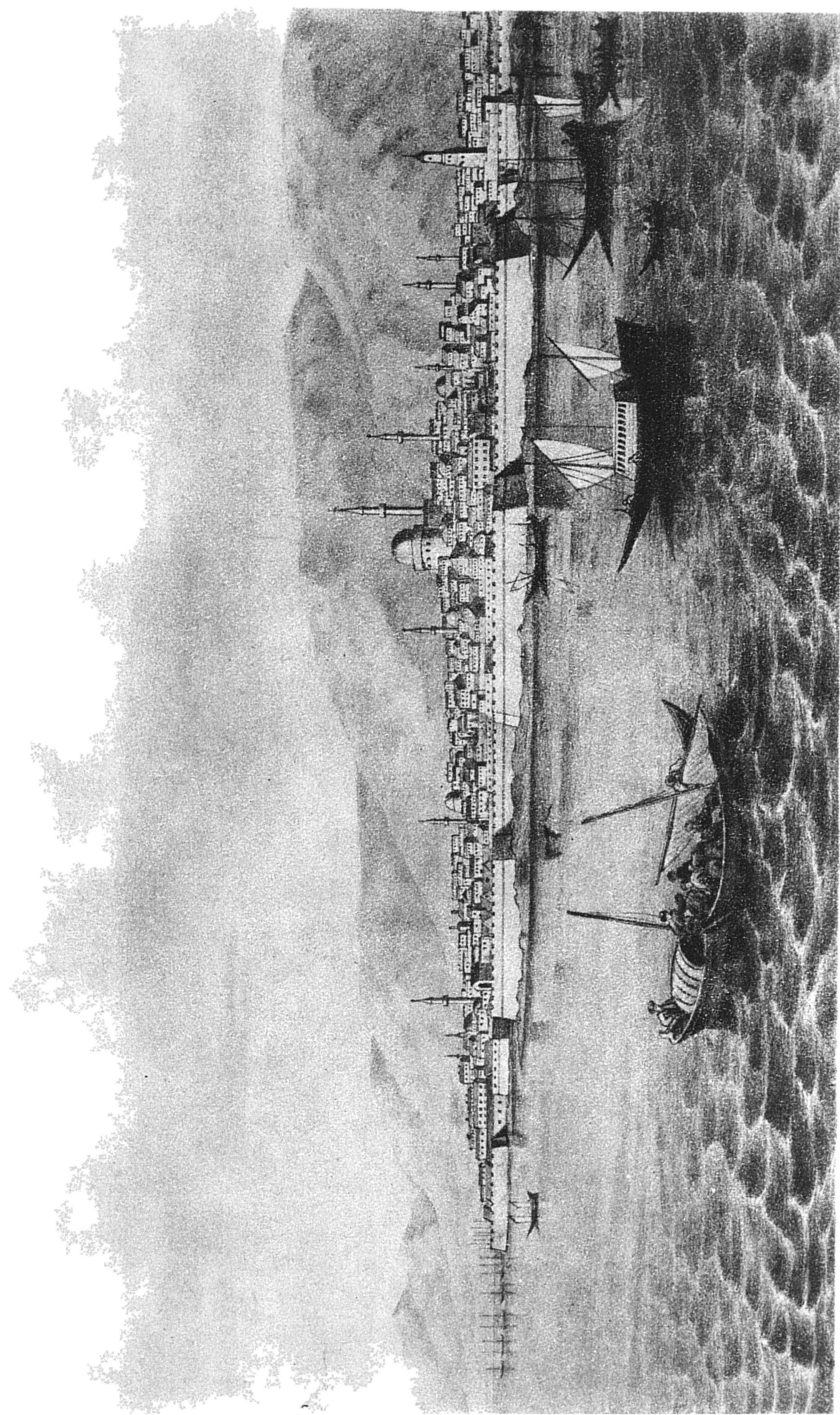

Vederea generală a Turtucaiei la 1820.

(Albumul lui Jacob Alt, *Donau Ansichten vom Ursprunge bis zum Ausflusse ins Meer*, Wien, 1820, pl. CCLIII).

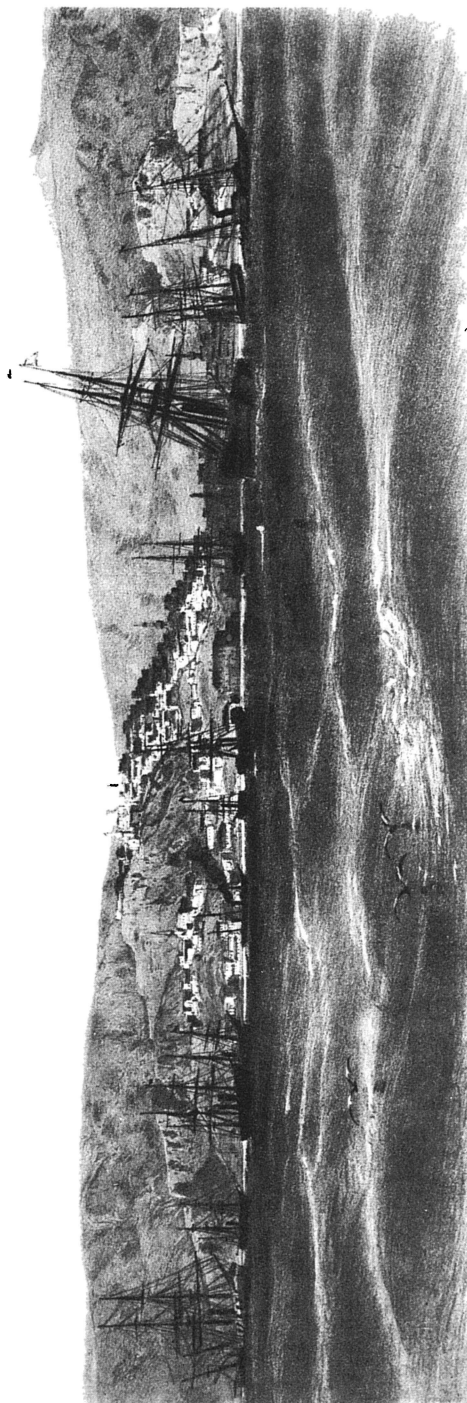

Vederea generală a Babadagului la 1828. La mijloc, cazarma turcească, în formă dreptunghiulară.
(După Albumul lui Hector de Béarn, *Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie*, pl. XIV).

Vederea generală a Silistrei în prima jumătate a secolului XIX.

(Stampă de J. Volweider reproducere în Biblioteca Academiei Române).

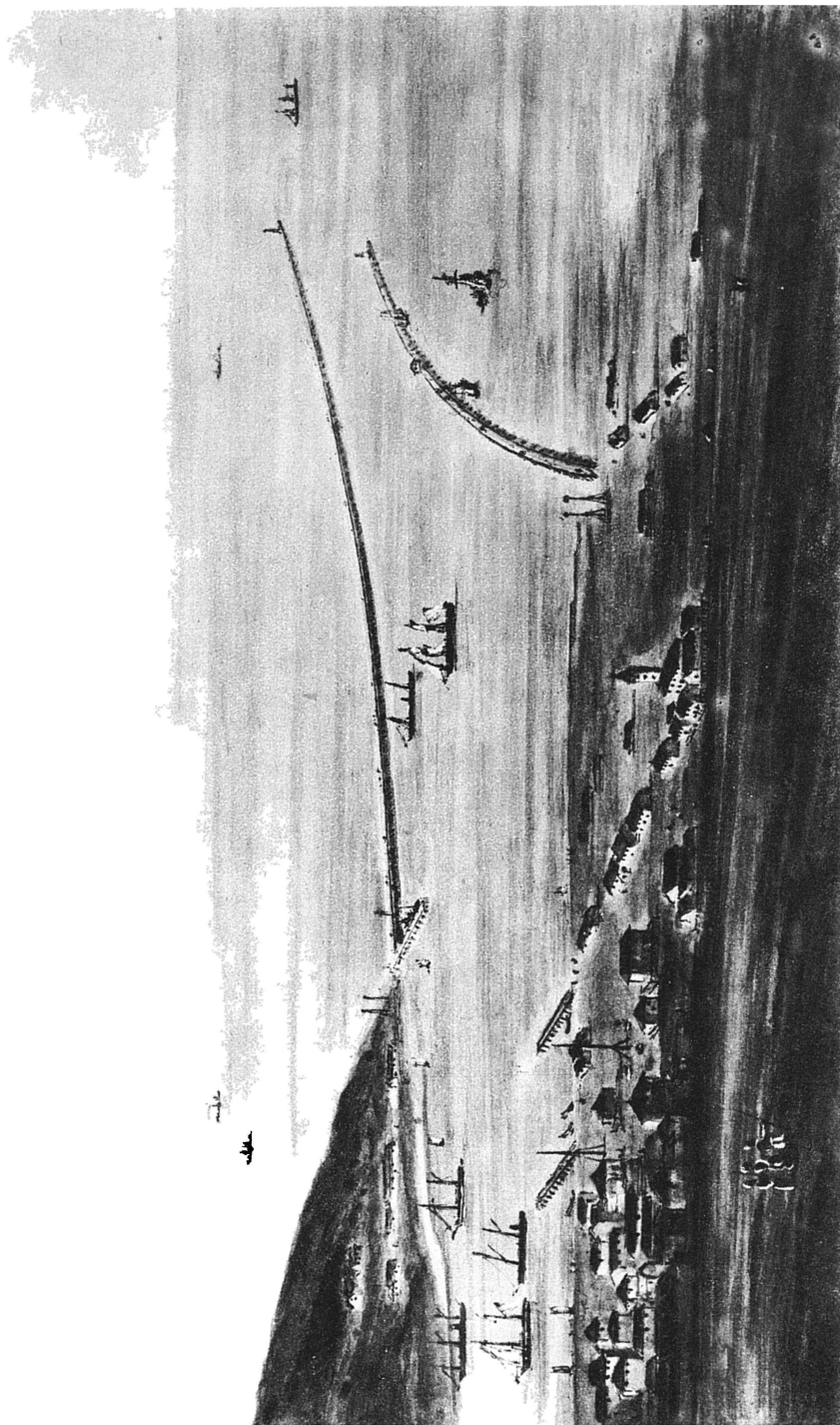
Vederea generală a Balicului la 1854, în timpul războiului Crimeii. În față; flota aliată franco-engleză.

(Aquarelă de Durand Brager; reproducere în Biblioteca Academiei Române).

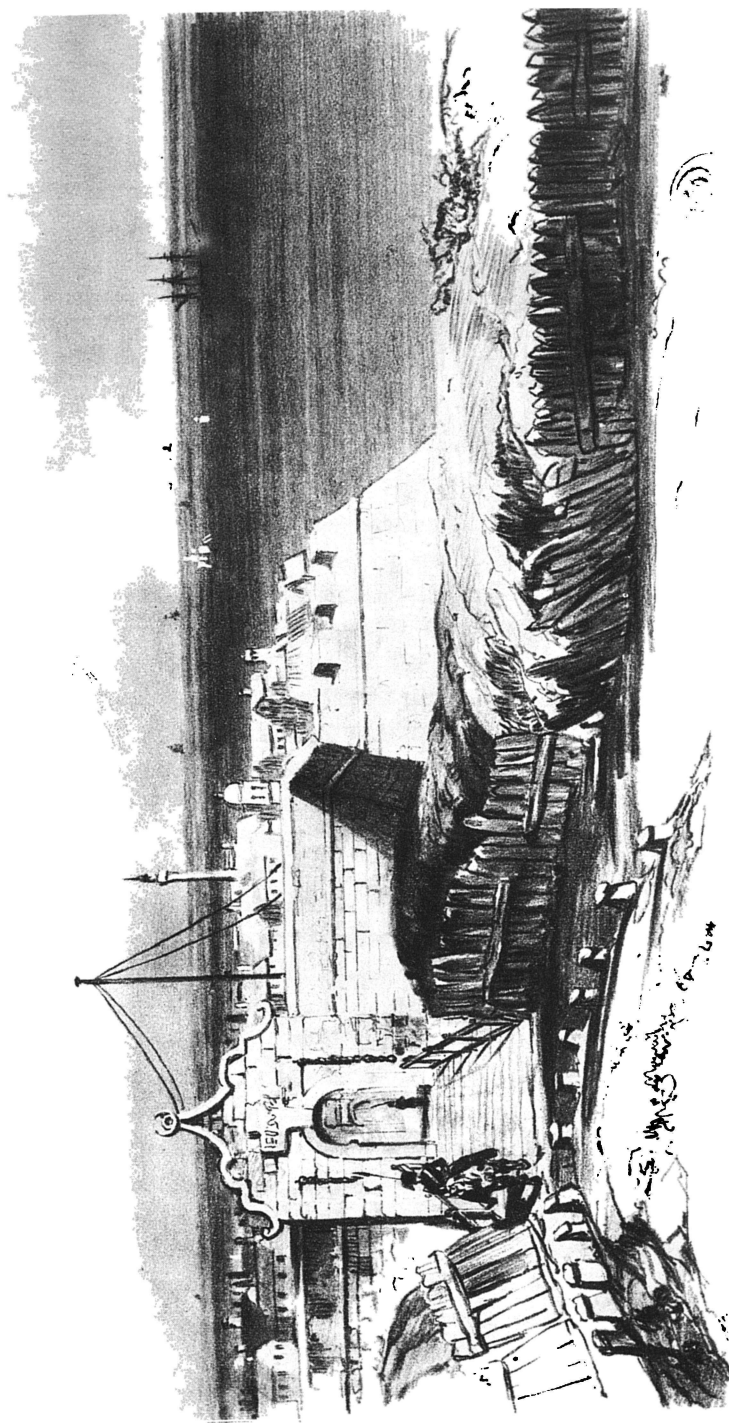
Casa pașii din Bazargic la 1828.

(Albumul Hector de Béarn, pl. XXXVIII).

Gura Sulinii.

(Aquarela de C. E. Hartley, 1861, în Biblioteca Academiei Române).

Vederea fortificațiilor Constanței la 1828.

(Albumul Hector de Béarn, pl. XLII).

PĂMÂNTUL DOBROGEI

de I. SIMIONESCU.

Doamnelor și Domnilor,

Din cele două conferințe premergătoare, desigur că s'a prins sbuciumul popoarelor care au locuit în trecut în provincia noastră transdanubiană. Dobrogea a fost populată încă din zorii omenirii, după cum să dovedește prin cremenele cioplite găsite în vara aceasta aproape de Hârșova. O salbă întreagă de cetăți se înșiruiază în lungul țărmlui ei încă din timpurile cele mai vechi. Urmară valuri etnice, cu oscilațiuni caracteristice evoluțiunii omenesti ca și evoluțiunii tuturor corpurilor. După perioadele cu svăcnituri de viață vin altele liniștite. Pe o civilizație veche se întemeiază una nouă. La Iglîța actuală, pe urmele orașului grecesc, se infiripează centrul Legiunei V-a Macedonene, iar din pietrele templului lui Mitras se ridică basilici bizantine. Mai apoi toate semnele vieții intense de odinioară se înmormântează. A trebuit râvna, perseverența și știința regretatului Vasile Pârvaș, a cărui memorie vecinic va fi legată de Dobrogea, pentruca să scormonească și să ne arate viața gâlgâitoare din Histria de odinioară.

Nu vă amintesc acestea ca o legătură pedagogică între ceea ce s'a vorbit și conferința de azi, ci chiar ca introducere.

Ceea ce caracterizează viața omenească se aplică și vieții pământului, vieții pământului socotit în sine, ca corp cosmic ca și vieții de pe pământ. Pământul ca și omenirea a fost supus unui sbucium perpetuu. Înșiruirea fenomenelor și a manifestărilor specifice, de o parte și de alta, este aceeași, întru atât încât marele învățat al nostru, istoricul Xenopol, a încercat să caute mijloacele de sistematizare a faptelor istorice în lămurirea succesiunii fenomenelor geologice. Astfel fiind, pământul întreg ori o bucată din

din el, ca Dobrogea, are un trecut cu influență netăgăduită asupra prezentului.

Ca să poți da caracteristica unui popor, să-i fixezi tonalitatea sufletului lui adevărat, se cere imperios să se cunoască trecutul, stropii de sânge cari se perpetuiază dintr'o generație în alta, dintr'un popor în alt popor, se amestecă în decursul vremii, formând substratul specificului etnic, atât de slab diferențiat uneori. Așa e și cu pământul întreg sau o bucată din el. Nu poți să-i dai caracteristica decât numai știind liniile generale din arhitectura veche, urmarea fazelor succesive de evoluție.

Din acest punct de vedere Dobrogea este un pământ cu un trecut foarte puțin liniștit.

Înainte de toate însă ce este Dobrogea?

Administrativ se întinde dela linia convențională Turtucaia-Ecrene până la marginea Basarabiei. Geografic Dobrogea este numai bucata de uscat, încinsă din trei părți de apă. Intinsa Deltă, regiunea în care se zămislește astăzi o viață nouă, nu aparține Dobrogei, ci altei unități geografice destul de importantă, care este Dunărea. Prin urmare Dobrogea propriu zisă s'ar restrânge numai la limba de pământ, care se întinde către nord ca un soi de peninsulă, înconjurată de regiuni mai joase, invadate în bună parte de ape. E un ținut interesant nu numai pentru noi, fiind al nostru, ci are o originalitate ce-i dă oarecare însemnătate în sine. Marele savant, Suess, fostul meu profesor la universitatea din Viena, care pentru întâia oară a tras liniile arhitecturale ale scoarței pământului, dând o nouă orientare geologiei ca și geografiei, spune despre Dobrogea că este o enigmă încă neexplicată.

Eră nelămurită pe vremea când a apărut marea operă: Fața pământului; azi taina necunoscutului este în bună parte limpezită.

Pământul Dobrogei, așa întins cum e, arată o complexitate nebănuită. Partea nordică este un ciot din munți vechi, cari n'au a face ca origine cu frumoșii și tinerii munți Carpați. Munții dobrogeni, adevărați munți ca înfățișare de și dealuri ca înălțime, s'au ridicat cu milioane și milioane de ani în urmă, atunci când nu numai că nu eră om pe pământ, dar nici umbră de pasăre. Pe vremea aceia domnia pământului o aveau broaștele, mari cât vițeii, iar neamul reptilelor abea să infiripă. Atunci, în era primară din viața pământului, s'a înălțat un lanț de munți în tot lungul Europei al cărui capăt răsăritean ajungea până pe pământul nostru.

După cum zidurile cetăților odată falnice se năruie, iar din ele nu rămâne de cât temelia ori câte un bastion resleț, așa s'a întâmplat și cu acest lanț vechiu de munți, numiți hercinici. S'au prăbușit în lung; dintr'o șiră continuă, cu vremea n'au rămas decât noduri, ici și colo. Unul din acestea e și colțul muntos din Dobrogea de nord, asemenea ca vârstă fie munților din Bohemia, fie celor din Platoul central al Franței.

Dar și restul Dobrogei este un pământ sbuciumat; adeseori a fost fund de mare, îndelungă vreme însă și uscat. În constituțiunea geologică a ținutului sudic al Dobrogei sunt vârstări de pături marine, cari arată un soi de mișcare pendulară în direcție verticală a pământului. Și astăzi au loc asemenea mișcări încete, verticale; dovadă sunt urmele lăsate de valurile mării, mai sus de linia actuală unde lovesc malurile; dovadă sunt și văile din partea sudică a Dobrogei, înguste, adânci, cari arată neastâmpărul scoarței pământeste.

Datorită acestor fenomene din trecut, la fața pământului dobrogean se întâlnesc două soiuri de reliefuri. Unul viu, observat în tăeturile adânci din lungul Dunării, mărturia vremurilor apuse. Peste acest relief, s'a așternut domol, îndelung, o ploaie de praful, care l'a acoperit și ne-a dat formele blânde de azi, uneori ca netezite de o mână uriașă. Fenomenul e la fel cu acela care a înmormântat ruinele cetății Istros ori Tomis. Aceeași lege stăpânește peste tot.

În acest chip configurația actuală a pământului dobrogean, este lămurită, în trăsăturile ei generale, prin jocul forțelor geologice din trecut, care au tras liniile principale ale reliefului. Peste urmele trecutului s'a altoit neconținută prefacere nouă care caracterizează amănunțimile de azi.

Când stai înaintea unui peisaj muntos, de regulă ceea ce aparent lovește privirea este impasibilitatea, rigiditatea formelor. Se spune de obicei: „imperturbabil ca o stâncă“, „neschimbător ca o piatră“. Nimic mai greșit. Pământul are viața lui, după cum o piatră are viața ei; ceea ce este astăzi n'a fost ieri și ceea ce va fi mâine este altceva decât ceea ce este astăzi. În tocmai după cum este o neogoiată luptă în corpul nostru, care face să îmbătrânim pe neșimțite, luptă dusă fie în mediul intern fie purtată cu mediul înconjurator, tot așa se întâmplă și în ori ce formă de pe pământ. Muntele trăește într'un mediu; lupta cu agenții exteriori, dă carac-

teristica fiecărei forme, pentru că în luptă fiecare soi de piatră se comportă deosebit, după natura ei intimă. În schimb formele geografice alcătuite dintr'un anumit soi de piatră, au același aspect ori unde s'ar găsi aceleași condițiuni de luptă. Ori unde v'ați duce, în Alpii de răsărit ca și în Carpații noștri, veți găsi tot aceleași scenarii, unde se află piatra de var; aceleași țancuri, piramizi, prăpăstii le vedeți în Bucegi ca și în împrejurimile Salzburgului.

Formele, în aparență rigide, au prin urmare, înțelese astfel, viața lor proprie cu mișcări lente, dar de fiecare clipă; au un soi de manifestare exterioară anumită, în legătură cu natura lor intimă, dar și cu lupta ce o duc.

Astfel se poate vorbi de un munte cu înfățișare aspră, întocmai cum se poate vorbi de oameni cu caracter aspru, după raporturile dintre mediul care-i înconjoară și natura lor internă. Tot așa se poate vorbi de svelteța, vioiciunea unui peisagiu, ori de plaiuri blânde, surzătoare.

Din acest punct de vedere privit, aspectul pământului dobrogean ne apare sub o lumină deosebită de a celorlalte părți din România. Când e vorba de pietre n'aș îndrăzni să întrebuițez cuvântul „suflet“, prea legat în înțelesul obișnuit de o manifestare biologică.

„Duhul munților“ termen introdus în literatura noastră de *Bucura Dumbrava* în „Cartea munților“, o măestrită evocare a frumusețelor naturale dela noi, este mai potrivit, în arătarea raporturilor dintre stările sufletești ale omului, născute în contemplarea formelor geografice. Expresiunea peisajelor dobrogene, duhul lor, are o tonalitate cu totul alta, neîntâlnită în oricare parte a pământului românesc, în legătură cu vechimea lor, cu liniștirea sbuciumului vechiu, din care au ieșit.

Pășind prin Dobrogea, ori unde, la nord mai mult decât la sud, te cuprinde un sentiment de melancolie, de liniște supremă, nu însă melancolia distrugătoare, apăsătoare, ci blândă, revelatoare, asemenea celei pe care o simți intrând într'un cimitir cu mormintele numai flori. În Dobrogea nu poți spune că te simți doborât de măreția naturii, nici ridicat ca pe aripi, ca atunci când ai fi pe înălțimile Carpaților, ci te învăluie o liniște asemenea cu aceea, pe care ni-o descrie Carlyle: „par'că auzi și oile cum pasc“! În același timp este și o recreare sufletească adusă de zările largi întinse,

inundate de lumină fosforescentă uneori, ce naște o captivare a sufletului, până la eterizare.

Intre formele pământești și om există raporturi strânse electiv, coresponzătoare stărilor sufletești deosebite. Bătrânul Ruskin, amăgit de încercările, pe cari le-a făcut, ca să aducă o îmbunătățire morală omenirii, ostenit de zădarnicele lupte duse o viață întreagă, nu-și găsește alinarea ultimelor zile, de cât în convețuirea cu Highlandurile scoțiene, care au inspirat și pe Woodsvord. Bătrânul împovorat de ani, gârbovit, însă cu fruntea senină și ochii pătrunzători, se înțelegea par'că numai cu bătrânețea munților, care reprezentau și ei tot așa ca și omul, o seriozitate uimitoare, însă blândă, domolitoare. Din potrivă Byron se cațără pe stâncile din Alpi spre a trăi în mijlocul măreției vârfurilor semețe, ce se ridică în bătaia vânturilor aspre, până'n zona ghețarilor, puteri mute dar năprasnice, din care se rostogolesc vijelioase valuri ce dărâmă cu sgomot.

Caracteristica pieselor lui Ibsen și a multora dintre Norvegieni este în strânsă legătură cu imposantele peisajii tănuite ale platourilor înalte, tăiate la margene de adânci fiorduri, unde se îmbină farmecul liniștitelor golfuri albastre, cu imaculatele câmpuri de zăpadă și verdele intens, adânc, viață fără freamăt sglobiu, al pădurilor de brad, scenerii în care însuși poporul a așezat cuibul zeităților din Walhala.

Din acest punct de vedere, cum am spus, pământul Dobrogei nu are asemănare în pământul țării noastre. Nu veți simți nicăeri acea legănare în liniștea blândă, acea domolire sufletească, adormire a tot ce e aspru, ca pe vârfurile ori cărui dâmb dobrogean, urcat ușor, ca într'o plimbare lesnicioasă. Iată de ce pământul Dobrogei ar putea servi drept școală a turismului, drept pridvor în templul Naturii, pe cât de întremătoare pentru trup și suflet, pe atât de nebăgată 'n seamă la noi.

Dacă pământul Dobrogei are un tipar propriu, nu înseamnă că e străin de restul pământului românesc. În realitate e puntea ce leagă Europa Centrală de Peninsula Balcanică, din temelia ei fiind plămădită o parte din șira Carpaților.

V'am spus că în partea nordică a Dobrogei sunt munți vechi, o năruitură dintr'un șirag care se întinde prin lungul Moldovei, până cine știe unde în inima Europei. Din pietrele acestor munți mărunți și fărâmițați s'a clădit marginea lanțurilor carpatice. Pe

valea Almaşului, pe lângă Piatra Neamţ să întâlnească stânci făcute din materialul care apare în rana ținută vie prin bătaia apelor Dunării în ţărnul dobrogean la Peceneaga. Pământul Moldovei e zidit, în bună parte, din rămăşiţele munţilor dobrogeni, după cum săpându-se la Mărculeşti, s'a găsit că temelie Bărăganului, o formează partea scufundată din continuarea podişului dobrogean. Dobrogea rămâne prin urmare din punct de vedere geologic parte integrantă din România, după cum e legată de restul ţării atât istoric cât şi etnic.

Din Dobrogea se cunoaşte obișnuit numai o singură cărare, care duce dela Bucureşti la Constanţa. Nu e drum prea frumos. Îţi dă însă bătăi de inimă, pentrucă la intrare se arată opera măreaţă a ştiinţei şi a muncii româneşti, podul dela Cerna-Voda, multă vreme cel mai lung din lumea întreagă. Pătrunzând cu trenul până la Constanţa, nu prinzi decât prea puţin din frumuseţea şi caracteristica întregii Dobrogi. Treci numai deacurmezişul zonei de stepă din mijlocul provinciei noastre transdanubiene. De când călătoriile cu automobilul s'au întetit, s'a deschis un alt drum pentru intrare în Dobrogea, prin Olteniţa la Balci şi Bazargic, care duce prin o nouă regiune importantă din relieful Dobrogei, aceea a dealurilor ceva mai înalte şi împădurite. Însă nici un drum, nici celalalt nu arată adevăratul farmec al pământului dobrogean, cunoscut numai când intri dinspre Brăila, Galaţi în nord-vestul Dobrogei, a treia regiune geografică.

Voi începe descrierea pământului dobrogean prin această parte.

Ajuns la Galaţi sau la Brăila rămâi uimit, într'o zi senină, când se ridică deodată dincolo de Dunăre un zid, răsărit aşă, din pământ, deodată, o dungă neagră, zimţată la orizont. Când soarele apune şi cu razele pezişe intrandafireşte stâncile, îţi dai seamă că acea dungă nu este altceva decât un şir de munţi, aproape-aproape la fel ca înfăţişare cu Carpaţii, când îi vezi din depărtarea dealurilor dela Mediaş.

Ieşind în cale pe neaşteptate, taina lor te ademeneşte. Drumul, până la ei e fermecător¹⁾: o alee de apă împrejmuită de şiraguri de sălcii pletoase, mari, umbroase. La o cotitură, deodată, că în pozele din „O mie şi una de nopţi“ îţi apare Măcinul, cu mina-

1) Vezi : I. Simionescu. *O fară din poveşti*. Vol. I. *Dobrogea*. Cu num. figuri. 1928. Cartea Românească.

rețele lui ascuțite, cu căsuțele acoperite cu țiglă ruginită. Indărătul orașelului se înalță zidul stâncos al munților. Este una din cele mai frumoase părți ale țării noastre. Dacă tinerele generații n'ar fi așa de leneșe la mers, și dacă obicinuitele preumblări din oraș de colo-colo, în neștire, le-ar servi mai mult ca un soi de exercițiu pentru preumblările din aer liber îndepărtate, Galații, Brăila și Măcinul ar fi centre turistice nu de forță, ci de antrenament, o deprindere cu urcușurile munților mai înalți.

Căci dacă munții Măcinului poartă acest nume fie din cauza înfățișării fie din a originii, înălțimile lor nu obosesc din cale afară. Am spus că se poate vorbi de pământuri bătrâne, ca și de ape vechi, care abia pot să curgă, față de o apă tânără, care gâlgâie și se svârcolește din bolovan în bolovan. Ei bine, regiunea aceasta este o regiune bătrână. Nu sunt înălțimi mai mari de 600 m. totuși simți greutatea urcușului de munte, printre stâncile goale de care te acățări ca să ajungi în vârf.

Partea aceasta nordică fiind temelia unor munți vechi, în preajma lor sbuciumul pământesc a fost intens. Urmarea este o varietate infinită de peisajii, în legătură cu împletitura diferitelor lave, porfiruri roșii, verzi, granituri cu alte soiuri de pietre, cari în lupta cu mediul, dau înfățișări deosebite reliefului. Bucățica de pământ, care se întinde până la Babadag, îți procură în miniatură, ca din aeroplan, priveliști variate, care aiurea le întâlnești pe suprafeți mult mai întinse.

Domol te urci pe un mușuroi de deal, care se ridică la sud de Măcin, cunoscut sub numele de „Dealul Regele Carol“. Este un urcuș prelung ca și o preumblare. Când ai ajuns pe vârful lui, rămâi uimit de viața exuberantă, care ți se înfățișează. În față e balta largă a Brăilei. Când Dunărea vine mai mare, pare un lac. Indărăt se întinde câmpul cu arături, iar mai îndărăt se înalță culmea Pricopanului cu vârfuri variate. E preludiul plăcerii ce o simți, când te ostenești să te sui pe vârful cel mai înalt al culmii, muntele de granit de lângă satul Greci. Ești în plin peisaj muntos, cu labirint de văi, cu șiruri de munți, cu pieptișuri priporoase. Deasupra se rotesc vulturii cei mai mari din țară, unii cu capul pleș, aceiași ca și în Carpați. În câteva ore de urcare, ești în plin peisaj de munte.

Scobori în valea Taiței: o vale bătrână, cu apa abia curgând. O întovărășește însă varietatea formelor pământeste, când ca niște

piramide de porfir roșu, izolate sau alineate în șiruri, când podișuri de lavă revărsată, cu covor de tei rămuroși pe ele, când dealuri cu spinare rotunzită, netezită, îmbrăcată cu iarba înflorită primăvara, ori cu păduri dese ca peria. Sunt scenerii, care se schimbă dela pas la pas, învăluite în lumina blândă a soarelui, de te crezi cine știe unde, departe, în ținuturi orientale.

Marginea regiunii muntoase și a podișurilor de lavă, este ruptă, ca tăiată. Avem a face doar cu un horst, stâlp pământesc, înălțat în mijlocul depresiunilor, care l'au lăsat în relief. La marginea ruptă se întinde într'o parte pământul nou al deltei, cu pădurile de papură, cu ochiuri de apă ce strălucesc ca cioburi de sticlă în ceața ieșită din răsufierea apelor. Aiurea au rămas dealuri de stânci izolate, ca niște mărturii ale sbuciumului pământesc de odinioară. Ici e Denistepe ca un acoperiș de casă surpată, dincolo sunt dealurile rotunzite din marmură roșie dela Hagighiol, despărțite prin câmpii mănoase, ondulate, ca niște valuri înțepenite.

Mai spre răsărit un nou decor înviorează peisagiul; sunt lacurile, rămășițele vechiului Halmyris. Dela picioarele vechii cetăți Heraclea, pe vârf de deal, rămâi uimit de frumusețea peisagiului, pe care-l ai în fața ochilor; nu știi unde să privești mai întâi. De o parte te ademenește luciul Razelmului și de altă parte zarea mării, iar spre apus pădurea deasă care se întinde dela Babadag spre Slava. Este un decor cu farmec variat, strâns într'o suprafață cât poate privi ochiul. Variațiunii formelor de pământ, a imbinării felurite între uscat și apă, cu reflex de lumină, ce dă colorit blajin, se adaugă variația îmbrăcăminte vegetale despre care vi se va arăta în conferința viitoare. Aici e zona de luptă dintre pădure și stepă. Din desișul codrilor, se resleşc tiraliorii cu desfășurarea deplină de o dată a cununei lor, reslețiți în mijlocul ogoarelor aurite de spicurile în pângă. Nelipsitul vânt alunecând pe deasupra lanurilor, naște valuri aurii, cu irizații neconținute. E un caleidoscop de forme, de culori, ce te oprește în loc, fără socoteala timpului care trece. Cer și pământ, uscat și ape, se împletesc într'o armonie desăvârșită, o muzică blândă și trăgănată ce te cuprinde fără vrere. Sunt neuitate clipele trăite prin aceste ținuturi. Frumusețea decorului, slăvitele apusuri de soare, evocarea trecutului prin ruinele cetăților ce se țin lanț, nasc vibrații sufletești care lasă urme, întărite mai ales de gândul că toate aceste le întâlnești pe pământul țării tale.

Dela Babadag spre miazăzi incepe stepa, Este o regiune cu dealuri largi, joase, undulări de teren rar mai înalte de 200 metri. Umbli zile întregi fără să ai unde-ți pune capul la umbră. Fără un copac de jur împrejur; nu vezi decât orizontul ca o linie dreaptă, rar cu zimții movilelor așa de numeroase uneori, morminte de eroi străvechi, sau ridicări de telegrafie fără fir, de pe care se vestea apropierea năvălitorilor. Deasupra e cerul, adeseori fără pic de nor, cu soarele care bate în plin cu o luminozitate vie, strălucitoare. Nici măcar o cumpănă de apă, obișnuită în stepele din Moldova sau în Bărăgan, nu-și profilează brațele pe ecranul fosforescent al cerului, căci apa în regiunea aceasta, este la adânc, suptă de pietrele poroase. Isvorul este un loc sfânt; lumea vine ca în pelerinaj. Omul trebuie să sape și peste suta de metri ca să deie de apă, pe care o scoate cu grea casnă, cu frânghii trase de cai. De aceea, când sui pe vârful dealurilor ai o impresiune de pustietate. Satele rar când sunt pe coasta dealurilor; stau ascunse pe fundul văilor adânci, ori în indoiturile de teren, unde apa e mai aproape de față. Străbătând stepa ai impresiunea de imensitate, de izolare deplină. Chiar căldurile de vite și turmele de oi, se țin tot mai mult spre lăsăturile cu ceva apă. Totuși stepa nu e pustiu. E de o bogăție neasămănată. E de ajuns să o străbați primăvara ca să o vezi surzătoare sub îmbrăcămintea ei verde, iar la începutul verii, de pe ogoarele ce se întind fără sfârșit, glasul ciocârliiei ridică imnuri de slavă belșugului revărsat peste fața pământului. De îndată însă ce se seceră cerealele, miriștile par încenușate și numai unde și unde împetriștate cu florile scortoase, zise nemuritoare, caracteristice stepelor.

În apropiere de Bazargic, și se arată la orizont o nouă linie de profil, ceva mai înălțată de două sute de metri, mai întunecată; este linia dealurilor înalte, care caracterizează cele două județe dinspre graniță, este Deliormanul împădurit, refugiul comitașilor, cari ne hărțuesc neconținut. Pădurea însă se imputinează pe zi ce merge. Pe urma ei rămân pâlcuri mai dese în jurul satelor. Pământul ce-l ocupă e acoperit iarăși cu ogoare, pe haturile cărora strălucesc în toiuul verii ghirlănzile florilor de mac, dăre de jar încins, ce dă un nou colorit acestei părți din Dobrogea scumpă.

După cum se vede, fiecare din cele trei regiuni naturale din relieful Dobrogei are ceva caracteristic. V'ați face însă o greșită idee despre Dobrogea și mai ales de partea ei mijlocie, dacă s'ar

ține seamă numai de fața dealurilor, stepa monotonă în aparență, deși variată în amănunțimi. Realitatea însă este alta. Tocmai prin jocul geologic despre care v'am vorbit, pământul Dobrogei este brăzdat de văi adânci, unde icoana vieții e cu totul alta. Acolo apa poate să țârâie din izvoare; în ori ce caz e mai lesne de ajuns. Umezeala aduce haină primenită de vegetație; verdele nu se șterge așa de grabă. Pomii au umezeală suficientă, ca și viile ori zarzavaturile. În jurul așezărilor omenești salcâmi formează pâlcuri de umbră. E viața vie, mișcare mai animată. Se împlinesc astfel cuiburile dese omenești cu belșugul dealurilor din prejur, dând un tablou vioi, complet, de viață omenească.

Farmecul pământului dobrogean, nu e cuprins numai la fața lui. Pline de colțuri tănuite, frumoase, variate sunt și marginile încinse de ape.

N'am timpul să urmăresc drumul Dunărei, care — curioasă întâmplare — curge, înainte de a se duce să moară în Marea Neagră, dealungul unui perete la fel cu acela, pe care curge abia după ce a eșit dela izvor, pe lângă podișul franco-suab. Prin lovitură pe care o dă neconținut malului, dă loc la scenerii tot atât de atrăgătoare și variate ca acelea dela țărmul mării.

Țărmul marin al Dobrogei, prezintă particularități deosebite, în legătură cu constituția geologică a pământului ei. E păcat că e necunoscut celor mai mulți dintre noi. De altfel o parte din vină cade și asupra organizației navigațiunii noastre. Nu se fac înlesniri de călătorie măcar odată pe an în lungul coastei, așa cum se alcătuiesc excursiuni în ținuturi depărtate străine.

Până la Constanța țărmul este jos, căci este nou. Dunărea aducând nămol, cată să umple golful de odinioară ce ajungea după unii până la Galați, mai sigur însă că în vremurile protoistorice ocupa măcar locul lacului Raselm de azi, formând vechiul Halmiris, cu țărmul numai cetăți, din care Histria e cea mai cunoscută.

Dela Constanța încep să apară stâncile din țărm. Valurile se involbură, le lovesc cu furie; jocul naște variații de forme, de culori. Vegetațiunea se schimbă, căci boarea caldă mediterană ajunge până prin sudul Dobrogei.

Dela Constanța țărmul este abrupt; rar sunt creștături cu plajă. Cea mai frumoasă este aceea dela Mangalia. De aici sceneriile se întesc, spre a ajunge cu maximum lor de atracțiune în preajma micii peninsule dela Caliacra. E o bucată de zid ce desparte

deodată două lumi deosebite: lumea crivăţului dinspre nord, care sueră şi rădică valurile în talazuri, lovindu-le de coasta ţărmului, de fac grote, de nu permite unui arbore să se înrădăcineze. Spre sud se deschide larg golful Balcicului, unde marea e liniştită ca un lac, unde crivăţul nu prea pătrunde şi permite smochinilor să formeze un brâu până la Ecrene. Este o regiune variată la infinit şi dela pas la pas. Aici este Caverna cu malul de loess ca retezat cu paloşul; aici e mormanul de stânci albe ca creta, alunecate, îngrămădite unele pe spinarea altora, într'un amfiteatru, pe care sunt presărate căsuţele din Balcic. Aici e valea largă a Batovei, valea fără iarnă, cu o vegetaţie luxuriantă faţă de stepa de sus. Decorul se termină prin dealul dela Ecrene, la graniţă, în susul căruia se întinde cea mai frumoasă plajă de pe toată coasta României. La aceasta adăogaţi un soare în adevăr meridional, care dă mării o irizaţie neîntrecută de culori dela verdele auriu de lângă ţărm până la violaceul dinspre larg, trecând printr'un albastru mediteran; adăogaţi exotismul vegetaţiei, cu smochinii, migdalii şi viţa de vie acăţărată până în vârful arborilor. Balcicului, din mijlocul acestor scenerii demne să fie de toţi vizitate, se prevestesc zile bune, dacă nu ne vom mulţumi numai la amăgirea de a boteză partea de ţărm, Coasta de Argint, ce aduce aminte de Coasta de Azur, mult mai cunoscută din păcate de ai noştri. Este şi aceasta una din numeroasele imitaţiuni, cu cari ne-am îndeletnicit. „Coasta de Azur“ însă nu are mai multă atracţiune decât „Coasta de Argint“ a noastră în ce priveşte natura. Soarele este acelaş, cu aceeaş luminozitate, care dă aceeaş strălucire mării. Singura deosebire oă la spatele Rivierei este un întins cerc de munţi năruţi, dincoace este semicercul, nu așa de înalt, dar tot așa de rupt al malului înalt. Ceeace însă formează din Coasta de Azur o atracţiune şi o regiune de admirat, nu este atât natura, imbinare între tonalităţile deosebite ale diferitelor elemente naturale pe cari le avem şi aici, ci munca omenească. Acolo atracţiunea este datorită omului ca factor de împlinire a naturii. În ziua, când soarele este acoperit de nori, „Coasta de Azur“ şi-a pierdut tot farmecul, însă rămâne uriaşa manifestare a forţei omeneşti, care a schimbat faţa „Coastei de Azur“ aproape într'un veac. Nu mai departe decât la 1824 pe „Coasta de Azur“ unde şi unde eră câte un străin; potecile dealungul ţărmului, înguste, nu pormiteau decât urcuşuri călare pe măgar. De un veac potecile acestea s'au schimbat în trei etaje

de drumuri ca 'n palmă, dealungul țărmlui iar vilele și casele construite cu o îndrăzneală ce te minunează, se țin unele de altele dela un capăt la altul al Coastei. Deaceea noi nu trebuie să ne mulțumim numai cu asemănarea de nume, pe care am dat-o: „Coasta de Argint“ — „Coasta de Azur“.

Natura a fost darnică cu noi în Dobrogea ca și în restul țării. Avem un pământ frumos, un pământ bogat. Diamantul scos din mină nu are însă valoare, până ce nu e tăiat, șlefuit, schimbat în briliant cu fețe numeroase. Așa e și cu țara noastră. Atunci când o colinzi în lung și în lat, când vezi frumusețea și bogățiile ei naturale, din taina pământului, din adâncul apelor, din fundul văilor, acelaș glas se ridică, un imperativ categoric, de care cu toții trebuie să fim pătrunși: *Muncă!* De muncă avem nevoie, pentru ca darurile naturii să ne fie în adevăr de folos!

Cuvintele slabe, cu cari am căutat să vă evoc frumusețile pământului dobrogean, vor fi întărite ceva prin cele câteva icoane proiectate; și ele însă nu vă pot da decât o palidă idee a frumuseților naturale, pentrucă le lipsește coloritul. O răsplată a ostenelei de acum, de câteva momente, ca și împlinirea scopului cu care Universitatea liberă a instituit aceste conferințe, ar fi atunci când tinerii așa de numeroși în această sală, nu s'ar mulțumi cu vorbele auzite, nici cu icoanele pe cari le pot vede într'o carte, ci, luându-și toiagul în mână și sacul de excursie în spinare, ar parcurge în vreme de vacanță, măcar acele părți din țară care se găsesc în apropierea lor. Numai în chipul acesta se poate înrădăcina dragostea de țară, dragoste de care țara are în adevăr reală nevoie. Numai în acest chip se poate trezi în noi energia omenească, îndreptată în folosul țării. În acest chip se arată pretutindeni dragostea de țară și nu prin vorbe, cât de sonor declamată, nici prin gesturi cât de largi. Sunt palpări de flăcări, cari pier.

Numai munca în toate domeniile, ne poate da o țară prosperă pe cât e de frumoasă dela natură.

FAUNA ȘI FLORA DOBROGEI

de A. POPOVICI-BĂZNOȘANU.

Doamnelor și Domnilor,

Dl. profesor Simionescu care a ținut conferința precedentă v'a spus că vă va da o idee foarte modestă despre pământul Dobrogei din punctul de vedere geografic și geologic. În scurtul timp de un ceas, cât îl am la dispoziție, vă puteți închipui că o expunere asupra faunei și florei Dobrogei va trebui să fie și mai palidă. Mă voi sili însă, să schițez natura biologică a Dobrogei și pentru aceasta am găsit că cel mai bun mijloc este să vă rog să faceți împreună cu mine, prin gând, o excursie în unele colțuri din pământul ei.

Suntem la Brăila, ne suim pe un vapor, trecem prin fața Tulcei, schimbăm vaporul, ne suim pe o barcă și ne avântăm prin desişul Deltei. Delta Dunărei cu o suprafață de 430.000 ha. geograficește delimitată, așa cum dv. o știți, se prezintă naturalistului cu totul cu altă înfățișare decât aceea pe care o cunoaștem din cărți. și despre care unii își fac o închipuire greșită. Dacă priviți Delta Dunărei pe o hartă, vedeți pe dânsa o serie de bălți, legate între dânsese prin foarte multe canale sau gârle și v'ați închipui că spațiul dintre aceste gârle și bălți este un spațiu uscat. Greșală! Spațiul uscat în Delta Dunărei este foarte mic, numai o optime, adică 55.000 ha. din 430.000. Restul este acoperit cu stuf, (trestie) și papură. Dar această trestie și papură nu este fixată în toate părțile de fundul bălții, așa după cum știm noi că se prezintă trestia și papura. Există o mare întindere din suprafața aceasta, circa 72.000 ha, unde trestia plutește la suprafață, prin faptul că „*Rizoamele*“ sunt întinse la suprafață; pe aceste rizoame

se ridică în sus trestia, iar sub pătura de rizoame întrețesute între ele ca o păslă și până la adâncimea de doi metri este apa. Prin urmare ceea ce vedem noi la suprafață nu este pământ solid, ci sunt 72.000 ha. acoperite cu stuf iar sub stuful acesta este apă curată. O asemenea formațiune, unică în felul ei și foarte caracteristică pentru țara noastră poartă numele de „Plaur“.

Un studiu biologic asupra Deltei a fost făcut de directorul muzeului de istorie naturală, d. Dr. Antipa, iar acum în urmă, un coleg al nostru, d. prof. Zotta, studiază în special chestiunea malariei și a țăntarilor din Deltă.

O călătorie pe timp de primăvara sau de toamnă prin Septembrie, în regiunile acestea este o călătorie într'o lume de feerie. Pădurile de sălcii de aici, destul de dese, au copacii rupți de furtună, ori putreziți. Cei sănătoși au ramurile împleticite și o bogată coroană, prin care greu trece lumina. Nu știi ce să observi mai întâi în drumul acesta prin canalele Deltei; rădăcinile acestor sălcii incolățcite ca șerpilor sau galeriile pe cari le formează sălcii în felul domurilor gotice, ori să te ferești de mlădițele tinere, plecate, ce-ți biciuesc obrazul? Când ai scăpat de locurile acestea și ai trecut în trestie, în păpuriș, parcurgi canale înguste, săpate în plaur. La dreapta și la stânga acestor canale se ridică pereții de trestie înaltă peste doi metri și jumătate. Dar iată-ne ajunși la luminiș în una din bălțile care în regiune poartă numirea de „ghiol“. De departe, înainte de a intra în ghiol zărești căpățânile florilor albe de nufăr alb sau galbene de nufăr galben, iar pe marginea acestor ghioluri, înșirându-se în cerc, par'că puse anume de mâna omenească: Cupa vacii (*Convolvulus saepium*), Săgeata apei (*Sagittaria*) ori Mărărașul (*Oenanthe*) toate cu florile albe, Nu mă uita (*Miosotis palustris*) cu flori albastrii, *Ranunculus* și *Sisymbrium* ambele cu flori galbene; Mintă broaștei (*Mentha aquatica*) Răchitanul (*Lythrum salicaria*) ori *Stachys palustris* toate trele cu flori roșcate.

Pe întinsul luciu al apei din ghioluri se leagănă în voe păsări înnotătoare din neamul rațelor sălbaticе, al lebedelor și călifarilor sau steganopode din neamul pelicanilor, ori se scufundă cu totul în apă, spre a eși afară la oarecare depărtare fundacii și lișițele. În anumite timpuri acestea din urmă sunt cu miile și formează pâlcuri negre la suprafața apei.

Trecând din gărlă în gărlă ajungi la unele din ghioluri în cari

vezi bucăți de plaur rupte, cari plutesc legănându-se la adierea vântului; acestea sunt insulele plutitoare de plaur. Pe aceste insule plutitoare de plaur își fac cuiburile pelicanii și alte păsări, iar din desişul trestiiilor se aude strigătul cristeilor și al găinușilor sau țipătul de moarte al unei păsărele prinse în ghiarele vre-unui răpitor. În zorii zilei dis de dimineață, auziți ciripitul vrăbiilor din stuf și melodiile privighetorilor.

Peștii, cari se prind în Delta Dunărei sunt cei comuni, pe cari-i cunoașteți. Totuși aici ei ajung dimensiuni de neînchipuit. Primăvara ies de sub plaurul acela, de sub apa, care este acoperită cu stuful plutitor, uneori ies și crapi de 27 kgr. lungi de un metru și ceva; caracudele, cari după nume ar însemna ceva mic, au pe aici 35 cm. lungime, iar hoața de știucă ajunge până la 16 kgr. greutate.

Am mers cât am mers în barcă, ne-am obosit spatele, fiindcă o zi întreagă să stai culcat în barcă nu este de glumă, iată-ne în fine debarcați pe un loc uscat, și care poartă numele de „grind“. Am arătat că numai o optime din Delta o formează grindurile. Am ajuns la unul din satele locului, Rosetti sau Letea. În apropiere există o faimoasă pădure, aceea dela Letea, despre care ați luat desigur cunoștință din jurnale, că imediat după război începuse să fie distrusă, arborii să fie tăiați și a trebuit intervenția energică a naturaliștilor români ca să se oprească tăierea acestei păduri, care este unică nu numai în țară la noi, dar încă în Europa. În ce consistă frumusețea pădurei Letea? Să te vezi deodată în Delta, eșit dintre sălcii și din trestii și papură și să dai peste stejari falnici, să vezi și tei și carpeni și ulmi aceasta îți face plăcere. O domnișoară englezoaică, Marietta Pallis, a descoperit aici un frasin, descris de specialiști sub numele de „Fraxinus Pallissae“. Colegul nostru Enculescu, a remarcat că plopul alb din pădurea Letea caută să copleșească restul pădurei. Dar pe tulpinele acestor arbori, se ridică alte plante în formă de coarde și copleșesc coarzoanele arborilor înalți. Coardele sunt reprezentate prin Hamei, Curpen, Hederă, Viță sălbatecă, o plantă mediterană numită Periploca graeca. Este o extraordinară frumusețe toamna în pădurea dela Letea. Gândiți-vă dv. la coloritul roș, datorit frunzelor de viță, amestecat cu galbenul Periplocei și cu verdele Hederei și cu bronzul dela frunzele uscate ale stejarului!

Eșind din pădure, mergem cu căruța pe malul mării între grin-

durile acestea dela Letea și malul mării. La dreapta avem stu-fișuri, băltoace, prin cari se observă piciorangele ardeiforme, cum este Stârcul cenușiu, Stârcul purpuriu, Barza de culoare neagră, Țigănușul, iar la stânga este marea plajă, locul de desfătare al păsărilor de bord, printre cari mai cu seamă Pescarul (*Larus*) și Chirighița (*Sterna*). Iată-ne la Sulina. Dacă întâmplarea face să găsim un vapor, care se duce la insula Șerpilor, ne suim pe dânsul și parcurgem în trei, patru ceasuri cei 45 km.

Din punctul de vedere floristic insula Șerpilor a fost studiată întâi de regretatul nostru coleg Procopianu în 1902, apoi studiul a fost reluat în 1924 de Borza și Enculescu: iar în 1925 d. Borza a completat lista plantelor din această regiune. Este o insulă care nu are decât 17 ha. de suprafață. O stepă aridă, cu plantele caracteristice stepelor, fără arbori, fără arbuști. Se găsesc doar graminee, trifoi, nalbă, mușețel și primăvara se găsește *Ornithogalum*, Traista ciobanului și, mai remarcabil, o plantă mediteraneană, o pădădie, *Taraxacum megalorhizon*.

Din punctul de vedere al faunei, mamifere nu există, afară de câțiva șoareci cari sunt aduși aici cu vapoarele. Ca păsări: pescarul, cormorani. Dintre reptile un șarpe, *Tropidonotus tesselatus*. Câteva ortoptere. Dintre coleoptere nu lipsește *Buburuza*. Lipsesc însă hymenopterele. În sfârșit, voi complectă lista cu *Scolopendra* cea veninoasă și cu picioarele multe.

Ne întoarcem din insula Șerpilor și trecem prin fața „gurilor Dunărei”, formate din cele trei brațe, pe cari le cunoașteți. Un tablou foarte interesant: apa Dunărei încărcată cu materii în suspensiune are o culoare galbenă, pe când apa mării are o culoare verzue; apa dulce, intrând în apa sărată, se decantează, se depun materialele tocmai aici la gurile Dunărei, ceea ce constituie un pericol permanent pentru împotmolirea gurilor ei. Condițiunile de aci sunt foarte favorabile dezvoltării animalelor mici, plutitoare, planctonului și tot așa de favorabile creșterii moluștelor și crustaceelor, cari-și îmbracă corpul cu o cochilie ori crustă alcătuită din carbonat de calciu, ce se găsește în abundență, cărat de apele Dunărei.

Abundența de plancton, crustacee și moluște, se înțelege că pofteste la masa bogată alte animale. O sumă de pești din Marea Neagră au obiceiul să facă călătorii: sunt peștii migratori. Ei vin din Marea Neagră intră pe gurile Dunărei, merg în susul apei spre

Brăila și mai departe până la Porțile de Fer. Această călătorie n'o fac de plăcere ci ca să-și depue acolo icrele lor. Morunul și nisetrul, ca să vă dau un exemplu, sunt tocmai din acești pești migratori. Guvidiile sunt călătoare și ele, intrând din mare în apele dulci. Există însă pești, cari fac invers: din apa dulce a Dunărei intră în Mare. Acești pești sunt mai mult luați de curentul apei, și atunci o mare cantitate de șalău, crap, obleți și alți pești de aceștia intră în mare pe la guri. Apa din fața gurilor Dunărei este puțin sălcie. Ei pot trăi în apa sălcie câțeva vreme, dar sunt amețiți; unii se întorc, alții sunt duși de curent jos de tot, până în apropiere de strâmtoarea Portiță dela lacul Razelm și aici își găsesc un pasagiu intrând în lacul Razelm.

Iată cum, doamnelor și domnilor, vrând, nevrând, în călătoria aceasta, pe care am făcut-o, am ajuns la gurile Razelmului, la Portița. Aici avem pe margine o dungă de uscat, o dungă de nisip formată din dunele de nisip, cari separă lacurile de mare. Tocmai pe dunele acestea de nisip dintre Razelm și Mare vin și se desfătează o categorie de picioroange numite „Scolopacide“. Tot pe aici în apropiere trăește acelaș șarpe, pe care l-am întâlnit în insula Șerpilor, *Tropidonotus tesselatus*. Tot aici trăește *Eremias arguta*, citat de d. Chirițescu. D. Chirițescu s'a ocupat de multe și le-a făcut pe toate foarte bine: întâi, s'a ocupat cu studiul reptilelor, apoi cu istoria războiului și acum în urmă a început să facă literatură.

Seria de lacuri pomenită, Razelmurile, este cu mult mai interesantă, decât v'ați închipui. Și aici avem să facem o mică digresiune, transportându-se cu gândul în epoca terțiară pe la sfârșitul Miocenului. Prin locurile acestea eră o mare numită *Marea Sarmatică*. Precum vedeți din harta alăturată Marea Sarmatică cuprindea Moldova, Muntenia, toată Marea Caspică, o parte din Transcaucazia și Ciscaucazia. Ce rămâneă uscat? Numai crestele munților: Caucaz, Carpații noștri și pușinii munți de cari v'a vorbit d. Simionescu în conferința trecută, munții dela nordul Dobrogei dinspre Măcin. Marea Sarmatică nu eră nici sărată, nici dulce; eră sălcie însă cu o nuanță mai mult spre sărat.

A urmat o altă epocă după această perioadă Sarmatică, o altă mare numită Ponto-Caspică, care aveă cam tot aceeaș întindere, însă apa ei era mai puțin sărată, din cauza diferitelor fluvii, cari începuseră să se înjghebeze, printre cari și Dunărea. În apa

sălcie a acestei mări s'au dezvoltat o mulțime de moluște, o mulțime de raci.

Urmează însă o a treia epocă: când Marea Mediterană rostogolindu-și apele sale sărate în Marea Ponto-Caspică, o supra-sărează și toate animalele cari se găseau în Marea Ponto-Caspică au pierit. A fost un adevărat dezastru. Foarte puține au scăpat. Cum au scăpat? Erau niște golfuri la Marea Neagră înspre țara noastră, printre cari și Razelmurile și lacurile dela sudul Basarabiei. Toate aceste lacuri, primind apă dulce în abundență dela Dunăre și alte ape, cari se scurgeau întrânsele și pe de altă parte având și un fel de închisoare spre marea aceea Ponto-Caspică, apa sărată n'a putut să străbată aici decât în cantitate mică, astfel că animalele refugiate în ele se simțeau bine, au continuat să trăiască și să formeze relicele de astăzi.

Cu studiul acelor relice s'a ocupat în special colegul nostru Borcea care a găsit în Razelmuri, un lamelibranchiat, cu numele de *Adacna* și rudă cu *Cardium*. Deosebirea între *Adacna* și *Cardium* este că marginea mantalei la *Cardium* este întreagă, pe când la *Adacna* formează un sinus; la *Cardium* sifoanele sunt scurte, la *Adacna* sunt lungi. *Adacna* este o prefacere a lui *Cardium*, care a fost datorit faptului că la un moment dat *Cardium*, vărându-se în nămol și trebuind să respire și-a lungit sifoanele ca să poată primi apa necesară respirațiunii. Relicte de acestea Ponto-Caspice sunt încă multe altele. În lacul Brateș există un fel de rac numit *Mysis*.

Ne urcăm din nou în barcă și trecem pe țărmul nostru în jos prin fața Constanței, cu minaretele în formă de țurloaie pe dinaintea Casinoului, prin fața stațiunii Agigea, prin fața Tekirghiolului, Mangaliei. De departe se zărește capul Caliacra. Cățărați pe stâncile dela Caliacra stau smochinii, cari fac fructe bune, din cari se face și dulceață în localitate. Iar dacă avem noroc, ne salută nu numai sentinela-grănicer de sus, ci ne salută și de jos, dela baza capului Caliacra, o focă din Marea Neagră, *Monachus albiventer*, care este și dânsul tot un relict. Este o greșeală când se crede că focile din Marea Neagră sunt focile scăpate dela vre-o menajerie sau foci aduse de fostul țar Ferdinand al Bulgariei, Nu, domnilor, focile din Marea Neagră sunt foci autochtone, sunt cetățeni ai Mării Negre. Dar noi știm că focile trăesc în mările polare, reci. Ce caută ele în marea aceasta, care nu este așa de rece? Cândva și

Marea Mediterană a fost mai rece ca astăzi. În timpul acela focile s'au coborât într'însa și unele din ele au ajuns în Marea Neagră și s'au deprins a trăi aici. Printre acestea este și acest *Monachus albiventer*. Lucrul acesta s'a petrecut de mult de tot. Prin urmare această focă este un cetățean al Mărei Negre, este un relict nordic, un rest al unui timp când au putut să vie animalele dela nord aici.

Dealtminteri relice de acestea nordice mai sunt în Marea Neagră; astfel este medusa *Aurelia aurita* care știți că trăește tot în apropiere de mările nordice, dar care se găsește în abundență la Constanța pe țărmul Mărei Negre, unde vine în anumite epoci și apoi deodată dispare.

De aici și până la Balcic trecem prin fața Cavarnei, de unde începe să se întindă Coasta de Argint pe o întindere de 26 km. De departe, prin găurile stâncilor înălbite — de aceea s'a dat și denumirea acestei regiuni „Coasta de Argint“ — prin găurile acelea își fac cuiburile diferite păsări, Vulturul pleșuv și o bufniță mare. Încă puțin și am ajuns la frontieră, la Ecrene. Ne dăm jos și de acum mergem în sens invers, pe uscat, dela sud la nord. În apropiere de Ecrene se varsă în mare o apă numită Batova, la gura căreia este o pădure descrisă de colegul nostru Panțu și cu aspectul celei dela Letea căci pe arborii ei înalți se urcă plante agățătoare Volbura de pădure, Hameiul, Curpenul de pădure, Periploca, Hedera și Vița de vie. La marginea acestei păduri este un fel de Oțetar (*Rhus coriaria*). Mergând în sus pe drumul petros dela Ecrene la Balcic, găsim *Plumbago europaea*, descoperită întâia oară de Radian lângă Mangalia și de Panțu în Cadrilater; mai găsim tufe de *Jasminus fruticans*.

Deasupra Balcicului, unde sunt viile este o mică pădure formată din plante caracteristice Dobrogei, plante mediteraneene, ca Sfineac (*Carpinus orientalis*), Mojdrean (*Fraxinus ornus*), Beșicoasa (*Colutea arborescens*), Iasomia (*Jasminus fruticans*), Pălirul (*Paliurus aculeatus*). Tot în această pădure, deasupra Balcicului, Panțu a găsit prima oară un jaleș, *Salvia ringens* cu frunzele compuse și flori mari violacee, plantă nouă pentru flora României.

Ajungem la Cavarnea. În regiunea Cavarnei, în mare se varsă pârâiașe, cari sapă niște văi foarte adânci, și care poartă numele de *Rheocrene*; aceste văi sunt lungi de trei kilometri. În Rheo-

crenelc acestea dr. Lepși a descoperit un crab de apă *Telphusa fluviatilis*.

Fiindcă ne găsim în regiunea aceasta, ia să ridicăm puțin și pe pietrele de pe mal. Sub pietrele acestea vom găsi un licurici, *Lampyrus italica*, un *Carabus torosus*, caracteristic Dobrogei. D. dr. Müller dela societatea din Sibiu a găsit aici și o Termită, *Termes lucifugus*, care trăește și în sudul Europei.

Mergând așa, pe jos, am ajuns la capul Caliacra. Prin scorburile stâncilor dela Caliacra, în afară de vulturul pleșuv trăește și porumbelul sălbatic. Pe sub pietre trăesc Vipere cu corn, care mai trăesc și la Cavarna și dealungul Dunărei dobrogene. De ele s'a ocupat tânărul naturalist Călinescu. Pe stepa dela Caliacra avem Călugărița (*Mantis*), *Empusa*, și alte artoptere (*Dinarchus*, *Callimenes*). Iar mai sus de Caliacra dr. Lepși a descoperit pe *Ophisaurus*, o șopârlă fără labe, care seamănă cu șarpele.

Tot înainte trecem pe la lacurile Șabla și Durancolac. Primăvara pe aici este o frumusețe: galbenul auriu al lui *Senecio* și *Adonis vernalis*, amestecat cu albastrul lui *Iris pumila* și roșul lui *Paeonia tenuifolia*. Iată-ne ajunși la Mangalia. În balta Mangaliei profesorul Alex. Popovici descoperă la 1901 pe *Najas major*, iar în împrejurime pe uscat dr. Radian a descoperit pe *Plumbago europaea*. Solacolu descoperă pe *Opoponax bulgaricum*, iar dr. Jacquet, elvețian care a stat multă vreme la noi în țară, a descoperit un fel de lăcustă, „*Jacquetia gospodar*“. S'a crezut că ea trăește numai în Dobrogea, dar acum în urmă s'a găsit și în pădurea dela Comana.

Am ajuns la Tekirghiol, unde ne simțim mai la noi acasă, căci aceste locuri le cunoaște aproape orice român. În lacul dela Tekirghiol trăesc niște viermi roșii, cum cred aceia, cari se scaldă acolo. Nu sunt viermi, ci crustacee cu numele de *Artemia Salina*. S'a ocupat cu *Artemia* d. profesor Bujor dela Iași, făcând studii biologice asupra animalului acestuia din mai sărată și mai puțin sărată, controlând niște studii făcute înainte de Schmanekewitsch. Tot în balta dela Tekirghiol profesorul Theodorescu a descoperit o algă *Dunaliella*, un gen nou de Volvocacee. Dealtminteri această algă se găsește și la Lacu-Sărat.

În apropierea Tekirghiolului primăvara, este foarte frumos, culorile tricolorului, sunt reprezentate prin albăstrite, muștarul galben și mac. Dunele din localitate sunt pline cu o mulțime de plante

interesante și rare. Dealtminteri orice naturalist, care s'ar duce în Dobrogea, chiar dacă s'ar duce cu mâinile în buzunar și ar privi Dobrogea din tren sau din căruță nu se poate să nu găsească ceva nou; iar dacă va căuta să scoțoască prin toate câmpiile, prin păduri, prin stânci și să ridice și pietrele, ca să aducă material acasă, nu se poate să nu găsească o speță interesantă, câteodată chiar nouă. Ei bine, dunele dela Tekirghiol sunt pline de plante interesante. Pe aici trăește *Silene pontica*, o plantă din familia garofiței, descoperită de regretatul mare botanist dr. Brândză și descrisă de dânsul.

Tot în localitate, prof. Săvulescu, înainte de război a descoperit pe *Convolvulus persicus*, care trăește pe țărmurile asiaticе. Din aceeași familie este *Calystegia soldanella*, care trăește pe nisipul dela Agigea și care a fost găsită de Panțu. Tot aici trăește *Ephedra*, cu fructele roșii frumoase. Imprejurul lacului colegul nostru d. Col. Grințescu a găsit pe *Punica granatum*, un arbust mediteranean cu florile roșii și cu fructele mari cât o portocală, numite rodii.

Ne depărtăm de Tekirghiol, și mergem spre Murfatlar. În părțile acestea, în apropiere de Murfatlar, trăește o broască țestoasă (*Testudo ibera*), un melc de culoare albă (*Helix candicans*), un șarpe (*Elaphys sauromatis*) care este așa de îndrăzneț, încât astă vară, când am fost la stațiunea dela Agigea, unul din ei a intrat în camera în care mă găsiam cu asistenții mei.

De acum, o pornim prin inima stepei Dobrogei, spre nord mergem spre Babadag, cu alte cuvinte spre masivul păduros. Înainte însă de a ajunge la acest masiv păduros trecem printr'o zonă de tranziție, care a fost numită „zona antestepă“ sau „zona de dumbravă“ bine caracterizată în admirabila teză de doctorat a colegului Enculescu, care s'a ocupat de zonele acestea din România atât din punctul de vedere agrogeologic cât și din punctul de vedere botanic. Este interesantă lupta vajnică, care se dă între pădure și stepă. Asistăm cu ochii la fapte biologice de foarte mare importanță. Înainte de a vă apropia de pădure, vedeți că arborii sunt mai rari, mai scurți, mai închirciți. Regretatul nostru coleg Murgoci a descris foarte frumos lupta, care se dă între zona antestepei și zona de pădure. Sunt condițiuni la marginea pădurei, cari câteodată sunt prielnice, altă dată sunt neprielnice. Înțelegeți bine că aceste condițiuni nu variază dela o zi la alta, ci durează

zeci și sute de ani. Și atunci, dacă condițiunile din apropierea pădurei sunt prielnice se observă cum pădurea intră în stepă, începe să invadeze spre stepă. Dacă din contra condițiunile sunt neprielnice, se vede cum pădurea se retrage din stepă, și tocmai aceasta este zona de balanțare, numită „antestepă“. În regiunea Babadagului, se vede cum pădurea se întinde spre vest; prin urmare pădurea invadează stepa. Din contra pădurea Babadagului, din partea dinspre est se vede cum se retrage din stepă. Fenomenul acesta a fost descris de Enculescu. În apropiere de pădurea Babadagului Dr. Brândză a găsit *Centuarea Jankae*, între Babadag și Gavgagia. Tot prin locurile acestea — abundent de altminteri există și în restul Dobrogei — un fel de grivan, un rozător numit *Mesocricetus Newtoni*, o specie nouă de mamifer, caracteristică Dobrogei.

În rezumat, vedeți, din datele acestea pe cari vi le-am dat — și mă veți erta că m'am întins poate prea mult cu numiri latinești, dar nu uitați că suntem într'o Universitate liberă și nu într'o Universitate populară — în rezumat, zic, cu cât umblăm mai mult după plante și animale pe pământul dobrogean, cu atâta ne convingem că Dobrogea este un nod de legătură, unde se întâlnesc fauna și flora din Europa centrală, din Rusia meridională și din Europa mediteraneană. Aceasta este una din problemele cele mai însemnate pentru botaniști și zoologi. Pe de altă parte pământul Dobrogei este un bulevard de călătorie al paserilor. Primăvara și toamna cine vrea să observe migrațiunea păsărilor, n'o poate vedea mai bine ca aici. Se vede cum păsările de baltă, scoborite din Europa centrală și nordică, în drumul lor spre Africa, trec prin valea Dunărei, care este una din văile cele mai importante de migrațiune. Multe din ele odată sosite aici nu se îndură să plece mai departe. Când încep să înghețe și ghiolurile, ele încă se plasează pe țărnuțul mării și mai ciugulesc pe acolo și numai când vine înghețul cel mare, care le pune în imposibilitate de a mai putea stă, numai atunci își iau sborul spre sud, așteptând primele zile de căldură ca să se întoarcă înapoi.

Domnilor,

În cursul expunerii ce v'am făcut am citat pe naturalistii ce s'au ocupat cu fauna și flora Dobrogei. Și dacă din întâmplare am scăpat din vedere pe unii, îi rog să mă erte, căci mi-ar fi imposibil

într'o conferință să-i citez pe toți. Aproape toți naturaliștii români s'au dus în Dobrogea să recolteze, pentrucă pământul Dobrogei este o adevărată Californie. Aici sunt speciile cele mai interesante, cari nu se găsesc nicăeri aiurea. Insuși defunctul rege Ferdinand în 1926 a proiectat o călătorie în Dobrogea, care a durat 12 zile. În această călătorie a fost însoțit de colonelul Grințescu colegul nostru. A vizitat toate regiunile cu deamănuntul. L-a interesat de data aceasta natura Dobrogei. Nu s'a dus să vadă administrația Dobrogei sau altceva, s'a dus în special pentru natura Dobrogei. În excursiunea făcută s'a oprit defunctul rege și în localitatea Niculițel, situată pe un masiv păduros la vest de Tulcea, în vecinătatea Saricei, o localitate foarte deluroasă, am putea zice muntoasă, unde este o șosea șerpuitoare și de unde ai o frumoasă panoramă. Aici, într'un loc, regele Ferdinand a observat mai cu atențiune natura vegetală și a găsit chiar o specie de Stânjenel, un Iris graminea, care nu fusese citat înainte. Localitatea aceasta a fost luată de către Casa Pădurilor și de Societatea Naturaliștilor și a fost declarată ca rezervație naturală dându-i-se numele de „Poiana Regele Ferdinand“, iar un păr, care se găsește în localitate, foarte mare și cu foi argintii, poartă numele de „Părul Regina Maria“.

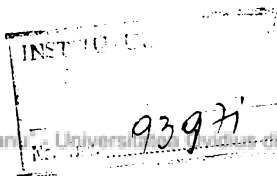
Doamnelor și domnilor, va veni vremea când se va scrie biografia marelui rege Ferdinand. Va trebui să se rezerve multe pagini calității sale de naturalist. Regele Ferdinand iubea țara, o cunoștea în amănunt din vizitele ce a făcut în diferite colțuri și din faptul că în puținul timp liber, ce-l avea la dispoziție se ocupă cu vânatul. Dar pentru dânsul vânatul nu eră un sport, ci o ocazie de a eși din biurourile sale, unde stătea ore întregi la lucru, de a eși în mijlocul naturei. Aceasta a mărturisit-o cu ocazia unei audiențe, ce am avut-o d. Pangrați, rectorul Universității și subsemnatul la M. Sa. În această împrejurare Regele ne spunea: „lumea crede că eu fac vânătoare din pasiune; se înșeală. Vânatul pentru mine este o ocazie de a admiră natura. De pe buturuga pe care stau cu pușca în mână, așteptând ca vânatul să treacă în față, eu privesc tot ceea ce e împrejurul meu: fluturile care pompează din floare, gândacul care se urcă pe tulpină, floricelele de prin prejur, totul mă interesează și mă odihnește“. Eri am primit din partea stimatului director al vânătoarei, Consilierul dela Casație Nedici, o interesantă lucrare „Ocrotirea

Vănatului mic". Înaintea prefeței autorul a tipărit aceste cuvinte ale Regelui Ferdinand: „Dacă voim ca vânătoarea să aducă unei țări foloase reale pe teren economic, ar trebui să se îndeletnicească cu ea numai adevărații vânători, cari în creatură respectă pe Creator. Cine o consideră numai ca un sport de tragere, lucrează în sens contrar și mai bine ar sta acasă sau și-ar satisface pasiunea pe câmpul de tragere“. Sunt cuvinte cari caracterizează pe adevăratul naturalist.

Excursiunea din 1926, făcută în Dobrogea n'a fost o plimbare regală, ci o excursiune de botanizare. În această excursiune M. S. Regina a admirat coloritul florilor dobrogene, Regele Ferdinand și-a ales speciile. Pe M. S. Regina au interesat-o plantele pentru decor și estetică, pe regele Ferdinand l-a interesat phytogeografia. Regele Ferdinand era un botanist, un bun cunoscător al plantelor. Din ordinul său s'a creat la Sigmaringen, cuibul său de naștere, un Carpateum, cu plante din Carpații noștri. A voit regele Ferdinand ca și leagănul său să fie înconjurat cu florile Bucegilor. Așa de mult iubea el plantele din Bucegi, că în ultimii doi ani a dat ordin și s'a creat în fața Pelisorului o stâncărie alpină cu plante rare de pe vârfurile acestor munți. Din cortul instalat în săptămânile din urmă ale vieții sale, în fața Bucegilor în miniatură bunul rege privea în fiecare zi cu ochi de despărțenie gingașele Gențiene, piticile Primule, Sălciile tărătoare și pe îmbujoratul Rhododendron.

Până în ultimele momente regele Ferdinand a stat de vorbă cu florile, cu natura. Câteva zile înainte de a muri Regele a cerut să i se aducă lângă patul lui ghivecele cu specii de Gentiana, apoi din bogata sa bibliotecă i s'a adus un tratat special al Gentianelor și, cu căznă, aplecându-se pe marginea patului, cu cartea în mână, a determinat speciile, cari-i stăteau în față.

Pentru noi, naturaliștii, doamnelor și domnilor, Regele Ferdinand n'a fost numai regele bun, regele cuminte, regele viteaz, adevăratul român, el a fost și mare botanist, Majestatea naturaliștilor și de aceea, oricând și oriunde îl vom slăvi, preamări și aminti.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Către cetitor	3
Arheologia și Istoria veche a Dobrogei	5
Din Istoria nouă a Dobrogei	53
Pământul Dobrogei	75
Fauna și flora Dobrogei	87
